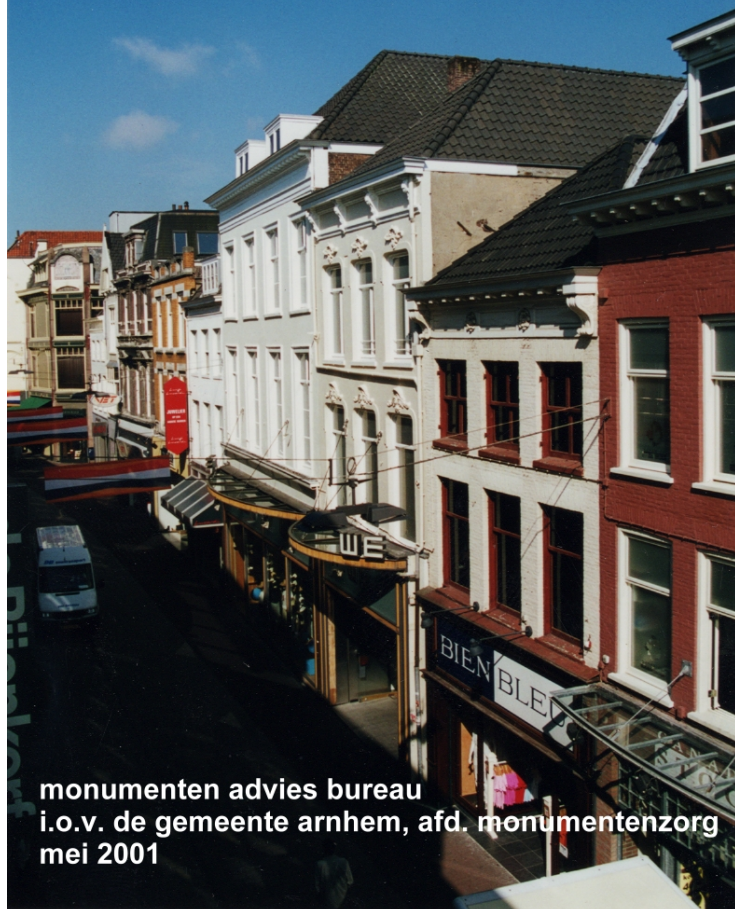

**GEMEENTE ARNHEM
REDENGEVENDE BESCHRIJVING BESCHERMD
STADSGEZICHT BINNENSTAD EN SINGELS**

GEMEENTE ARNHEM
REDENGEVENDE BESCHRIJVING BESCHERMD
STADSGEZICHT BINNENSTAD EN SINGELS

monumenten advies bureau
i.o.v. de gemeente arnhem, afd. monumentenzorg
mei 2001

COLOFON:

Inventarisatie, onderzoek en beschrijving:

drs. F.A.C. Haans
drs. C.J.B.P. Frank
drs. J.H.J. van Hest

Archeologie:

drs. M. Smit, gemeentelijk archeoloog Arnhem

Fotografie:

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans

Kaartmateriaal:

Gemeente Arnhem

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau in opdracht van de gemeente Arnhem.

Nijmegen/Arnhem, februari 2001 – mei 2001

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans
H.J. van Capelleveen
drs. J.H.J. van Hest
ing. G. Korenberg
mevr. drs. C.H.J.M. van den Broek
Graafseweg 274
6532 ZV NIJMEGEN

tel.: 024 – 3786742

fax: 024 – 3792477

E-mail: info@monumentenadviesbureau.nl

Website : www.monumentenadviesbureau.nl

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

INHOUDSOPGAVE:

Voorwoord.....	6
1 Motivatie en waardenbepaling beschermd stadsgezicht Binnenstad/Singels.....	8
1.1. Inleiding	8
1.2 Omschrijving van criteria en waarden.....	8
1.3 Motivatie tot bescherming van het gebied.....	9
1.4 Samenvatting	14
1.5 Beschermenswaardige elementen in het stadsgezicht	15
1.6 De begrenzing	15
2 Historisch-ruimtelijke ontwikkeling	17
2.1 Inleiding	17
2.2 De middeleeuwen	17
2.3 De 16 ^{de} , 17 ^{de} en 18 ^{de} eeuw	18
2.4 Ontwikkelingen in de 19 ^{de} eeuw	19
2.5 Het plan van 1853	20
2.6 De tweede helft van de 19 ^{de} eeuw	21
2.7 De 20 ^{ste} eeuw	22
3 Beschrijving beschermd gezicht	24
3.1 Ligging.....	24
3.2 Korte karakteristiek binnenstadsgebied	24
3.2.1 Verkavelingsstructuren	25
3.2.2 Stegen	25
3.2.3 Osendrops.....	26
3.2.4 Zichtassen	26
3.2.5 Gevelwanden	27
3.2.6 Hoekoplossingen	27
3.2.7 Groenelementen en achtererfstructuren	28
3.2.8 Bodemarchief.....	28
3.2.9 Karakteristieken van straten, stegen en pleinen	29
Arke Noachstraat.....	29
Bakkerstraat/Hemelrijk/Papegaaigang	29
Beekstraat/Pelikaangang/St. Catharinaplaats/Gasthuisstraat	30
Bentinckstraat	31
Bovenbeekstraat.....	32
Broerenstraat/Muntsteeg/Kerkplein	32
Brouwerstraat.....	33
Duizelsteeg	33
't Eiland.....	34
Heijendaalsteeg	35
Hoogstraat/Korte Hoogstraat	35
Janslangstraat/Janssteeg/Doelenstraat.....	36
Jansplaats/Zandboersteeg.....	37
Jansplein	38
Jansstraat/Grote Oord	38
Kerkstraat.....	40

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Ketelstraat	40
Klarestraat	41
Koningstraat	41
Korenmarkt	42
Kortestraat/Gortemakerssteeg	44
Kromme Elleboogsteeg	44
Land van de Markt	45
Luthersestraat	45
Mariënburgstraat	46
Markt	46
Molenstraat/Korenstraat/Lombardsteeg	47
Munterstraat	48
Nieuwstad	49
Oude Oeverstraat	49
Pastoorstraat	50
Pauwstraat	51
Rijnstraat/Drieharingenplaats/Tullekensteeg	52
Roggestraat	53
Rozemarijnsteeg	54
Ruiterstraat/Wezenstraat	55
Turfstraat/Walburgstraat/St.Walburgisplein/Kerkplein	55
Valepoort/Beijerplaats	56
Varkensstraat	56
Velperpoortslangstraat	58
Vijzelstraat	58
Walstraat	59
Weverstraat/Kleine Oord/Papegaaigang	60
Wielakkerstraat/Vissteeg	61
Zwanenstraat	61
3.3 Korte karakteristiek gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein	63
3.3.1 Situering van het gebied	63
3.3.2 Karakteristiek van het gebied	63
3.3.3 Karakteristiek van straten en pleinen	63
Looierstraat/Bastionstraat/Telefoonstraat	63
Gele Rijdersplein/Jan Domeringpad	64
3.4 Korte karakteristiek Singelgebied	65
3.4.1 Situering van het gebied	65
3.4.2 Karakteristiek van het gebied	65
3.4.3 Karakteristiek van straten en pleinen	65
Nieuwe Plein/Willemsplein/Oude Stationsstraat	65
Jansbinnensingel/Jansbuitensingel	66
Velperplein/Steenstraat/Velperbinnensingel/Velperbuitensingel	67
Eusebiusbinnensingel/Eusebiusbuitensingel/Parkstraat/Singelstraat/Koningsplein/ Damstraat/Airborneplein	68

4 Samenvatting: een overzicht van de waardevolle karakteristieken	71
4.1 Het binnenstadsgebied	71
Algemeen	71
Bodemarchief	71
Straten, stegen, gangen en pleinen	71
Achtererven	72
Verkavelingsstructuren	72
Bouwkundige en andere objecten	73
Groenelementen	74
Archeologie	74
4.2 Gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein	76
Algemeen	76
Bodemarchief	76
Straten en pleinen	76
Bouwkundige objecten	76
Groenelementen	77
Archeologie	77
4.3 Singelgebied	78
Algemeen	78
Bodemarchief	78
Singels, pleinen en straten	78
Verkavelingsstructuren	78
Bouwkundige objecten	78
Groenelementen	79
Archeologie	79
5 Bijlagen	80
5.1 Literatuurlijst/bronnen	80
5.2 Straten en huisnummers in het beschermde gezicht	82
Afbeeldingen	

VOORWOORD

In het voorjaar van 1991 werd in opdracht van de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Arnhem een begin gemaakt met een fasegewijze inventarisatie en waardenbepaling van de Arnhemse binnenstad. Doel van dit onderzoek was om een beeld te krijgen van de beschermenswaardige panden en objecten in dit gebied. Ook is onderzocht in hoeverre het gebied zelf in aanmerking zou kunnen komen voor het predikaat beschermd stadsgezicht. Sinds 1991 is in fasen het gehele binnenstadsgebied tussen singels en Weerdjes geïntroduceerd. Het gebiedsonderzoek van het centrumgebied werd in 1994 afgesloten met een inventarisatie van het zuidelijke binnenstadsgebied, de Weerdjes, de Rijnkade en het gehele singelgebied. De onderzoeksresultaten werden verzameld in een zestal rapportages, waarin gebieden en daarin gelegen waardevolle historische objecten zijn omschreven en gewaardeerd:

- Inventarisatie en waardebeoordeling Gebied Ketelstraat-Koningstraat-Arke Noachstraat-'t Eiland-Zwanenstraat, april 1991.
- Inventarisatie en waardebeoordeling Gebied Rijnstraat-Weverstraat-Kleine Oord-Kortestraat, april 1991.
- Inventarisatie en waardebeoordeling Gebied Velperpoortslangstraat-Walstraat-St.Catharinaplaats-Beekstraat-Broerenstraat-Kerkstraat-Arke Noachstraat-Koningstraat- Ketelstraat-Heijendaalsteeg-Ruiterstraat-Bovenbeekstraat, april 1992.
- Inventarisatie en waardebeoordeling Gebied Bakkerstraat e.o. en Gebied Jansplein/Jansplaats e.o., april 1993.
- Inventarisatie en waardebeoordeling Gebied Korenmarkt e.o. en Gebied Rijnstraat e.o., december 1993.
- Inventarisatie en waardenbepaling Gebied Zuidelijke binnenstad, De Weerdjes/Rijnkade, Singels, september 1994.

In alle rapportages zijn uiteindelijk gebieden of delen daarvan wegens de daarin voorkomende bijzondere monumentale waarden voorgesteld voor bescherming als stadsgezicht. Dit advies is door de Monumentencommissie van de gemeente Arnhem overgenomen en inmiddels zijn de eerste gebiedsdelen ook daadwerkelijk voorgedragen en beschermd als gemeentelijk beschermd gezicht.

De voor bescherming voorgestelde stadsdelen vormen samen een aaneengesloten gebied, omvattende een groot deel van de middeleeuwse binnenstad en de aangrenzende singels. Dit totale gebied heeft een samenhangende stedenbouwkundige structuur en een nauw verweven ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis, waardoor het voor de hand ligt het gehele gebied, voor zover daarvoor voldoende gemotiveerd, als één beschermd stadsgezicht aan te wijzen. Mede in verband met het voor het centrumgebied nieuw op te stellen **bestemmingsplan Binnenstad en Singels**, is in plaats van de verschillende deelrapportages met waardenstellingen een eenduidige en samenvattende verwijzing naar de in het gezicht aanwezige cultuurhistorische waarden noodzakelijk. De afzonderlijke rapportages betreffende het gebied voorzien hier niet in, reden om de hierin opgenomen informatie samen te voegen tot één geactualiseerde, samenvattende tekst.

Deze rapportage bevat dan ook voor het gehele beschermde stadsgezicht **Binnenstad/Singels** een algemene, het totale gebied omvattende redengevende beschrijving met waardenbepaling. In deze waardenstelling zal, na koppeling van de verschillende inventarisatiegebieden, een heldere, eenduidige omschrijving worden gegeven van de begrenzing van het totaalgebied. Hierbinnen vallen dus ook de reeds beschermde deelgebieden (gebied Ketelstraat-Koningstraat-Arke Noachstraat-Zwanenstraat, gebied Rijnstraat-Weverstraat-Kleine Oord-Kortestraat).

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

In deze beschrijving en waardenstelling zijn de "grenscorrecties" opgenomen, zoals voorgesteld door de Monumentencommissie en de afdeling Bouwkwiteit. De begrenzing van het stadsgezicht is tevens aangegeven op de door de dienst Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Ordening vervaardigde kaart met Cultuurhistorische Karakteristieken Binnenstad en Singels (kaart 00-01.01-01).

De rapportage is als volgt opgezet. **Hoofdstuk 1** bevat de motivatie en waardenbepaling van het beschermde stadsgezicht en sluit af met een samenvatting en algemeen overzicht van hetgeen van belang is in het gezicht en een omschrijving van de begrenzing.

In **hoofdstuk 2** volgt een beknopt overzicht van de historisch-ruimtelijke ontwikkeling van het beschermde stadsgezicht. Deze schets heeft betrekking op het totale gebied. In de eerder uitgebrachte inventarisatierapporten treft men voor de deelgebieden uitgebreidere en meer gedetailleerde uiteenzettingen aan over de historisch-stedebouwkundige ontwikkeling. Ook is hierin per straat historische achtergrondinformatie opgenomen, aangevuld met uitgebreid illustratiemateriaal. Met het oog op een handzame omvang van deze samenvattende rapportage zijn deze aanvullende historische informatie en het afbeeldingenmateriaal niet overgenomen.

Voor de beschrijving van het te beschermen stadsgezicht (**hoofdstuk 3**) is gebruik gemaakt van de verschillende deelrapportages, waarin (historisch)stedebouwkundige schetsen van de onderzoeksgebieden en de daarin gelegen straten, stegen en pleinen zijn opgenomen. De bestaande teksten zijn zodanig samengevoegd, dat dublures niet meer voorkomen. De beschrijving vindt per deelgebied plaats: binnenstad, gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein en Singels. Per deelgebied is een algemene karakteristiek opgesteld, die wordt gevolgd door een karakterisering van de in dit gebied gelegen straten en pleinen. In deze korte beschrijvingen wordt per straat een beknopte bebouwingskarakteristiek gegeven. De beschrijving van het binnenstadsgebied is verder aangevuld met een toelichting van een aantal voor dit gebiedsdeel in historisch-stedebouwkundig opzicht karakteristieke bestanddelen. In deze beknopte thematische beschrijvingen wordt verwezen naar de ten behoeve van het beschermde gezicht samengestelde kaarten waarop deze elementen (zoals stegen, osendrops gangen, rooilijnen, hoekoplossingen, kapvormen, zichtassen, en overzichten van voor de diverse gevelwanden karakteristieke goot- en nokhoogten, gerelateerd aan de historische bebouwingskarakteristiek) staan aangegeven.

Aansluitend op de beschrijving is een samenvattende puntsgewijze opsomming van de waardevolle karakteristieken, per hoofdcategorie, opgenomen (**hoofdstuk 4**).

In **hoofdstuk 5** vindt men een aantal bijlagen: een actuele lijst van alle binnen het stadsgezicht gelegen straatwanden met huisnummers, een lijst met rijks- en gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden, verder een literatuuropgave en een selectie recent fotomateriaal. Voor het uitgebreide foto-, tekeningen- en kaartmateriaal wordt verwezen naar de eerder uitgebrachte rapportages. Belangrijke aanvulling op de redengevende beschrijving en waardenbepaling zijn de kaarten met de in historisch-stedebouwkundig opzicht waardevolle bestanddelen van het beschermde gezicht.

Tenslotte dient te worden gewezen op een laatste belangrijke aanvulling op de eerder uitgebrachte rapportages. Het betreft een specifieke aanduiding van de archeologische waarden in het gebied, als onderdeel van de waardenbepaling van het beschermde stadsgezicht. Deze bijdrage over het bodemarchief is verzorgd door de gemeentelijk archeoloog van Arnhem, mevr. M. Smit.

Monumenten Advies Bureau, Nijmegen, februari 2001 – mei 2001

1 MOTIVATIE EN WAARDENBEPALING BESCHERMD STADSGEZICHT BINNENSTAD/SINGELS

1.1 Inleiding

Het onderzoeksgebied, omvattende het binnenstadsgebied en de aangrenzende singels, is als geheel op aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten beoordeeld, waarbij de aandacht is uitgegaan naar de historische stedenbouwkundige structuren en bestanddelen, het totaalbeeld van de nog aanwezige bebouwing en de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied. Tevens is aandacht besteed aan de onderlinge samenhang van deze uiteenlopende elementen, een en ander met het oog op verdergaande beschermende maatregelen dan voor de waardevolle bebouwing en objecten alleen. Een belangrijke component in de beoordeling van het gebied wordt tenslotte gevormd door het rijke bodemarchief in het onderzoeksgebied.

De Monumentenverordening van Arnhem kent de mogelijkheid om naast objecten ook **gebieden** een bepaalde vorm van bescherming te verlenen. De zogenoemde "**stads- en dorpsgezichten**" worden in hoofdstuk 1 van de verordening als volgt omschreven:

"Groepen van onroerende zaken, hieronder begrepen bomen, boomgroepen, tuinen, plantsoenen, parken, singels, wegen, straten, pleinen en bruggen, grachten, vaarten, sloten en andere wateren, welke met min of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen, dat van algemeen belang is voor de gemeente wegens de schoonheid of het eigen karakter van het geheel".

Een voorwaarde is verder dat er zich in het aan te wijzen gebied één of meer monumenten (gemeentelijke- of rijksmonumenten) bevinden.

Het onderzoeksgebied Binnenstad en Singels is aan de hand van deze omschrijving in de Monumentenverordening getoetst.

1.2 Omschrijving van criteria en waarden

Aan de bescherming van het stadsgezicht en het ontwikkelen van een gericht beheer voor de in cultuurhistorisch opzicht waardevolle bestanddelen ervan ligt de gebiedsinventarisatie ten grondslag, aangevuld met archief- en literatuuronderzoek en de uiteindelijke redengevende beschrijving. Zo wordt een beeld verkregen van de in het gebied aanwezige specifieke kenmerkende en historische bestanddelen. De resultaten van het gebiedsonderzoek zijn beschreven in de in het voorwoord genoemde deelrapportages en samengevoegd in hoofdstuk 3.

In de waardenbepaling worden die elementen, patronen en ensembles en hun samenhang binnen het stadsgezicht gewaardeerd, die aan de hand van de **selectiecriteria "kenmerkendheid", "zeldzaamheid" en "gaafheid"** in het veld zijn geïnventariseerd. Een overzicht van de waardevolle karakteristieke bestanddelen vindt men in hoofdstuk 4.

De voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad **algemeen kenmerkende elementen, patronen en ensembles** zijn geïnventariseerd, alsook, op een lager schaalniveau, de meer specifieke kenmerkende elementen, patronen en ensembles. De criteria **zeldzaamheid** en **gaafheid** worden toegepast om de betekenis van deze elementen nader aan te duiden.

Binnen de waardenbepaling zijn de volgende aspecten beschouwd:

→ **Stedenbouwkundige of historisch-ruimtelijke waarden**

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

D.w.z. de betekenis van het gebied vanwege de bijzondere samenhang van stedenbouwkundige/landschappelijke gesteldheid, stratenpatronen, verkavelingen, schaal, bebouwing, groenstructuren en -elementen (laanbeplantingen, parken, particuliere groenelementen als tuinen, etc.), inrichting van de openbare ruimte, één en ander gerelateerd aan de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied.

Aanwezigheid van andere (on)roerende zaken, zoals waterpartijen, waterwerken, herinneringsmonumenten, straatmeubilair, etc.etc.

→ **Situeringswaarden**

D.w.z. de binnen het gezicht aanwezige beeldbepalende kwaliteiten met betrekking tot bijzondere situeringen van bebouwing, bebouwingsconcentraties, nederzettingsstructuren (straten, waterlopen), groenelementen en hun onderlinge samenhang. Voorts de bijzondere kwaliteiten in relatie tot de omgeving en bijzondere aspecten met betrekking tot het zicht op de te beschermen gezichten.

→ **Cultuurhistorische waarden**

D.w.z. de betekenis van het gebied als bijzondere uiting of uitvloeisel van culturele, sociaal-economische, geografische, stedenbouwkundige ontwikkelingen.

→ **Gaafheid**

D.w.z. de gaafheid en herkenbaarheid van de binnen het gebied aanwezige historisch-ruimtelijke structuren, bebouwing en andere objecten, groenelementen, etc.

Met betrekking tot de karakteristiek, aard en gaafheid van de bebouwing: aanwezigheid van monumentale, monumentwaardige en beeldbepalende bebouwing, al dan niet in samenhang met de oorspronkelijke nederzettingsstructuur, bijvoorbeeld als gevolg van latere ontwikkelingen, calamiteiten e.d.

→ **Archeologische waarden**

D.w.z. de binnen het gebied aanwezige archeologische waarden, vastgesteld op basis van de aanwezigheid van beschermde archeologische monumenten, vindplaatsen en meer in het algemeen de specifieke gesteldheid en de ligging van het gebied, op grond waarvan een lange occupatiegeschiedenis kan worden verondersteld.

1.3 Motivatie tot bescherming van het gebied

Na afweging van de basiscriteria kenmerkendheid, zeldzaamheid en gaafheid, op basis waarvan de in het gebied voorkomende karakteristieke bestanddelen zijn verzameld, kan in het algemeen worden gesteld, dat in het gebied sprake is van:

- **een duidelijke samenhangende ruimtelijke structuur, die alle belangrijke kenmerken bezit van een in verschillende fasen gegroeide in oorsprong middeleeuwse stadskern, omgeven door een in de vroege 19de eeuw ontstaan singelgebied met villabebouwing en singelparken. Binnen dit gebied is daarnaast sprake van een grote hoeveelheid in gave staat verkerende en in de gemeente Arnhem zeldzame structuren en objecten.**

Op grond van de onderstaande overwegingen komt het binnenstads- en singelgebied van Arnhem in aanmerking voor de kwalificatie "**gemeentelijk beschermd stadsgezicht**":

→ **Stedenbouwkundige en historisch-ruimtelijke waarden**

Het te beschermen deel van het Arnhemse **binnenstadsgebied** kenmerkt zich door de aanwezigheid van een in vrij gave staat verkerende, in oorsprong middeleeuwse historische nederzettingsstructuur, die sinds de definitieve vorming ervan naar verhouding weinig

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

ingrijpende wijzigingen meer heeft ondergaan. Binnen de huidige nederzettingsstructuur verwijzen vele aspecten naar reeds in de middeleeuwen gevormde situaties, zoals het stratenpatroon, de fijnmazige structuur binnen bouwblokken (bepaald door de aanwezigheid van stegen, osendrops, binnenerven en restanten hiervan), rooilijnen en verkavelingen, de schaal van de bebouwing, alsmede talloze historische gebouwen en onderdelen daarvan.

Het bodemarchief van het binnenstadsgebied bevat vele gegevens over de ontstaansgeschiedenis en de topografische ontwikkeling van de nederzetting tot de stad Arnhem. Binnen het gebied kan ook de préstedelijke ontwikkelingsgeschiedenis van Arnhem worden gelokaliseerd, waardoor ook de restanten van oudere bewoningsstructuren dan de (vroeg-) middeleeuwse kunnen worden verwacht. In die zin geldt voor het binnenstadsgebied een hoge archeologische verwachting.

Tevens worden binnen de historische hoofdstructuur van de binnenstad waardevolle jongere stedenbouwkundige ontwikkelingen aangetroffen, waarvan de belangrijkste in de 19de eeuw hebben plaats gevonden (aanleg Jansplein, bouw grote winkelhuizen op hoekkavels, bouw Korenbeurs op Korenmarkt, etc.). Deze relatief jonge structuren en/of toevoegingen vormen een zeer wezenlijk onderdeel van de historisch gegroeide binnenstad en geven een goede indruk van de verschillende functionele, maatschappelijke en economische ontwikkelingen in de stad.

De ingrijpende veranderingen die op enkele lokaties (omgeving Eusebiuskerk, Markt, Looiersstraat) hebben plaats gevonden als gevolg van verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog en daarop volgende wederopbouw, kunnen als historisch belangrijke toegevoegde waarden worden beschouwd. Er werd hier gekozen voor een grotendeels nieuwe stedenbouwkundige structuur, die door de specifieke verkeerstechnische, functionele en esthetische aspecten kenmerkend is voor de wederopbouwperiode en een voor Arnhem karakteristiek stadsbeeld heeft opgeleverd.

Voorts is er sprake van een grote samenhang tussen de aangetroffen historische nederzettingsstructuur en de aard en de ligging van de bebouwing.

Ook voor het **Singelgebied** geldt, dat het zich kenmerkt door de aanwezigheid van een in vrij gave staat verkerende historische hoofdstructuur. Deze wordt bepaald door een opmerkelijke doorlopende stedelijke ruimte met een monumentaal breed opgezet profiel, bestaande uit de brede centraal gelegen parkstructuren, de aan weerszijden hiervan gelegen rijbanen en de aaneengesloten singelbebouwing in gevelwanden met een karakteristieke kromming. De singels behoren tot de markantste voortbrengselen uit de historisch stedenbouwkundige ontwikkeling van Arnhem in de 19de eeuw. Aanvankelijk bestond er een zeer hechte samenhang -in stijl, ontstaanstijd en ontwikkeling- tussen de afzonderlijke onderdelen: infrastructuur, bebouwing, groenelementen, aankleding parken. Sinds het begin van de 20ste eeuw zijn er in dit uniforme beeld op vele plaatsen wijzigingen uitgevoerd, die het 19de-eeuwse beeld hebben veranderd. Grootchalige nieuwe invullingen werden gerealiseerd, parkachtige openbare ruimten deels prijs gegeven aan het verkeer, diverse historische panden werden ten behoeve van nieuwe functies gemoderniseerd of gesloopt. Ook in de Tweede Wereldoorlog gingen delen van de singelbebouwing verloren. Ondanks deze forse ingrepen geven delen van de singelstructuur nog steeds een waardevol aaneengesloten historisch straatbeeld met een geheel eigen, typisch Arnhems karakter te zien, dat in combinatie met de nog aanwezige parkelementen een goede indruk geeft van de oorspronkelijke situatie. De nog voor een groot deel aanwezige singelparkstructuur -ook daar waar de bebouwing is aangetast- kan voor het

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

gehele gebied als verbindend en daarmee als gezichtsbepalend element worden gezien.

In het Singelgebied kunnen sporen van de middeleeuwse en latere stadsverdediging worden aangetroffen. Ook bestaat de kans dat in deze zone pré-stedelijke bewoningssporen (IJzertijd, (vroeg-) middeleeuws) nog aanwezig zijn.

Archeologisch gezien geldt voor het singelgebied een lage tot middelhoge verwachting. Door de aanleg van park en infrastructuur is in deze zone waarschijnlijk het bodemarchief meer aangetast dan in de binnenstad.

→ **Situeringswaarden**

In het beschermde gezicht is sprake van een gave samenhang tussen talloze voor de in oorsprong middeleeuwse binnenstad en haar latere ontwikkelingsfasen kenmerkende elementen, structuren, monumentale en karakteristieke panden en gevelwanden, waarvan een groot aantal beeldbepalende kwaliteiten bezit door hun bijzondere situering. Dit geldt ook voor het Singelgebied. Deze samenhang resulteert in een zeer aantrekkelijk, door cultuurhistorisch waardevolle elementen bepaald historisch stadsbeeld met een eigen identiteit. Dit stadsbeeld kent door deze cultuurhistorische kwaliteiten, gevarieerdheid en vormenrijkdom een hoge belevingswaarde.

In deze zin zijn ook de uiteenlopende karakteristieken van de in het stadsgezicht aan te treffen deelgebieden van belang: de oude binnenstad met hoge, aaneengesloten individuele bebouwing aan relatief smalle straten en enkele intieme pleinen; het wederopbouwgebied (Kerkplein/Looierstraat/Markt) met zakelijk opgezette, vaak grootschalige/complexmatige bebouwing aan brede straten/pleinen; het singelgebied met geschakelde herenhuisebebouwing in gebogen gevelwanden langs brede singelparken en ruime doorzichten op grote monumentale gebouwen en straatwanden.

Op lokaal niveau bevinden zich in het beschermde stadsgezicht talrijke objecten of gevelwanden die door hun bijzondere ligging of prominente omvang een hoge situationele waarde hebben, zoals de vele monumentale hoekoplossingen, de in grote en kleine zichtassen gelegen objecten en gevelwanden en de grote monumentale gebouwen (Eusebiuskerk, Walburgskerk, Koepelkerk, Musis Sacrum, Vestagebouw, Martinuskerk, Provinciehuis) die door hun grootte en bijzondere verschijningsvorm belangrijke focus- en oriëntatiepunten zijn in het stadsgebied.

→ **Cultuurhistorische waarden**

Het beschermde stadsgezicht bezit door de langdurige, gecompliceerde ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis, als historisch centrum van bestuur, religie, cultuur, handel en wonen en vanwege de vele in het stadsbeeld naar deze componenten verwijzende structuren en objecten een hoge cultuurhistorische waarde. Het binnenstads- en singelgebied verwijst in zijn stedenbouwkundige structuren, de bebouwing, het bodemarchief en de functies naar vele aspecten in de lange historie van Arnhem.

→ **Gaafheid**

De onder de stedenbouwkundige, historisch-ruimtelijke en cultuurhistorische waarden genoemde structuren, bouwkundige objecten en groenelementen in het gebied vormen tezamen een vrij gaaf en herkenbaar ensemble. In het gebied bevinden zich vele monumentale gebouwen, alle in samenhang met de historisch gegroeide stedenbouwkundige structuren en functies in het gebied of als uiting te beschouwen van latere, in lokaalhistorisch opzicht belangwekkende

ontwikkelingen.

Bebouwing

In het stadsgezicht is sprake van een zeer karakteristieke en gevarieerde historische bebouwing, die zeer uiteenloopt wat betreft wijze van gebruik, stijkenmerken, bouwtypen, leeftijd en gaafheid. Deze bebouwing sluit enerzijds aan bij de oorspronkelijke hoofdstructuren, anderzijds geeft zij ook een indruk van de latere ontwikkelingen in de stad. Zo zijn er in de binnenstad vele panden aanwezig met een middeleeuwse oorsprong, waarin van oudsher wonen en werken onder één dak waren verenigd; aan de aard en omvang van deze bebouwing, aan de nog zichtbare verwijzingen naar de vroegere functies en de bouwhistorische restanten, kan de vroegere hoofdfunctie en betekenis van de wijken en straten in de binnenstad nog steeds worden afgelezen. Voorts zijn er tal van historische gebouwen met een bijzondere religieuze, seculiere, maatschappelijke of culturele functie, bedrijfsgebouwen, pakhuizen, winkels, etc.etc. die een goed beeld geven van de vroegere en huidige functies van de binnenstad.

Langs de randen van de oude stad en in het singelgebied domineren in oorsprong 19de-eeuwse herenhuizen, afgewisseld door gebouwen met een bijzondere zakelijke of culturele functie (kantoren, theaters). Dit beeld is in later jaren deels gewijzigd door de komst van meer kantoren, winkels en bedrijfspanden.

De historische bebouwing is in vrij gave staat bewaard gebleven. Vele panden zijn beschermd als rijksmonument of gemeentelijk monument. Hieronder bevindt zich een aantal zeer monumentale bouwwerken, die voor grote delen van het beschermde gezicht en soms ook de omliggende wijken van beeldbepalend belang zijn (Eusebiuskerk, Walburgskerk, Martinuskerk, Musis Sacrum, het Stadhuiscomplex, Provinciehuis). Als geheel is de bebouwing met al zijn typen, vormen en stijkenmerken zeer bepalend voor het historische karakter van het binnenstads- en singelgebied van Arnhem.

Groen

Binnen het beschermd stadsgezicht is sprake van een aantal waardevolle historische groenstructuren en -elementen. Tot de waardevolste elementen behoort de 19de-eeuwse singelparkstructuur. De diverse parken hebben door de aanwezigheid van vele authentieke elementen (aanleg in landschappelijke en formele stijl, padenstelsels, waterpartijen, bassins, monumentale bomen, sierende objecten als beelden en fonteinen) hun historische karakter goed bewaard. De parken vormen binnen het monumentale profiel van de singels een zeer wezenlijk en kenmerkend onderdeel van de 19de-eeuwse stadsuitleg van Arnhem.

In het binnenstadsgebied zijn het vooral de diverse kleine binnenstadstuinen of restanten daarvan en de deels nog open structuren binnen de over het algemeen dicht bebouwde bouwblokken, die in het kader van het beschermde gezicht van belang zijn.

→ Archeologische waarden/gaafheid van het bodemarchief

Voor het binnenstadsgebied van Arnhem geldt gezien de (vroeg-)middeleeuwse oorsprong van de huidige structuur en de mogelijke aanwezigheid van restanten van de préstedelijke ontwikkelingen op deze lokatie in het algemeen een **hoge archeologische verwachting**.

Voor het singelgebied, dat zich bevindt ter plekke van de vroegere vestingwerken rond de oude stad, geldt een lage tot middelhoge verwachting.

In een rapport uit 1982 (Het Bodemarchief Bedreigd) is met betrekking tot het bodemarchief van ca. 170 steden in Nederland de erosiefactor vastgesteld. De erosiefactor werd bepaald op basis

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

van de vaststelling van het gedeelte dat al verloren was gegaan en de bedreiging van het bodemarchief in de (nabije) toekomst. De erosiefactor voor Arnhem werd toendertijd bepaald op 'IV'; dit wil zeggen dat de schrijvers van het rapport de toestand van het bodemarchief van de gemeente Arnhem als 'rampzalig' kenschetsten.

Inmiddels zijn er bijna twintig jaar verstreken en is er nog meer van het bodemarchief verdwenen. Met name in het zuidelijk deel van de binnenstad en aan de noordrand is door grootschalige ingrepen een groot deel van het bodemarchief – ongezien dan wel zeer extensief begeleid- verdwenen. In het gebied daar tussen in zijn op verschillende plaatsen de ingrepen destructief geweest, te denken valt bijvoorbeeld aan de dieponderkelderde nieuwbouw van de grote winkels en parkeergarages.

Het is de intentie zoveel mogelijk van het resterend bodemarchief te bewaren. Deze intentie is als beleidslijn vastgelegd in de Monumentennota en Archeologienota van de Gemeente Arnhem.

Archeologisch erfgoed: waardenbepaling

Het binnenstadsgebied kent een hoge archeologische waarde. Zie de Cultuurhistorische Karakteristiekenkaart. Op grond hiervan krijgt dit gebied de status van gemeentelijk archeologisch monument, op basis van de Arnhemse monumentenverordening van 30 november 1999. Het singelgebied is een gebied met lage tot middelhoge archeologische waarden. Op grond hiervan krijgt dit gebied, eveneens op basis van de Arnhemse monumentenverordening van 30 november 1999 de status van gemeentelijk archeologisch meldingsgebied (zie Cultuurhistorische Karakteristiekenkaart).

1.4 Samenvatting

Samenvattend kan worden gesteld, dat in het hierboven aangeduide stadsgebied (binnenstad/singelgebied) sprake is van een waardevol historisch stadsbeeld, dat een grote samenhang vertoont tussen de historische ruimtelijke structuren, de karakteristieke historische bebouwing en de groenelementen. Dit samenspel van onroerende zaken vormt een geheel, dat van algemeen belang is voor de gemeente Arnhem door zijn schoonheid, cultuurhistorische waarde en markante eigen karakter.

Het beschermde gezicht onderscheidt zich door deze grote samenhang van de buiten de begrenzing gelegen gebieden en structuren.

Van belang binnen dit stadsgezicht zijn:

- Een in gave staat verkerende historische nederzettingsstructuur, in de binnenstad bepaald door de aanwezigheid van een uit de middeleeuwen daterend stratenpatroon met wellicht nog elementen uit de préstedelijke fase van Arnhem. Voorts de aanwezigheid van belangrijke delen van de oude structuur binnen de grote bouwblokken in de vorm van stegen, brandgangen, osendrops, verkavelingsstructuren, rooilijnen, etc. De middeleeuwse parcellering is vooral ook traceerbaar middels de vele historische kelders in het gebied.

Voorts zijn binnen deze in oorsprong middeleeuwse structuur de jongere ontwikkelingen van belang (met name 19de-eeuwse stedenbouwkundige ingrepen zoals in de omgeving van het Jansplein, kleinschaliger ontwikkelingen binnen bouwblokken en op straathoeken, bijvoorbeeld de komst van monumentale winkelpanden).

In het singelgebied wordt de historische stedenbouwkundige structuur bepaald door de aanwezigheid van het nog in gave staat bewaarde 19de-eeuwse profiel, bestaande uit de singelparken, begeleidende rijbanen en de singelwanden.

In delen van het gebied is als gevolg van oorlogsverwoesting gekozen voor een (deels) nieuwe stedenbouwkundige structuur (Looierstraat/Gele Rijdersplein e.o., Kerkplein, Markt). Deze geeft in aanleg, stratenpatroon, verkavelingen en rooilijnen een goed beeld van de stedenbouwkundige ideeën in de wederopbouwperiode van Arnhem en vormt daarmee een wezenlijk onderdeel van de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad.

- Situering en aard van de bebouwing in relatie tot deze structuren (in de middeleeuwse binnenstad merendeels zeer compacte bebouwing, bestaande uit panden met van oudsher gecombineerde functies (wonen en werken), veelal met op de middeleeuwen teruggaande oorsprong; voorts winkelpanden en diverse panden met bijzondere functies, deze laatste vaak op prominente lokaties, zoals kerkgebouwen, het stadhuis, postkantoor, etc.). In verschillende delen van de binnenstad wijst de aard van de historische bebouwing naar de vroegere functionele en/of sociale betekenis van de betreffende wijk (kleinschalige bebouwing in secundaire straten, voornamen (heren)huizen aan de Bakkerstraat, pakhuizen aan de Korenmarkt, winkelpanden aan de hoofdstraten, religieuze en openbare gebouwen in de omgeving van het Kerkplein/Walburgstraat

In het ruim aangelegde singelgebied een groot aantal in rijen gesitueerde grote voornamen herenhuizen, afgewisseld door forse gebouwen met bijzondere functies (openbare gebouwen, culturele instellingen, horeca, zakenpanden, vaak op prominente lokaties, zoals Muis Sacrum, Riche, Luxortheater, etc.).

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

In het wederopbouwgebied van de Looiersstraat en het Gele Rijdersplein overwegend zakenpanden (winkels, kantoren) met bovenwoningen in functionalistische of traditionele trant, vaak als grote bouwprojecten op brede ruime kavels gerealiseerd. Als belangrijk stedenbouwkundig accent binnen dit wederopbouwgebied bevindt zich de woontoren (Nillmijflat) op de hoek van de Looierstraat en het Velperplein. Aan de Markt vindt men zakenpanden met bovenwoningen en forse openbare gebouwen (rijksarchief, provinciehuis).

- Karakteristieke, veelal zeer waardevolle en beschermenswaardige bebouwing van verschillende typen, stijlen en ouderdom.
- Waardevolle groenelementen en -structuren zoals parkstructuren met monumentaal geboomte en waterpartijen in het singelgebied, binnenstadstuinen en restanten daarvan, individuele groenelementen in het binnenstadsgebied.
- Het bodemarchief is een onzichtbaar maar wezenlijk onderdeel van het beschermd stadsgezicht en is een belangrijk waardebepalend element

1.5 Beschermenswaardige elementen binnen het stadsgezicht

Zie hiervoor paragraaf 4.1.

1.6 De begrenzing

- **De begrenzing van het te beschermen stadsgezicht is aangegeven op de kaart met Cultuur Historische Karakteristieken (00-01.01-01).** Bij de vaststelling van de begrenzing van het gezicht hebben verschillende aspecten een rol gespeeld. Enerzijds omkadert de grens het gebied dat zijn historische samenhang het gaafst behouden heeft en een historische eenheid vormt (binnenstadsgebied-singelgebied). Anderzijds wordt aangesloten bij de begrenzing van het bestemmingsplan **binnenstad/singels** en een reeds bestaand beschermd stadsgezicht. Dit is het geval aan de oostzijde van het gezicht, waar het van rijkswege beschermde stadsgezicht Spijkerkwartier aan het Singelgebied grenst.
- De begrenzing van het te beschermen stadsgezicht volgt aan de noordzijde de achtererfbegrenzing van de bebouwing aan het Willemsplein (vanaf nr.21 in oostelijke en later noordelijke richting) tot aan de Zypsepoort. Hier loopt de grens door achter het Vestagebouw (Jansbuitensingel 5) en volgt hier globaal de achtergevels van de bebouwing aan de Jansbuitensingel, waarna ze afbuigt in zuidoostelijke richting via de Apeldoornseweg naar het Velperplein. Hier volgt de grens de rooilijn van de bebouwing aan de noordzijde van het Velperplein, vervolgens via de Velperbuitensingel langs de rooilijn van de bebouwing aan de Eusebiusbuitensingel tot nr. 40. Hier buigt de grens in zuidwestelijke richting af en loop ten noorden van het Airborneplein via de rooilijn van de bebouwing aan de noordzijde van de Walburgstraat in westelijke richting; vervolgens loopt de grens in zuidelijke richting ten oosten van het oude gedeelte van het Paleis van Justitie tot aan het Prinsenhof; vervolgens achter het Rijksarchief, waarna ze omhoekt in in westelijk richting. Daarna loopt de grens rond het Provinciehuis (Markt 11) en langs de oostelijke rooilijn van het pand Eusebiusplein 1a, dan via de Ariën Verhoeffstraat, langs de achtererfbegrenzings van de westelijke Marktwand tot aan de Turfstraat. Vanaf hier loopt de grens via de Broerenstraat, Kleine Oord en Oude Oeverstraat

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

in westelijke en noordwestelijke richting (ten zuiden van Oude Oeverstraat 124-133) tot aan het Nieuwe Plein. Vanaf hier in noordelijke richting langs de rooilijn van de bebouwing aan de westzijde van het plein, waarna ze in noordelijke richting het Willemsplein oversteekt en aansluit op de westelijke kavelgrens van Willemsplein 21.

2 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

2.1 Inleiding

Het beschermde stadsgezicht kent een langdurige occupatiegeschiedenis en herbergt zeer waarschijnlijk ook de lokatie waar de oorsprong voor het ontstaan van de nederzetting moet worden gezocht. Gedurende vele eeuwen ontwikkelde de nederzetting zich tot een stad van enige omvang, waarvan het stedenbouwkundig patroon in de 15de/16de eeuw de vorm reeds had aangenomen, die ook thans nog zeer goed in het gebied aantoonbaar is. Vooral in de 19de eeuw werden rondom deze kern grootschalige wijzigingen uitgevoerd, die resulteerden in het monumentale singelgebied met parken, herenhuizen en diverse gebouwen met een bijzondere functie. De 20ste eeuw voegde in de wederopbouwperiode aan dit stadsbeeld kenmerkende elementen toe in de vorm van nieuwe straten, pleinen en enkele opmerkelijke gebouwencomplexen.

2.2 De middeleeuwen

De vroegste vermelding van een nederzetting met kerk te Arnhem dateert van 893 en bevindt zich in een goederenlijst van de Salvatorabdij te Prüm. Het blijft echter bij een vermelding, want restanten van een kerkgebouw, daterend uit tenminste de late 9de eeuw zijn (nog) niet gevonden. Net ten zuiden van de huidige koorpartij van de Grote- of St. Eusebiuskerk werden wel de resten aangetroffen van een 11de-eeuwse kerk. Sporen van vroegmiddeleeuwse bewoning zijn (nog) niet gevonden binnen de muren van de latere (middeleeuwse) stad. Er bestaat een theorie dat we het vroegste Arnhem bij de Jansbeek moeten zoeken, omdat op enkele plaatsen langs de beek in de binnenstad merovingisch glaswerk en karolingisch aardewerk is gevonden. Een andere theorie gaat ervan uit dat de 8^e/9^e eeuwse nederzetting gezocht moet worden in de directe nabijheid van de huidige Eusebiuskerk, ervan uitgaand dat op deze zelfde plek of net iets ten zuiden ervan het kerkje heeft gestaan, dat in het goederenregister van Prüm wordt vermeld.

Het is zelfs mogelijk dat de nederzetting Arnhem nog ouder is dan de 8^e/9^e eeuw. Dit vermoeden is gebaseerd op het St.Maartenspatrocinium van de voorganger van de Eusebiuskerk. Het patrocinium van Sint Maarten kan wijzen op een vroege stichting van deze kerk in de kersteningsperiode van de 7^e eeuw, toen Werenfried, metgezel van Willibrord, in deze contreien actief was. De kerk van Elst, die ook aan Sint Maarten was gewijd, is door Werenfried gesticht.

Deze vroegmiddeleeuwse nederzetting is uitgegroeid tot het "oppidum" Arnhem, dat in 1233 van graaf Otto van Gelre en Zutphen privileges en stedelijke rechten kreeg. De grafelijke bezittingen lagen met name in het oostelijk en noordelijk deel van de huidige binnenstad. Het is aannemelijk dat deze bezittingen vanaf 1233 binnen de stad vallen. Belangrijke assen in de nederzetting waren de Koningstraat, een noordzuidas parallel verlopend aan de Jansbeek en de oostwest-as Ketelstraat/Vijzelstraat/Rijnstraat. Het gebied ten zuiden van deze as wordt doorsneden door een groot aantal noord-zuidverlopende straten: Beekstraat, Koningstraat, Kerkstraat, Bakkerstraat, Weverstraat en Kortestraat. In het zuiden lag de Oeverstraat, die misschien in een bepaalde periode van de stadsgeschiedenis de zuidgrens van de nederzetting heeft gevormd. Reeds in de 12de en 13de eeuw werden uitbreidingen gerealiseerd aan de noordzijde van de oude stad, waar de terreinen van de huidige Korenmarkt en de vroegere St. Janscommanderij aan de ommuurde stad werden toegevoegd.

Rond 1400 is aan de noordoostzijde van het stedelijke gebied een smalle strook toegevoegd, bekend onder de naam Nieuwstad. Dit gebied sluit aan de oostzijde aan op de Beekstraat en Bovenbeekstraat. Het zuidelijk gedeelte ten oosten van de Beekstraat is vanaf de vroege 14de eeuw ingevuld, toen het uit Tiel gevluchte kapittel van Sint Walburg hier een immunitetsgebied kreeg, waarop de kapittelkerk met bijgebouwen werd gerealiseerd. Ten noorden hiervan werd vervolgens ook het Agnietenconvent gebouwd. Van beide complexen zijn de kerken (na de Tweede Wereldoorlog hersteld) tot op de dag van vandaag bewaard gebleven.

Aan de zuidzijde heeft zeer waarschijnlijk de Oeverstraat als grens van het oudste stedelijke gebied gediend. De Jansbeek maakte bij de in de zuidoosthoek gelegen Oude Markt een scherpe hoek en verliep vervolgens parallel aan de Oeverstraat in westelijke richting om in het zuidwesten uit te monden in de Rijn. Mogelijk heeft de Jansbeek hier aan de zuidzijde in oorsprong als gracht gediend. Het smalle gebied ten zuiden van de Oeverstraat, aansluitend op de Langstraat, is waarschijnlijk pas in de 15de eeuw aan de stad toegevoegd. De stichting van het Minderbroederklooster ten zuiden van de Oeverstraat vindt plaats in 1488. De nabij de Langstraat opgegraven restanten van de stadsmuur dateren vermoedelijk uit de 15de eeuw. De middeleeuwse kern van Arnhem werd nauw omsloten door een gordel van zware bakstenen muren, die op regelmatige afstand waren voorzien van ronde en vierkante muurtorens. Er waren vier grote toegangen: Rijnpoort, Janspoort, Velperpoort en de Sabelspoort. Op enkele plaatsen bevonden zich wat kleinere doorgangen in de muur. Op de kaarten van Jacob van Deventer en L. Guicciardini (midden 16de eeuw) is deze situatie nog geheel aanwezig. Aan de westelijke, noordelijke en oostelijke zijde bevond zich zelfs een dubbele muur. Langs de buitenmuren lag een grachtenstelsel.

De handelsbetekenis van Arnhem was in de periode van de late middeleeuwen vrij groot. In de stad bevonden zich vele handels- en pakhuizen en er werden vele markten gehouden, waar wol, vee, granen, gevogelte, vis en kaas werden verhandeld. Ook was Arnhem een belangrijke schakel in de wijnhandel. Om deze economische positie te verbeteren werd omstreeks 1530 op last van hertog Karel van Egmond de op enige afstand van de stad gelegen rivierbedding van de Rijn verlegd, waardoor de stad aan de Rijn kwam te liggen. Waarschijnlijk werd voor deze verlegging van de rivier een oude, reeds verlande Rijnloop gebruikt. In de 16de eeuw kreeg Arnhem vanwege zijn centrale ligging in het hertogdom Gelre steeds meer betekenis als bestuurscentrum. Het Hof van Gelre als hoogste rechtscollege, de Rekenkamer en de Kanselarij werden in 1544 door Karel V in de stad gevestigd, met als gevolg een toestroom van Gelderse adel en hogere ambtenaren. In de stad, het centrum van bestuur en recht in deze regio, werd de opvang van hoge gasten, hun gevolg, diverse gezantschappen en deputaties een belangrijke inkomstenbron. Talrijk waren dan ook de herbergen, die overal in de stad te vinden waren. De vele feestelijke ontvangsten en het levendige karakter dat de stad door deze bezoekers verkreeg, resulteerde al gauw in de beroemde bijnaam "Arnhem de genoeglijkste".

2.3 De 16^e, 17de en 18de eeuw

De middeleeuwse verdedigingswerken werden in de Spaanse tijd onder leiding van de Spaanse ingenieur Caballero Horologico door de Spaanse bezettingstroepen versterkt. In deze periode werden voor de stadspoorten zware rondelen aangelegd. In 1619-1623 werd op bevel van Prins Maurits begonnen met het vernieuwen van deze vestingwerken: langs de Rijn werd een drietal bolwerken aangelegd. Niet lang daarna voltooide men een uitgebreide aarden omwalling met forse bastions en brede grachten. Deze vestingwerken zijn zeer fraai weergegeven op de midden 17de-eeuwse kaart van J. Blaeu.

In het begin van de 18de eeuw werd de stervormige omwalling nog eens verbeterd en uitgebreid volgens het Nieuw-Nederlandse Vestingstelsel. De grachten werden sterk verbreed, een aantal ravelijnen en halvemanen toegevoegd en het geheel omgeven door een stervormige dekkingswal (zgn. contrescarp). In deze periode behield Arnhem de functie van bestuurscentrum. De handelsbetekenis was aanzienlijk afgenomen, een tendens die ook voor de vele andere steden in oost Nederland zichtbaar was. De economische macht was overgenomen door de steden in de westelijke Nederlanden. Dat de periode van grote bloei voorbij was, blijkt ook uit het feit, dat in de 17de en 18de eeuw nauwelijks noemenswaardige uitbreidingen van de stad plaats vonden. Het leven speelde zich af binnen de middeleeuwse stadsgrenzen. Toch was de welvaart niet voorbij. Dit wordt onder meer geïllustreerd door enkele zeer rijk uitgevoerde grote patriciërshuizen die in de 18de eeuw in onder meer de Beekstraat,

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Bovenbeekstraat en Bakkerstraat werden gebouwd.

Aan het einde van de 18de eeuw raakte de betekenis van de vesting Arnhem steeds meer in het slop met als resultaat het geleidelijk aan vervallen van de vestingwerken.

2.4 Ontwikkelingen in de 19de eeuw

In het begin van de 19de eeuw werd door Koning Lodewijk Napoleon toestemming verleend om de buitenste krans vestingwerken (de dekkingswal) af te graven, zodat ter verfraaiing van de stad een wandelpark kon worden aangelegd. Al eerder (1792) waren er al plannen gemaakt voor de aanleg van een plantsoen langs de vestingwerken, maar deze zijn vermoedelijk nooit verwezenlijkt. Het vroeg 19de-eeuwse plan, waarvoor waarschijnlijk de beroemde landschapsarchitect J.D. Zocher werd aangetrokken, liep aanvankelijk vertraging op als gevolg van geldgebrek en de oorlog tussen Frankrijk en Pruisen. Het slechten van de wallen moest voorlopig worden gestaakt. Pas in 1817 werd opnieuw toestemming verleend. Het plan van Zocher werd, zij het in aangepaste vorm, opnieuw ter hand genomen. In plaats van alleen een krans van plantsoenen met wandelpaden aan te leggen, besloot men om hierop aansluitend percelen grond in verkaveling uit te geven. De verkoop van deze kavels moest bijdragen aan de financiering van het kostbare plan en de invulling van de parken. Zo ontstond rond de 17de-eeuwse hoofdwerken van de Arnhemse stadskern een fraaie, in romantische stijl aangelegde wandeling, beplant met bomenrijen langs de paden en forse boomgroepen in de ruime plantsoenen. Vanuit het wandelgebied kon men genieten van fraaie vergezichten over de heuvels ten noorden van de stad en over de uiterwaarden van de Rijn.

In de jaren '20 van de 19de eeuw werd de verdere ontmanteling van de middeleeuwse en 17de-eeuwse vestingwerken in gang gezet. Grote delen van de stadsmuren werden gesloopt, evenals de Janspoort en de Rijnpoort. In de plaats hiervan werden "barrières" aangelegd voor de stedelijke tolheffing. In deze periode ontstond ook de vraag naar bouwgrond voor villa's en herenhuizen. De binnenstad was overvol. Het groeiende aantal welgestelden ontwikkelde de wens om te wonen buiten de volle stadskern en zocht de ruimte, licht en lucht van de landelijke omgeving.

Zo werd in 1828 een plan ontwikkeld, waarin niet alleen de mogelijkheid werd geschapen om de grond van de buitenvestingwerken intensief in gebruik te nemen, maar waarin ook een gedeelte van de hoofdwerken bij de Velperpoort werd opgeofferd voor de bouw van een nieuw kazernecomplex. Dit plan werd bij Koninklijk besluit in 1829 goedgekeurd. Hoofdwerken en de terreinen van de voormalige buitenvestingwerken werden aan de stad geschonken, die het gebied mocht inrichten zoals zijzelf wenste.

De kadastrale kaart van 1832 geeft nog de situatie weer, voordat deze werkzaamheden op grote schaal werden uitgevoerd. Duidelijk zijn de nog geheel aanwezige 17de-eeuwse bastions te herkennen en de deels vergraven grachten, die aan de buitenzijde aansloten op de eerder aangelegde wandelparken. Diverse percelen, zoals de voormalige ravelijnen, deden dienst als bouwland of bleekvelden. Ten noordwesten van de Wal tussen Janspoort en Rijnpoort was in 1825 de Algemene Begraafplaats aangelegd. Ook de buiten de singel gelegen gronden van de voormalige buitenwerken waren in gebruik als bouwland of tuin.

In de loop van de jaren '30 van de 19de eeuw werden gefaseerd gedeelten van de hoofdwal geslecht, grachten gedempt, het terrein vlak en bouwrijp gemaakt. Het Gelderse bolwerk, dat was gelegen ten noorden van het terrein van de voormalige St. Janscommanderij en de Bovenbeekstraat, werd in 1830 bestemd voor de oprichting van de Willemskazerne. Het noordwestelijke deel van de hoofdwal, gelegen tussen de voormalige Rijnpoort en de Janspoort werd het eerst geslecht en bebouwd met een aaneengesloten reeks herenhuizen in een sobere classicistische stijl. Deze grote panden, omstreeks 1840 gebouwd in opdracht van de heer Dundas, bezaten eenvoudige bakstenen gevels met een

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

symmetrische indeling. Versierende elementen ontbraken vrijwel volledig. Een enkel pand bezat een wat rijker uitgevoerde ingangspartij. Deze panden zijn in opzet nog aanwezig in de voormalige villa's aan het Nieuweplein en het Willemsplein, die echter in de loop van de 19de eeuw naar de smaak van de tijd werden gemoderniseerd. De gevels werden gepleisterd en voorzien van allerlei stucwerkdetails rond de vensters en het hoofdgestel.

Ook elders rond de oude stad werd de hoofdwal afgegraven. Doordat het afkomende materiaal in de gracht werd gestort en vanwege de aanleg van een weg werden de grachten sterk versmald. De eerder in de 19de eeuw aangelegde wandeling onderging veel wijzigingen. Het stedenbouwkundige ontwerp is hoogstwaarschijnlijk opgesteld door de in 1827 tot stadsarchitect benoemde Anthony Aytink van Falkenstein (1797-1840), die ook grote invloed heeft uitgeoefend op de architectonische ontwerpen van de langs de singels te realiseren bebouwing.

De "Plattegrond der Stad Arnhem" door H.I. Heuvelink uit 1853 geeft de stand van zaken in het midden van de 19de eeuw goed weer. De singelbebouwing aan de stadzijde is tussen de Rijnstraat en de kazerne aan het Gele Rijdersplein al compleet aanwezig. In de noordoostelijke hoek is een fors plein aangelegd (Velperplein), dat aan de stadszijde van aaneengesloten bebouwing is voorzien en sterk wordt gedomineerd door het in 1846 gebouwde Musis Sacrum. Ten noorden van het restant van de singelgracht bij de Willemskazerne zijn eveneens villa's gebouwd, waaronder enkele grote vrijstaande panden. Aan de oostelijke zijde van de stad is het rechthoekige Koningsplein aangelegd.

Door de vorming van grote bouwblokken zijn de oude binnenstadsstraten naar het oosten toe uitgelegd (Roggestraat, Nieuwstad). Het zuidoostelijke gedeelte van de singels is nog slechts spaarzaam bebouwd.

Hier is in 1853 nog een deel van de middeleeuwse gracht bewaard gebleven ("Couriergracht"). Op de hierop zuidelijk aansluitende terreinen zijn enkele forse villa's en het ziekenhuis gebouwd.

Op de kaart van Heuvelink is tevens te zien, dat men kort tevoren het tracé had bepaald voor de nieuw aan te leggen spoorlijn naar Pruisen. Tot grote verontwaardiging van Arnhem had men gekozen voor een tracé ten noorden van de oude stad, zodat de stad met haar chique singelwijken door een hoog spoortalud werd afgesneden van de fraaie landgoederen en natuurgebieden aan de noordelijke zijde.

2.5 Het plan van 1853

De "Plattegrond der Stad Arnhem" uit 1853 is het resultaat van de opdracht tot een nieuwe uitleg van de stad, waarmee de in 1849 aangetreden stadsarchitect Heuvelink (1806-1867) werd belast. Tot de belangrijkste elementen in dit plan behoorden de exploitatie van de Weerdjes en sanering en uitleg van de stad aan de noordoostelijke zijde van de singel (Spijkerkwartier).

Bovendien omvatte het plan een verdere uitwerking van het door Aytink van Falkenstein in gang gezette singelplan. Aan de buitenzijde van de restanten van de singelgrachten werd een nieuwe krans van op elkaar aansluitende singels aangelegd: de Eusebius-, Velper- en Jansbuitensingel. De aanleg hiervan leverde veel nieuwe bouwpercelen op, waardoor de groeiende vraag naar bouwgrond werd beantwoord. Met de villabouw langs de buitensingels keerde men tevens het ongewenste spoortalud en de daar ten weerszijden van ontstane sloppenbebouwing de rug toe. De binnen- en buitensingels oriënteerden zich vanaf nu geheel op de singelparken.

Nadat het plan in 1853 was aangenomen werd met grote voortvarendheid met de realisatie ervan begonnen. Langs de buitensingels verrezen lange, aaneengesloten reeksen herenhuizen, dit in tegenstelling tot de eerder bebouwde binnensingels, waar ook grote vrijstaande of dubbele villa's waren gebouwd. Aangezien de bebouwing aan de achterzijde stond gericht naar het spoortalud of de arbeidersbuurten, werden alleen de naar de singels gerichte voorgevels rijk uitgewerkt. Van deze grotendeels in de jaren '60 tot '80 gerealiseerde bebouwing zijn op verschillende plaatsen belangrijke

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

restanten bewaard gebleven. Een goed beeld van de oorspronkelijke situatie geeft de reeks Rijksmonumenten Eusebiusbuitensingel 1-9. De geheel gepleisterde panden bezitten rijkelijk van stucwerkornamenten en gedecoreerde balkons voorziene voorgevels met hoge trappen en hardstenen plinten. Waarschijnlijk heeft de bouw van deze nieuwe huizen, vormgegeven naar de veranderde smaak, aangezet tot de modernisering van de villa's aan de binnensingels, die een vergelijkbare uitmontering verkregen.

In 1853 werd ook een groot deel van de tegenover de Willemskazerne gelegen gevelwand van het Willemsplein ingevuld met een lange reeks kolossale herenhuizen naar ontwerp van de architect H.W. Fromberg.

Met de verkaveling en exploitatie van de buitensingels verdwenen ook de laatste restanten van de buitenwerken. Slechts de ligging van de Singelstraat herinnert nog deels aan het verloop van één van de flanken van de stervormige dekkingswal aan de oostzijde van de stad.

De invulling van de singelparken was nog grotendeels gebaseerd op de vergraven restanten van de 17de-eeuwse singelgrachten, zoals deze na 1817 tot stand waren gekomen.

Ook in de binnenstad vonden wijzigingen plaats. Zo werd het terrein met gebouwen van de 13de-eeuwse St.Janscommanderij in het noordelijke deel van de stad door de gemeente aangekocht, nadat al in 1817 de deels romaanse Janskerk was gesloopt. Ook de rest van de Commanderijgebouwen werd grotendeels gesloopt en het terrein omgevormd tot plein. Met de bouw van de Koepelkerk werd in 1837 begonnen naar ontwerp van stadsarchitect Aytink van Falkenstein. Rondom het plein werden nieuwe gevelwanden gerealiseerd.

2.6 De tweede helft van de 19de eeuw

Omstreeks 1860 waren de plannen van Heuvelink grotendeels uitgevoerd. In de loop van het derde kwart van de 19de eeuw raakten de buitensingels op enkele kavels na geheel volgebouwd. Ook aan de binnensingels, waar sommige delen waren bebouwd met vrijstaande villa's, trad langzamerhand een verdichting op. Hieruit mag worden geconstateerd dat het wonen langs de singels enorm populair was en dat het plan van Heuvelink wat dit aspect betreft bijzonder geslaagd mag worden genoemd.

In het laatste kwart van de 19de eeuw werden de singelparken aangepast aan de smaak en de verkeerseisen van de tijd. Omstreeks 1880 dempte men de watersingel tussen Willemsplein en Velperplein. Het terrein werd later voorzien van een in geometrische stijl aangelegd wandelpark met grote waterbassins en fontein (1885-1890). Om verkeerstechnische redenen werd het Velperplein aangepast ten kosten van delen van de oude groenaanleg. Na de verbouwing van Musis Sacrum werd in 1891 rond dit gebouw de parkaanleg vernieuwd. H.A.C. Poortman tekende voor het ontwerp. Ook het singelgedeelte ten zuiden van Musis (Lauwersgracht) is gewijzigd, deels naar ontwerp van de bekende tuinarchitect A. Springer. De omgeving van het Nieuwe Plein werd naar ontwerpen van Poortman in een vrij strenge Franse stijl vormgegeven. Het ontwerp bestond uit een aantal grote rechthoekige plantsoenen, die brede rijbanen langs de binnen- en buitenzijde van elkaar scheidden. Van deze aanleg is vrijwel niets bewaard gebleven.

De Arnhemse binnenstad raakte in de tweede helft van de 19de eeuw overvol. De bevolkingsgroei werd niet alleen in het centrum opgevangen, waar met name in de Weerdjes en in het gebied rond de Nieuwstad dichtgebouwde stadswijken ontstonden, maar ook in de nieuwe wijken, die ten noorden van het spoor verreesen. De villabouw langs de singels, de uitvalswegen en in de nieuwe villaparken had tot gevolg dat steeds meer welgestelden de oude binnenstad verlieten. De vrijkomende woningen werden vaak opgedeeld in kleinere wooneenheden of geschikt gemaakt voor een bedrijfsmatige functie. Door de geweldige toestroom van welgestelden naar Arnhem kreeg de binnenstad een steeds grotere betekenis als winkelcentrum. Aan de oude hoofdstraten vestigden zich vele speciaalzaken en

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

grootwinkelbedrijven, waarbij de oude gevels van weelderige winkelpuien werden voorzien en vooral op de straathoeken opvallende winkelpanden zijn gebouwd. In het centrum en het singelgebied werden daarnaast vele horecagelegenheden en culturele instellingen gebouwd (Muis Sacrum, sociëteiten, bibliotheek, stadsschouwburg). Verder ziet men in de binnenstad een toename van het aantal bedrijven en kleine industrieën. De Korenmarkt kreeg door de bouw van een nieuwe korenbeurs (1845, vervangen in 1899) en diverse nieuwe handels- en pakhuizen als handelscentrum een nieuwe impuls.

2.7 De 20ste eeuw

De ontwikkeling tot voornamelijk winkelcentrum zette zich ook in het begin van de 20ste eeuw voort. De bouw van diverse grote winkelpanden volgens de modernste bouwstijlen van die periode zijn er getuige van. In de stedenbouwkundige structuren van de binnenstad en het singelgebied veranderde er weinig. Wel werden, met name in het singelgebied, aanpassingen uitgevoerd vanwege het toenemende verkeer. De rijbanen werden telkens verbreed, waarbij de parken werden versmald (Velperplein). De Eusebiusbinnen- en buitensingel waren na de afbraak van de Infirmerie met elkaar verbonden middels de Dam. Rond het Velperplein werden in de eerste helft van de 20ste eeuw diverse voormalige villa's sterk verbouwd of gesloopt ten behoeve van grote warenhuizen en winkels (V&D), kantoorgebouwen (Levensverzekeringsmaatschappij Arnhem, Telegraaf- en Telefoonkantoor (1923)). Ook elders langs de singels en in de binnenstad is deze ontwikkeling naar steeds meer zakelijke functies te zien.

Arnhem kwam sterk geschonden uit de Tweede Wereldoorlog. Grote delen van de binnenstad moesten worden herbouwd en overal in het stadsgebied had de oorlog grote gaten geslagen, ook in de gespaard gebleven delen van de binnenstad en langs de singels.

In de wederopbouwperiode werden sommige delen van de stad geheel opnieuw ingericht, in andere werden nieuwe invullingen gerealiseerd binnen de bestaande structuren en gevelwanden. Een en ander vond plaats in het kader van het uiteindelijke wederopbouwplan van Arnhem. In de planvorming, zoals vastgelegd in het Basisplan van 1947, werd de gewenste functionele driedeling van het Arnhemse centrum geformuleerd. Hierin kreeg het gebied ten noorden van de Broerstraat de hoofdfunctie van winkelcentrum, waarbij een aantal locaties diende te worden versterkt. De nieuwe, moderne winkellocatie Looierstraat/Gele Rijdersplein kon in het noordelijke centrumgebied worden gecombineerd met een verbeterde verkeerstechnische situatie, waarbij het Willemsplein een extra verbinding kreeg met het Velperplein. De omgeving van het Willemsplein was in de oorlog zwaar getroffen, waarbij onder meer het grote complex van de 19de-eeuwse Willemskazerne was vernield. Bij de reconstructie van dit stadsgebied werd voor een ingrijpende functie- en structuurwijziging gekozen, waarbij ter plekke van de vroegere kazerne het Gele Rijdersplein werd aangelegd. Deze kreeg niet alleen een ontsluiting naar het westelijk gelegen Willemsplein, maar ook aan de oostzijde, waar het plein aansluit op de nieuw aangelegde Looierstraat. Gele Rijdersplein en Looierstraat werden ontwikkeld als nieuw winkel- en zaken centrum. Aan het Gele Rijdersplein verrezen bankgebouwen van de Rotterdamse Bank en de Gemeente Spaarbank. Aan de noordzijde van het plein en de gehele Looierstraat werden winkelpanden met bovenwoningen gerealiseerd. Op de westelijke kop van het Gele Rijdersplein, dat voor een groot deel als parkeerplaats in gebruik werd genomen, voorzagen de plannenmakers (o.a. arch. H. Brouwer) in de aanleg van een grote waterpartij met fontein (1961) met de "Libelle" van de kunstenaar Shinkichi Tajiri, gesponsord door de AKU. In 1965 werd aan de entree van de Looierstraat aan de Velperplein zijde de Nillmijflat gebouwd. Dit forse gebouw bevat winkels in het laagbouwgedeelte en appartementen in de hoogbouw. Het gebouw accentueert de entree tot de nieuwe winkelstraat (Looierstraat) en door zijn ligging aan het Velperplein en de ingang van de Roggestraat ook het oude winkelcentrum van Arnhem.

Langs de zuidrand van het beschermde stadsgezicht zijn het Kerkplein en de oostelijk hiervan

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

aansluitende structuren van de Broerenstraat en de Walburgstraat tot stand gekomen in de wederopbouwperiode. Hier werd rondom de gehandhaafde grote monumenten (Eusebiuskerk, Walburgskerk, Duivelshuis) een nieuw stratenplan geschapen, gericht op een optimale doorstroming van het stadsverkeer, nieuwe gebruikseisen van de bebouwing en accentuering van Arnheims belangrijkste monumenten. Ook de omgeving van de voormalige Gasthuiskapel aan de Gasthuisstraat/Beekstraat werd ingrijpend gewijzigd en van nieuwe bebouwing voorzien. De Markt kreeg, met behoud van de 18de-eeuwse waag en de middeleeuwse Sabelspoort een geheel nieuwe invulling. Aan de zuidzijde van het plein werd een nieuw Provinciehuis gerealiseerd (1953-1955), arch. J.J.M. Vegter, H. Brouwer en T.T. Deurvorst). Ook kregen aan de oostzijde van de Markt het nieuwe Paleis van Justitie (1960-1966, arch. F. Sevenhuijsen) en het Rijksarchief (1963-1967, arch. M. Bolten) een prominente plaats.

Na de oorlogsverwoestingen zijn ook delen van de singels geheel opnieuw ingericht of opgeofferd aan nieuwe verkeerssituaties en functies. Het zuidelijke deel van de Lauwersgracht tussen Marktstraat en Boulevard Heuvelink verdween bij de aanleg van de nieuwe Rijnbrug. Tussen Boulevard Heuvelink en de nieuwe toegang tot de binnenstad (Walburgstraat/Nijmeegse singel) werd een fors verkeersplein aangelegd (Airborneplein). De situatie op het Velperplein werd sterk vereenvoudigd en ook de parkrestanten aan het Willemsplein en het Nieuweplein moesten het veld ruimen door de komst van de grote nieuwe stadstoegang en de Nelson Mandelabrug.

Ook delen van de 19de-eeuwse singelbebouwing gingen verloren, zoals de oorspronkelijke bebouwing van de Eusebiusbinnen- en buitensingel ten zuiden van de Boulevard Heuvelink en de bebouwing van de Eusebiusbinnensingel tot aan de Stadsschouwburg. Grote gaten werden geslagen in de bebouwing aan het Velperplein, de Velperbuitensingel, het Nieuweplein (westelijke gevelwand) en het Roermondsplein (westelijke gevelwand).

Ook in de laatste decennia van de 20ste eeuw zijn in de binnenstad en langs de singels delen van de historische binnenstads- en singelbebouwing gesloopt. In de binnenstad bleken vooral de in de hoofdwinkelstraten gelegen hoekkavels kwetsbare lokaties. Hier werden monumentale oude winkelpanden vervangen door grootschalige moderne complexen (Land van de Markt, Grote Oord-Weverstraat-Vijzelstraat, Rijnstraat). Typerende voorbeelden van grootschalige moderne invullingen zijn verder de Blikken Bioscoop aan de Rijnstraat, de flat aan de Oude Oeverstraat, het Bijenkorfcomplex aan de Ketelstraat en de nieuwbouwcomplexen aan de Bovenbeekstraat en Beekstraat.

In het singelgebied onderging vooral de Jansbuitensingel grote wijzigingen. Hier verrees grootschalige kantorenbouw ter plekke van de oude villabebouwing. Voorts zijn aan het Willemsplein, het Gele Rijdersplein, het Velperplein, de Velperbinnensingel en de Eusebiusbuitensingel verschillende nieuwe, soms grootschalige invullingen gerealiseerd.

3 BESCHRIJVING BESCHERMD GEZICHT

3.1 Ligging

Het beschermde stadsgezicht, omvattende een deel van het binnenstadsgebied en de omringende singels is centraal gelegen in het Arnhemse stadsgebied, ten noorden van de Rijn op de in dit stadsgebied flauw naar het noorden hellende uitloper van de Veluwe stuwwal.

In het gezicht manifesteren zich drie deelgebieden: de middeleeuwse binnenstad met Markt, het gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein en het Singelgebied.

3.2 Korte karakteristiek binnenstadsgebied (zie ook afb. 1-36)

In de korte stedenbouwkundige karakteristiek van het binnenstadsgebied wordt tevens een aantal in historisch-stedenbouwkundig opzicht kenmerkende thema's belicht, die in de historische binnenstad van Arnhem van groot historisch belang zijn. Deze thema's zijn op de bij het bestemmingsplan behorende kaart met in historisch-stedenbouwkundig opzicht waardevolle bestanddelen ingetekend.

De kern van het beschermde stadsgezicht wordt gevormd door het grote noordelijke deel van de oorspronkelijk ommuurde middeleeuwse kern van Arnhem. Van het zuidelijke deel van de middeleeuwse stad, omvattende het gebied ten zuiden van de as Oude Oeverstraat-Broerenstraat-Turfstraat is alleen de Markt met omringende bebouwing binnen het gezicht betrokken.

Het middeleeuwse stadsgebied kenmerkt zich door een in vrij gave staat bewaarde hoofdstructuur, die in grote lijnen is terug te voeren op de middeleeuwen. De stadsplattegrond, die L. Guicciardini in 1567 van de stad vervaardigde, geeft de in de voorgaande eeuwen tot stand gekomen stedelijke structuur goed weer. Aan de hand van deze kaart kan men concluderen, dat het huidige stratennetwerk in de binnenstad nog grotendeels de 16de-eeuwse en oudere situatie volgt.

Naast het verloop van straten, stegen en pleinvormige ruimten zijn ook andere elementen uit het verleden in het huidige Arnhem zichtbaar gebleven. Vooral de 17de-eeuwse kaart van J. Blaeu en de kadastrale atlas van 1832 verschaffen ons in deze duidelijke informatie over bijvoorbeeld de oude stadsgrenzen, verkavelingstructuren binnen de bouwblokken, de aard van de bebouwing en typische eigenaardigheden als verspringingen in gevelwanden, smalle doorgangen naar de achtererven, etc. Ook wat betreft deze elementen zijn vaak duidelijke lijnen naar het heden te trekken.

Binnen de stedenbouwkundige structuur van de binnenstad valt een duidelijk stramien van op elkaar aansluitende of elkaar kruisende globaal noordzuid en oostwest gerichte wegassen op (afb.1-4). De aansluitingen vinden opvallend vaak loodrecht plaats, waardoor relatief veel rechthoekige bouwblokken in het gebied aanwezig zijn. De hoofdassen vormen de belangrijkste aders in de hoofdstructuur, zij leidden naar de voormalige stadspoorten of vormden de hoofdverbindingen naar verschillende belangrijke gebouwen, pleinen of complexen in de stad. Opvallend is de langgerekte as, gevormd door een aaneenschakeling van brede straten, die het stadsgebied in oostwestrichting doorsnijdt. Het betreft de as Ketelstraat/Vijzelstraat die zijn vervolg in het oosten en westen heeft in respectievelijk de Roggestraat en de Rijnstraat. Haaks op deze as sluit een groot aantal noordzuid verlopende straten aan, waarvan de belangrijkste de Bakkerstraat is (afb.5-6).

Andere belangrijke noordzuid verbindingen zijn de Jansstraat/Grote Oord (afb.7), de Weverstraat en de Kerkstraat, die bij 't Eiland twee vertakkingen kent naar het noorden, te weten de Wielakkerstraat en de Zwanenstraat (afb.10). Beide laatst genoemde straten zijn echter altijd van secundair belang geweest. Ook de Koningstraat en de Beekstraat (afb.9) zijn lange, globaal noordzuid gerichte assen, die grote delen van het oostelijke binnenstadsgebied doorsnijden.

Van secundair belang zijn de op de hoofdas gerichte Kortestraat, Mariënburgstraat en de Heijdendaalsteeg en een aantal smalle stegen, zoals de Tullekensteeg en de Drieharingenplaats.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

In het noordelijke deel van het centrum gebied bevinden zich voorts enkele belangrijke pleinvormige ruimten, de Korenmarkt, de Jansplaats en het Jansplein (afb.13-14). Hiervan zijn de eerste twee in de middeleeuwen ontstaan. Het Jansplein is een midden-19de-eeuwse toevoeging. Aan de zuidzijde sluiten de noord-zuidverlopende straten aan op het na de Tweede Wereldoorlog gevormde Kerkplein (afb.12). Belangrijk ijkpunt binnen de middeleeuwse stad is van oudsher de ruime Markt, ten zuiden van de Eusebiuskerk. Kleine pleinvormige ruimten bevinden zich op ruime aansluitingen van twee of meer straten, bijvoorbeeld bij de aansluiting van de Weverstraat op Kleine Oord, het Land van de Markt (afb.21) en 't Eiland. Een moderne pleinstructuur bevindt zich aan de oostzijde van de oude stad, rond de Gasthuiskapel. Dit plein heeft geen enkele aansluiting op de middeleeuwse structuur.

Op vele plaatsen worden de door de hoofd- en secundaire straten omgeven bouwblokken doorsneden door stegen, zoals de Janssteeg, Wezenstraat, Zandboersteeg, Papegaaigang, Vissteeg, Rozemarijnsteeg, Duizelsteeg, etc. etc). Opvallend is de min of meer in elkaars verlengde liggende reeks smalle straatjes tussen Bakkerstraat en Walstraat: van west naar oost de Bentinckstraat, Arke Noachstraat, Klarestraat en Nieuwstad. Ook zijn verspreid in de stad oude doorgangen naar de achtererven bewaard gebleven of in de verkavelingsstructuur herkenbaar.

De Oude Oeverstraat, Hoogstraat, Molenstraat, Lombardsteeg, Janslangstraat, Doelenstraat, Velperpoortlangstraat en Walstraat, alle gelegen in de periferie rond de oude stad, volgen het verloop van de middeleeuwse stadsmuren (afb.11).

3.2.1 Verkavelingsstructuren

Van de historische verkavelingsstructuren zijn overal in de stad belangrijke relictten behouden gebleven. Deze zijn niet alleen via oud kaartmateriaal traceerbaar, maar leven in de huidige structuur vooral ook voort in het grote aantal middeleeuwse kelders, de veelal nog middeleeuwse zijgevels en de door individuele gevels bepaalde gevelwanden. Van grote betekenis zijn de perceleringen langs de grote oostwestverlopende hoofdassen, die merendeels smal en diep zijn en zich soms uitstrekken tot min of meer parallel aan de hoofdassen verlopende straten (Varkensstraat, Oude Oeverstraat). Slechts hier en daar worden de smalle diepe kavels afgewisseld door brede percelen, evenwijdig gelegen aan de straat (afb.1, 4,). Ook in de Jansstraat vindt men veel smalle, diepe percelen, terwijl in de Weverstraat, Bakkerstraat, Kerkstraat en Koningstraat een meer gemengd beeld bestaat van smalle diepe en brede percelen (afb.23). In veel gevallen zijn de perceelsstructuren van de grotere straten van invloed op de perceelsrichtingen in de secundaire straten, waar dan in het verlengde van op de hoofdstraten gerichte diepe hoekpanden reeksen dwarshuizen zijn te vinden met dezelfde kaprichting (Pastoorstraat, Bentinckstraat, Papegaaigang, Duizelsteeg, etc.).

Op belangrijke straathoeken zijn door samenvoeging van oudere kavels sinds het einde van de 19de eeuw grote percelen ontstaan, waarop representatieve winkel- of horecapanden werden gebouwd (Land van de Markt, Grote Oord/Rijnstraat). In de 19de eeuw, maar vooral in de loop van de 20ste eeuw zijn op verschillende plaatsen ingrijpende wijzigingen binnen de oude perceelsstructuren gerealiseerd bij de bouw van grootschalige winkel- of bedrijfspanden (hoekbebouwing Rijnstraat/Kortestraat, Bijenkorfcomplex aan de Ketelstraat, Wielakkerstraat en Zwanenstraat, grootwinkelbedrijven aan de Roggestraat). In het zuidoostelijke stadsgebied zijn het vooral de wijzigingen in het kader van de wederopbouw na 1945, waardoor oude stratenpatronen en verkavelingsstructuren zijn verdwenen. In deze omgeving ontstond een nieuw stadsgebied waar rondom enkele middeleeuwse kerkgebouwen en het Duivelshuis een voor de wederopbouwperiode markante structuur met brede wegen, nieuwe pleinvormige ruimten en ruime, grootschalig ingevulde bouwblokken ontstond.

3.2.2 Stegen

Binnen de stedenbouwkundige hoofdstructuur bevindt zich een uitgebreid netwerk aan smalle stegen en doorgangen naar achtererven. Deze stegen zijn meestal van zeer oude datum. Er zijn verschillende

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

typen te onderscheiden. Allereerst zijn er de stegen die de verbinding tussen twee grotere straten vormen. Sommige hiervan bezitten ook zelfstandige bebouwing (Rozemarijnsteeg, Tullekensteeg (afb.15), Duizelsteeg, Heijdendaalsteeg, Kromme Elleboogsteeg), andere worden vooral bepaald door de zijgevels van de panden aan de hoofdstraten (Papegaaigang). Voorts zijn er talrijke doodlopende steeg- en gangstructuren, soms met zelfstandige bebouwing (Vissteeg, Drieharingenplaats, Muntsteeg), vaker echter als ontsluiting van achterhuis- of achtererfstructuren of in zijgevels gelegen ingangen (steeg tussen Korenmarkt 27 en 29, Oude Oeverstraat 10 en 11, Weverstraat 17 en 18 (afb.16), Bakkerstraat 16 en 16a, Zwanenstraat 10 en 12, etc.etc.). Ook zijn er stegen en doorgangen die de ontsluiting vormen van op binnenerven gelegen huizen (Hemelrijk, steeg tussen Rijnstraat 41 en 43). Een volgende categorie wordt gevormd door doorgangen, die aan de straatzijde zijn overbouwd, hetzij opgenomen binnen een zelfstandige poortdoorgang (Kerkstraat 32, Weverstraat 41), hetzij opgenomen binnen het totale bouwvolume van het pand (Ketelstraat 48, Jansstraat 31).

De genoemde stegen variëren sterk in breedte. Relatief brede stegen zijn die structuren, waaraan ook zelfstandige bebouwing staat (Vissteeg, Duizelsteeg), de smalste stegen zijn vaak niet meer dan zeer smalle (minder dan één meter brede) gangen. Het beeld in de als historisch aangemerkte steegstructuren wordt veelal bepaald door een sobere, gesloten historische bebouwing, die in samenhang met de smalle profielen het historische karakter versterkt.

De stegen en gangen zijn op kaart 2 weergegeven

3.2.3 Osendrops

Osendrops zijn zeer smalle stroken tussen twee huizen, die onbebouwd werden gelaten ten einde het hemelwater van het dak op te vangen en via een gootje weg te voeren. Men noemt ze ook wel druipgangen of brandgangen, deze laatste benaming vanwege het feit, dat de smalle gangen ook dienden om al te snel overslaand vuur te vertragen. Bij brand kon een huis eenvoudiger worden neergehaald, waardoor de buurpanden gespaard bleven. De osendrops dateren vooral uit de periode, waarin veel huizen nog in uiterst brandbare materialen waren opgetrokken en waren voorzien van houten of vakwerkgevels. In diverse middeleeuwse keuren werden voorschriften gegeven over de minimale breedte, die bij de aanleg van een osendrop moest worden aangehouden. In de loop van de middeleeuwen, wanneer steeds meer huizen geheel in baksteen werden opgetrokken en men vaak van gezamenlijke zijgevels gebruik ging maken ("gemene muren") verdwenen de osendrops langzamerhand uit beeld. In de stad is de aanvang en het verloop van het versteningsproces van de huizen niet alleen nog afleesbaar aan de ouderdom van de bakstenen gevels, maar ook aan de eventuele aanwezigheid van osendrops binnen de gevelwanden. Ze verwijzen dus naar zeer oude situaties in de stedelijke ontwikkeling van de stad,

In Arnhem worden op diverse plaatsen nog osendrops of restanten daarvan aangetroffen. Soms worden de zeer smalle gangen aan de straatzijde wat betreft het benedendeel afgesloten door een houten plank of een bakstenen muurtje (af.18). Minder goed bewaarde osendrops zijn soms alleen nog tussen de bovenverdiepingen of in achterhuisstructuren te herkennen. Osendrops of restanten daarvan vindt men onder meer nog in de Koningstraat, Bakkerstraat (afb.17), Rijnstraat en Jansstraat.

De nog aanwezige osendrops zijn op kaart 2 weergegeven

3.2.4 Zichtassen

Verspreid in het binnenstadsgebied bevindt zich een groot aantal grote en kleine zichtassen en doorzichten op markante gebouwen en gevelwanden. In sommige gevallen zijn deze zichtassen bewust gecreëerd door de bouw van in het oog springende en prominent gesitueerde winkelpanden aan bijvoorbeeld het Land van de Markt en het Grote Oord (afb. 21). Al in de 19de eeuw werden bij de bouw van allereerst de Koepelkerk en later het opvallende postkantoor fraaie doorzichten gecreëerd (Mariënborgstraat (afb.20), Jansplaats, Jansplein). Ook bij de wijzigingen in de stedenbouwkundige

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

structuur in het wederopbouwgebied ten zuiden van de Broerstraat zijn bewust markante zichtassen geconstrueerd op de zeer monumentale Eusebiuskerk, de Walburgskerk, het Duivelshuis en de Waag. De imposante bouwmassa van het Provinciehuis vormt vanuit zowel het noorden als het zuiden een belangrijke blikvanger.

Het merendeel van de karakteristieke doorzichten wordt echter gevormd door markante zichtlijnen bij (sterk) gebogen gevelwanden (Bakkerstraat, Grote Oord, Zwanenstraat) en aansluitingen van straten en pleinen. Hier zijn het vaak in de as van een aansluitende straat geplaatste panden, die het focuspunt van interessante zichtlijnen vormen (Pauwstraat-Jansstraat (afb.8), Bakkerstraat-Vijzelstraat, Kortestraat-Rijnstraat, Jansplaats in beide richtingen, afb.13). Ook bij straathoeken sterk naar voren springende hoekpanden kunnen een belangrijk focuspunt vormen (Vijzelstraat 7, 12, Bakkerstraat 12, Jansplaats).

Verder vormen ook de velen straathoeken, waar in de 19de eeuw de karakteristieke schuin geplaatste hoekgevels werden gerealiseerd voor bescheidener delen van de straten een aardig focuspunt in korte zichtlijnen.

De belangrijkste zichtlijnen zijn op kaart 2 weergegeven.

3.2.5 Gevelwanden

Binnen het stadsgezicht bevindt zich een groot aantal karakteristieke gevelwanden, bepaald door aaneengesloten reeksen historische panden of panden die door hun traditionele verhoudingen, materiaalgebruik en gevelindelingen een grote samenhang vertonen (afb.23-27). Hoewel dit beeld op diverse lokaties (met name op straathoeken) is verstoord door moderne, grootschalige invullingen, is in het algemeen het door historische aspecten bepaalde karakter van de gevelwanden intact gebleven. Men onderscheidt in deze straatwanden gevelreeksen, die vóór 1945 tot stand zijn gekomen en gevelwanden, die in de wederopbouwperiode zijn ontstaan. De oudere gevelwanden volgen over het algemeen de historische rooilijnen. Vooral in de wederopbouwperiode zijn hierin wijzigingen aangebracht.

De voor 1945 gerealiseerde gevelwanden worden gekenmerkt door een breed scala aan vormen, geveltypen, stijkenmerken en materialen, variërend van laatmiddeleeuwse gevels tot in Amsterdamse schooltrant vormgegeven façades, van eenvoudige lijstgevels tot weelderig vormgegeven ontwerpen met hoektorentjes of erkers. Vrijwel alle bouwstijlen uit de periode vanaf de middeleeuwen tot heden zijn in het gebied vertegenwoordigd. In het algemeen vindt men de rijkst uitgevoerde gevelwanden aan de grote hoofdstraten, waarvan oudsher de voornaamste huizen en later de grootste winkels te vinden waren. Kenmerkend zijn de naar de straathoeken vaak oplopende goot- en nokhoogten door de op straathoeken gelegen forse hoekpanden. De kleinere straten hebben eenvoudige gevelwanden met in schaal en uitvoering bescheiden panden. De meeste gevelwanden bestaan uit winkelpanden met bovenwoningen. Vooral in het noordwestelijke deel van de binnenstad (omgeving Korenmarkt) wordt het gevelbeeld bepaald door reeksen voormalige pakhuis- en bedrijfspanden, die later een winkel- of horecafunctie hebben gekregen. De gevelwanden in de smalle steegstructuren zijn zeer sober van uitvoering. Hier treft men de onversierde zijgevels van aan de hoofdstraat gelegen hoekpanden aan, alsook eenvoudige bedrijfspanden en opslagplaatsen.

De in de wederopbouwperiode na 1945 tot stand gekomen gevelwanden van bijvoorbeeld de Looierstraat en het Gele Rijdersplein kenmerken zich door een uniform beeld van in schaal, detaillering en stijkenmerken weinig uiteenlopende gevels. De westelijke gevelwand van de Markt daarentegen roept met zijn sterk gedifferentieerde bebouwing met wisselende goothoogten en kapvormen herinneringen op aan de historische gevelwand, die in de Tweede Wereldoorlog verloren ging.

Op kaart 2 zijn de gevelwanden en rooilijnen uit zowel de periode voor 1945 als uit de wederopbouwperiode ingetekend.

3.2.6 Hoekoplossingen

De hoekoplossingen zijn al ter sprake gekomen bij de beschrijving van de zichtassen binnen het gebied. Vooral sinds het einde van de 19de eeuw zijn bij de bouw van winkel- en kantoorpanden bewust belangrijke accenten in het straatbeeld aangebracht (afb.28-31). De meest eenvoudige zijn de sobere afgeschuinde hoekgevels, zoals bij Pauwstraat 8, Koningstraat 16, 27 en 67, rondom de kruising Beekstraat/Nieuwstad/Klarestraat. Rijkere uitgewerkte voorbeelden treft men aan in de Kortestraat (17), Kleine Oord/Weverstraat, Kerkstraat 23). Vooral in het centrale winkelgebied zijn zeer monumentale hoekpanden gerealiseerd. Deze zijn vaak voorzien van extra accenten als hangende erkers en torentjes (Rijnstraat 36, 79, 80, 81, Ketelstraat 25, Roggestraat 43, Koningstraat 1).

De markante historische hoekoplossingen zijn op kaart 2 weergegeven.

3.2.7 Groenelementen en achtererfstructuren

Het binnenstadsgebied is relatief arm aan (historische) groenstructuren. De stadskern wekt dan ook een sterk versteende indruk (afb.34). In het straatbeeld geplaatste groenelementen zijn schaars en veelal van vrij recente datum. Markante pleinbeplantingen zijn te vinden op de Korenmarkt, op het Jansplein, rond de Eusebiuskerk en op de Markt. Verder bezit het voorterrein van de panden Weverstraat 39 en 40 een karakteristieke beplanting (afb.32).

Vooral binnen de ruimer opgezette bouwblokken ten zuiden van de oostwest gerichte hoofdas zijn nog min of meer open gebleven achtererfstructuren aanwezig, die in sommige gevallen in gebruik zijn als stadstuinen met karakteristieke beplanting. Maar ook binnen deze bouwblokken is de intensieve verkaveling en bebouwing van de Arnhemse binnenstad opmerkelijk. Men vindt er namelijk ook ver in de binnenterreinen stekende achterhuisstructuren, zoals binnen de bouwblokken tussen Kortestraat en Weverstraat (afb.33), Weverstraat en Bakkerstraat, Bakkerstraat en Kerkstraat en in mindere mate tussen Kerkstraat en Koningstraat. Het zeer gedifferentieerde, open karakter van deze binnenerfstructuren, bepaald door een grote afwisseling van diep en minder diep in de achtererven stekende, vaak historische achterhuisstructuren, het zicht op de vele in hoogte en kapvormen wisselende oude huizen en de resten van stadstuinen en open erven is zeer kenmerkend voor deze grote bouwblokken.

De in het oostelijke en noordelijke binnenstadsgebied gelegen bouwblokken zijn zeer intensief bebouwd. Enerzijds is dit een gevolg van de bescheidener omvang van de door talrijke stegen en smalle straten omgeven bouwblokken, anderzijds door de omvangrijke achterhuisstructuren, waardoor sommige bouwblokken geheel zijn opgevuld. Open achtererven ontbreken hier volkomen. Ook deze situatie is karakteristiek voor de Arnhemse binnenstad.

3.2.8 Bodemarchief

Het binnenstadsgebied omvat ondanks het feit dat al veel verloren is gegaan, een rijk bodemarchief, waarin informatie ligt opgeslagen uit allerlei perioden en van allerlei processen. In de publicatie "Het Bodemarchief Bedreigd. Archeologie en planologie in de binnensteden van Nederland", dat in 1982 verscheen, werd de erosie van de Arnhemse binnenstad als 'rampzalig' gekenschetst. Volgens dit rapport was meer dan 15% van het bodemarchief verloren dan wel werd bedreigd door bouwactiviteiten op de korte termijn. Inmiddels zijn we 18 jaar verder en is nog meer van het bodemarchief van de binnenstad onherroepelijk verdwenen. Des te klemmender is de noodzaak om dat wat ons rest te beschermen en te beheren en waar bescherming niet (meer) mogelijk is te onderzoeken, voordat het verdwijnt.

Het archeologisch onderzoek kan inzicht bieden in de stedelijke ontwikkeling in de loop der eeuwen, de percelering, het straten- en stegenpatroon, het ontstaan van pleinen en andere open ruimten, de erfindeling, de houtbouw en versterking, de woonhuizen en bedrijfsruimten, grote gebouwen als kerken, kloosters en publieke gebouwen, de interne indeling van deze gebouwen, waterlopen/gegraven of

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

natuurlijk), sluizen en andere waterwerken, handel, nijverheid en industrie en de materiele cultuur van de stad.

3.2.9 Karakteristieken van straten, stegen en pleinen

NB. De historische karakteristieken van de hieronder volgende straten, stegen en pleinen zijn opgenomen in de eerder samengestelde rapportages.

Een aantal bebouwingskarakteristieken, zoals goot- en nokhoogten en de uiteenlopende kapvormen zijn weergegeven op bij het bestemmingsplan behorende deelkaarten.

Kan steeds de oudste vermelding van de straat genoemd worden?

ARKE NOACHSTRAAT (huisnrs. 1-3a, 4-8/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Arke Noachstraat is gelegen in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern van Arnhem. De lengteas van dit korte straatje verloopt min of meer zuidwest-noordoost. In het oosten sluit de straat aan op de noordzuid verlopende Koningstraat, in het westen op de kruising Kerkstraat, Bentinckstraat, 't Eiland.

Karakteristiek van de straat

Het korte straatje bestaat aan weerszijden slechts uit enkele panden, ingeklemd tussen de hoekpanden van de Koningstraat, 't Eiland en de Kerkstraat. De bebouwing bestaat uit diverse winkel- en horecapanden met (voormalige bovenwoningen). De historische bebouwing van de zuidelijke gevelwand is voor wat betreft het oostelijke deel gesloopt. Hier bevindt zich een modern winkelpand met inspringende rooilijn, waardoor de oostelijke entree van de Arke Noachstraat breder is dan de westelijke. De bouwhoogte van de panden is met uitzondering van de hoekpanden 't Eiland 8 en Kerkstraat 1 met drie bouwlagen aan de hoge kant en volgt daarmee de hoogte van de panden aan de Koningstraat. Door deze hoogte maakt de Arke Noachstraat een vrij smalle indruk. Wat betreft de hoofdvormen, de traditionele gevelindeling en de ritmering van de vensters zijn de gevelwanden redelijk intact gebleven. De panden bezitten hun rooilijn aan de straat. De kavelbreedte varieert. Er komen zowel gepleisterde als bakstenen gevels voor.

BAKKERSTRAAT (huisnrs. 1-32, 50-76/ doorlopend genummerd/ HEMELRIJK (huisnrs. 2-11, 45-58/ doorlopend genummerd/ PAPEGAAIGANG)

Situering en verloop van de straat

De Bakkerstraat bevindt zich in het hart van de middeleeuwse stadskern en heeft een (globaal) noordzuid verlopende lengteas. In het noorden sluit de straat haaks aan op Vijzelstraat. In het zuiden eindigt de straat thans bij de Broerenstraat en het Kerkplein. De straat maakt over de gehele lengte een zeer lichte curve. Er sluiten verschillende secundaire straten en kleine stegen aan (Papegaaigang en steeg naar het Hemelrijk aan de westzijde; Bentinckstraat en Pastoorstraat aan de oostzijde).

Karakteristiek van de straat

De Bakkerstraat heeft ondanks de vrij ingrijpende wijzigingen (in het zuidelijke deel van de straat) een groot deel van haar karakteristieke straatbeeld weten te behouden. De straat heeft in verhouding tot de andere straten in de Arnhemse binnenstad een vrij breed straatprofiel. Het beeld wordt vooral bepaald door grote en kleine winkelpanden met bovenwoningen.

Beide straatwanden bestaan uit aaneengesloten reeksen twee of drie bouwlagen hoge winkelpanden met sterk wisselende kapvormen en bouwrichtingen, alle met de rooilijn aan de straat. De voorgevels, met hun traditionele gevelindelingen, representeren in hun vormen en detailleringen de sinds de 18de eeuw in de bouwkunst gangbare stijlen en modeverschijnselen. Zowel bakstenen gevels komen voor als

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

gepleisterde of een combinatie van beide. Men vindt er vele geveltypen: hals- en topgevels, lijstgevels en lijstgevels met dakhuizen, etc. Een aantal panden heeft nog een historische winkelpui. Tussen verschillende panden bevinden zich nog smalle gangen, stegen of osendrops. De noordelijke entree tot de straat wordt geaccentueerd door karakteristieke gepleisterde hoekpanden. Het pand op de oostelijke hoek van de Vijzelstraat bezit een afgeronde hoekgevel. De westelijke gevelwand kent ter hoogte van het Hemelrijk een groot blok recente bebouwing.

De westelijke gevelwand wordt in het noordelijke deel van de straat onderbroken door de smalle Papegaaiengang, die de straat verbindt met de Weverstraat. De steeg is thans echter niet meer als zodanig in gebruik. De zuidelijke gevelwand van de Papegaaiengang bezit nog voor een deel zijn middeleeuwse karakter door de hoge, gesloten oude zijgevel van het pand Bakkerstraat 74 en de middeleeuwse achtergevel van het Hemelrijk.

Het Hemelrijk is recentelijk tot een modern overdekt winkelcentrum met binnenplein omgevormd. Het historische pand Hemelrijk 50-53, dat het centrale element vormt binnen deze structuur staat aan een kleine rechthoekige binnenplaats.

De oostelijke gevelwand van de straat wordt op twee plaatsen onderbroken door de aansluiting van smalle zijstraten, de Bentinckstraat en de Pastoorstraat. Beide straataansluitingen vallen in het straatbeeld op doordat de noordelijke straathoek ten opzichte van de zuidelijke wat verder naar voren steekt. De panden Bakkerstraat 12/12a en 25/26 spelen daarom een zeer belangrijke rol in de belevingswaarde van deze straatwand.

Moderne bebouwing treft men aan in het zuidelijke deel van de straat, ten zuiden van de Pastoorstraat, waar beide gevelwanden geheel naoorlogs zijn. Dit gedeelte van de straat is wat betreft de bebouwing weinig karakteristiek te noemen. Wel sluit het nog vrij goed aan bij het historische noordelijke straatgedeelte, omdat men hier enigszins heeft vastgehouden aan de oude verkavelingstructuur en de bouwvolumes.

BEEKSTRAAT (huisnrs. 1-40, 62-119/ doorlopend genummerd/ PELIKAANGANG/ ST. CATHARINAPLAATS (huisnrs. 10, 11-28/ doorlopend genummerd), GASTHUISSTRAAT 1

Situering en verloop van de straat

De Beekstraat bevindt zich in het oostelijke deel van de stadskern van Arnhem en heeft een noordwest-zuidoost verlopende lengteas. Over de gehele lengte maakt de straat een zeer flauwe bocht in zuidelijke richting. In het noorden sluit de straat aan op het Land van de Markt, waar de straat zijn vervolg krijgt in de Bovenbeekstraat. Geheel in het zuiden sluit de straat haaks aan op de Walburgstraat. Verschillende straten en stegen komen op de straat uit of kruisen haar: van noord naar zuid aan de oostzijde achtereenvolgens de Brouwerstraat, de Pelikaangang (ten zuiden van nr. 14/15), de Nieuwstad, Valepoort, St-Catharinaplaats en Damstraat; aan de westzijde: Klarestraat, Kromme Elleboogsteeg en Broerenstraat.

Karakteristiek van de straat

De Beekstraat kent bebouwing van een vrij wisselend karakter. Het betreft ten noorden van de St. Catharinaplaats vooral winkelpanden, ten zuiden hiervan een gemêleerd beeld, bestaande uit winkel- en zakenpanden, kantoor- en woongebouwen. Slechts ten noorden van de Kromme Elleboogsteeg en de Valepoort bevindt zich historische bebouwing (laat 19de/begin 20ste eeuw). Deze bebouwing is afwisselend twee of drie bouwlagen hoog. De panden, meest twee tot drie traveeën breed, hebben afwisselend bakstenen, gepleisterde of geschilderde lijstgevels. Er is een grote verscheidenheid aan

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

kapvormen. Vrijwel alle panden zijn in meer of mindere mate verstoord, sommige grotendeels vernieuwd. Van een enkel pand is de oude (winkel)pui intact gebleven. De meest waardevolle panden bevinden zich op de aansluiting met Het Land van de Markt, waar de straat een aardige entree bezit door de rijk gedecoreerde panden Koningstraat 1 en Beekstraat 1 en 2. Karakteristiek is de aansluiting van de Klarestraat en de Nieuwstad met op de hoeken laat 19de-eeuwse panden met afgeschuinde hoeken of andere hoekoplossingen. Ten zuiden van de Valepoort is de bebouwing recent. In dit sterk verstoorde gebied tussen Beekstraat en Eusebiusbinnensingel bevinden zich aan Gasthuisstraat, St. Catharinaplaats, Koningsplein en Damstraat verschillende grote en kleine moderne complexen bedrijfspanden, winkels en woningen, daterend uit het derde kwart van de 20ste eeuw, zonder bijzondere kwaliteiten. Centraal in het gebied bevindt zich de voormalige Gasthuiskapel, een kleine middeleeuwse kapel die binnen de geheel vernieuwde stadsstructuur ter plekke als enige de herinnering levend houdt aan de vooroorlogse situatie.

In het zuidelijke deel van de Beekstraat bepalen grote kantoor- en woongebouwen het beeld. Hieronder bevindt zich het monumentale stadhuiscomplex (westzijde).

BEIJERPLAATS > zie VALEPOORT

BENTINCKSTRAAT (huisnrs. 1-39, 50-74/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Bentinckstraat is gelegen in het hart van de binnenstad van Arnhem en vormt de oostwest gerichte verbinding tussen de Bakkerstraat in het westen en de Kerkstraat in het oosten. Hier sluit het straatje aan op de kruising, gevormd door de Kerkstraat, Arke Noachstraat en 't Eiland.

Karakteristiek van de straat

Dit smalle straatje, dat eigenlijk niet meer een brede steeg is, bezit aan de zijde van de Bakkerstraat een vrij smal straatprofiel. De noordelijke gevelwand steekt wat verder de Bakkerstraat in dan de zuidelijke wand. Het profiel van de straat loopt naar het oosten trechtervormig uit tot een redelijke straatbreedte bij 't Eiland. In de straat bevinden zich kleine winkelpanden en in het middendeel eenvoudige woningen.

De noordelijke hoek met de Bakkerstraat wordt bepaald door een hoog, in baksteen opgetrokken, 18de-19de-eeuws pand met een lange zijgevel aan de Bentinckstraat. Het overige deel van deze karakteristieke straatwand bestaat uit lagere bebouwing van niet meer dan twee bouwlagen en een kap. De voorgevels zijn van baksteen of gepleisterd. Een aantal (gewijzigde) houten winkelpuien geeft een sterk horizontale geleding aan deze gevelwand. Dit beeld wordt nog versterkt doordat de eenvoudige gootlijsten niet in hoogte variëren. Halverwege de straat springt de rooilijn over een grote lengte terug, ter plaatse van een rij recent gebouwde woonhuizen. Nabij de hoek met 't Eiland bevindt zich de gepleisterde zijgevel van het historische hoekpand 't Eiland 1.

Ook de zuidelijke gevelwand kent voornamelijk tweelaags bebouwing met bakstenen en gepleisterde gevels. In het westen bevindt zich de hoge dominante zijgevel van het pand op de hoek van de Bakkerstraat. Het middelste gedeelte van de bebouwing aan de zuidzijde is recent vervangen door eenvoudige woningbouw.

Ondanks de moderne invullingen en de wijzigingen aan de oude bebouwing, is het historische karakter redelijk goed bewaard gebleven. Dit is vooral te danken aan het feit, dat naast het smalle, intieme straatprofiel ook de bouwhoogten en traditionele gevelindelingen bewaard bleven. Met name de straathoeken zijn voorzien van waardevolle historische panden (deels zijgevels van aan de hoofdstraten gelegen bebouwing), die zeer bepalend zijn voor het straatbeeld van de Bentinckstraat en als het ware de dragende elementen hiervan vormen.

BOVENBEEKSTRAAT (huisnrs. 1-17, 17a-29/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Bovenbeekstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een zuidoost-noordwest verlopende lengteas. In het zuiden sluit de straat aan op het Land van de Markt, in het noorden eindigt de straat op het Gele Rijdersplein, nabij de aansluiting van de Doelenstraat en de Velperpoortslangstraat. Ter hoogte van de panden Bovenbeekstraat 20 en 21 bezit de straat een markante knik in de rooilijn, zeer waarschijnlijk als gevolg van het bochtige verloop van de vroegere Jansbeek. Het straatniveau loopt naar het zuiden toe geleidelijk af, terwijl het naar de westelijke gevelwand toe langzaam oploopt.

Karakteristiek van de straat

De bebouwing in de Bovenbeekstraat, bestaande uit winkel- en horecapanden, een museum en woningen, is over het algemeen vrij fors van karakter. Aan de westelijke zijde bevindt zich een aantal grote brede panden, waarvan het hoekpand Ketelstraat 26 aan deze zijde een monumentale entree vormt. De andere panden zijn drie bouwlagen hoog en minimaal vijf traveeën breed. De gevels zijn van baksteen. Het rijksmonument nr. 20 is met zijn monumentale 18de-eeuwse gevel een zeer bepalend element in de beleving van deze straatwand. De bebouwing op de zuidelijke hoek met de Ruitersstraat is modern. Op de hoek van de Ruitersstraat bevindt zich een zeer markant hoekpand (café met bovenwoning), dat door de speelse hoekoplossing een aantrekkelijke visuele afsluiting vormt van deze gevelwand. Het lagere, op de hoek met de Doelenstraat gelegen pand Bovenbeekstraat 29/Doelenstraat 42 is alleen door de oude hoofdvorm (twee bouwlagen met kap), de in de straathoek omhoekende gevel en de traditionele indeling van de bovengevel van enig belang voor het straatbeeld.

Van de oostelijke gevelwand is alleen in het noorden nog kleinschalige oude bebouwing behouden gebleven. Deze is twee bouwlagen hoog en bezit kappen met de nokrichting evenwijdig aan de voorgevel. De gevels zijn gepleisterd. De afgeronde hoek van het horecapand op de hoek van de Velperpoortslangstraat vormt een markante entree tot de Bovenbeekstraat vanuit het noorden. Binnen het geheel moderne zuidelijke deel van deze gevelwand bevindt zich een naar de straat geopende binnenhof.

BROERENSTRAAT (huisnrs. 7-25, 27-39, 41, 45-53/ oneven genummerd) /MUNTSTEEG (huisnrs. 3-5/ oneven genummerd)/ KERKPLEIN (huisnr.1)

Situering en verloop van de straat/plein

De Broerenstraat bevindt zich in het hart van de stadskern van Arnhem en heeft een oostwest verlopende lengteas. In het westen sluit de straat aan op het Kleine Oord, in het oosten op de Beekstraat. Het westelijke deel van de Broerenstraat fungeert als noordelijke flank van het Kerkplein. De Broerenstraat heeft hier dus alleen aan de noordzijde bebouwing. Aan de noordzijde sluiten van west naar oost de volgende straten aan: Muntsteeg, Bakkerstraat, Kerkstraat, Koningstraat.

Karakteristiek van het onderzochte deel van de straat

Alleen het bouwblok tussen Kerkstraat en Koningstraat bezit nog historische bebouwing. De noordelijke gevelwand (tegenover de Eusebiuskerk) behoorde vroeger tot de Knekelsteeg. Deze gevelwand bestaat uit twee opvallende panden: Broerenstraat 41 en Koningstraat 40 (Van Ranzowbank). Beide panden bezitten bakstenen gevels en met leien gedekte omlopende schilddaken. Het 19de-eeuwse Broerenstraat 41 bezit 2½ bouwlaag, het uit 1921 daterende Koningstraat 40 bezit in aansluiting hierop een vrijwel even hoog tweelaags bouwdeel en op de straathoek een lager tweelaags bouwdeel, dat wat

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

betreft de bouwhoogte rekening houdt met de bebouwing aan de Koningstraat. Deze bouwdelen bezitten speelse trapgevels. Beide panden vormen een belangrijke afsluiting van dit bouwblok en een monumentale tegenhanger voor de Eusebiuskerk. Tevens zijn de hoekpanden van belang voor de entree van de Kerkstraat en de Koningstraat die aan deze zijde waardevolle historische gevelwanden bezitten. De bebouwing aan het westelijke deel van de Broerenstraat maakt deel uit van de noordelijke gevelwand van het Kerkplein. Hier bevinden zich eenvoudige naoorlogse winkelpanden met bovenwoningen en recentere zakenpanden, vier bouwlagen hoog en afsluitend met platte daken. Het meest oostelijke deel van de Broerenstraat wordt bepaald door de grotendeels glazen zijgevel van het stadhuis (zuidzijde) en de grootschalige uit de jaren '70 daterende bebouwing van het winkel-, kantoor- en garagecomplex in het bouwblok Koningstraat-Beekstraat-Menthenstraat (noordzijde).

BROUWERSTRAAT (huisnrs. 2-42)

Situering van de straat

De Brouwerstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern. De straat heeft een zuidwest-noordoost verlopende lengteas. In het westen sluit de straat aan op de Beekstraat, in het oosten op de Walstraat.

Karakteristiek van de straat

De Brouwerstraat kende ooit aaneengesloten bebouwing met twee bouwlagen, waarvan thans vrijwel niets resteert. De hoekpanden aan de Walstraat en de Beekstraat spelen wel een rol in het straatbeeld maar richten zich verder geheel op de hoofdstraten. De oude gepleisterde zijgevel van het hoekpand Beekstraat 7 is net als de zijgevel van het hoekpand Beekstraat 6 van belang voor de entree van de smalle straat. Verder noemenswaardige bebouwing ontbreekt aan de zuidzijde. Hier is het beeld geheel verstoord door de afbraak van de oude bebouwing. De noordelijke gevelwand is op de hoekpanden na geheel modern. De hoge langgerekte, vensterloze muur is de achtergevel van een grootwinkelbedrijf aan de Roggestraat. De rooilijn van deze gevel is naar het noordoosten toe iets naar achteren verschoven, zodat de achtergevel van het hoekpand Walstraat 80/80a staat. Voor de terugwijkende gevel bevindt zich een smalle groenstrook.

ST. CATHARINAPLAATS > zie BEEKSTRAAT

DOELENSTRAAT > zie JANSLANGSTRAAT

DRIEHARINGENPLAATS > zie RIJNSTRAAT

DUIZELSTEEG (huisnrs. 2-13, 14-24/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de steeg

De steeg is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad en verloopt in oostwestelijke richting ten noorden van en parallel aan de Varkensstraat. De steeg verbindt de Luthersestraat aan de oostzijde en de Hoogstraat aan de westzijde. Het oostelijke deel van de steeg loopt vanaf de Luthersestraat licht omhoog tot ongeveer halverwege de straat. Vanaf dat punt heeft de straat een nagenoeg vlak verloop.

Karakteristiek van de steeg

De steeg heeft een smal profiel met aan weerszijden vooral horecabebouwing met een hoogte van

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

tenminste twee bouwlagen, geplaatst met de gevel aan de straat. De bebouwing is met name in het oostelijke deel nog historisch, met middeleeuwse en in hoofdzaak 19de- en vroeg 20ste-eeuwse gevels, waarbij zowel gepleisterde als (geschilderde) bakstenen lijstgevels voorkomen. In de straat bevinden zich veel dwars geplaatste huizen, d.w.z. met de nokrichting van het dak evenwijdig aan de straat. Op de beide hoeken met de Luthersestraat staat een hoog drielaags pand met laat 19de-eeuwse gevels. Het middendeel van de straat wordt bepaald door wat lagere twee- en twee en een half laags bebouwing (dwarshuizen), maar ook enkele drie bouwlagen hoge panden komen voor. De bebouwing aan de noordzijde bevat onder meer de in kloostermoppen opgetrokken gevel met daarin zichtbaar diverse middeleeuwse bouwfragmenten van Duizelsteeg 11-12. In de noordelijke gevelwand bevindt zich een smalle gang, aan straatzijde afgesloten door een bakstenen boog met een smeedijzeren hekwerk erop en een houten poort. Op de hoek met de Hoogstraat bevindt zich een laat 19de-eeuws tweelaags pand (gericht naar de Hoogstraat) met een afgeplat schilddak. Het pand heeft gepleisterde en geschilderde gevels; de tweede bouwlaag aan de Hoogstraat is van baksteen met gepleisterde neorenaissance detaillering.

In de zuidelijke wand bestaat de bebouwing na het drielaags hoekpand bij de Luthersestraat uit diverse onderling sterk in hoogte verschillende laat 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse gevels. Op de hoek met Hoogstraat bevindt zich een modern complex.

't EILAND (huisnrs. 1-4a/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

't Eiland, gesitueerd in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern, is een zeer kort straatje met slechts enkele huizen. Het straatje vormt als het ware het knooppunt in de vijfspiong, gevormd door Zwanenstraat, Wielakkerstraat, Bentinckstraat, Kerkstraat en Arke Noachstraat. Het westelijke deel van 't Eiland bestaat slechts uit drie huizen, gesitueerd op de kop van de Wielakkerstraat en de Bentinckstraat. De gevelwand verloop min of meer in noordzuidrichting. De oostelijke gevelwand bestaat uit slechts twee panden gelegen op de hoek met de Arke Noachstraat. In het zuiden sluit 't Eiland aan op de Kerkstraat, in het noorden op het gaffelvormige begin van de Zwanenstraat en de Wielakkerstraat. Hier is de oorspronkelijke bebouwing gesloopt ten behoeve van een pleinvormige ruimte.

Karakteristiek van de straat

Het zeer korte, pleinachtige straatje bestaat slechts uit enkele panden aan weerszijden van de nauwe aansluiting van de Zwanenstraat en de Wielakkerstraat op de Kerkstraat. De karakteristieke traditionele bebouwing is vrij kleinschalig en bestaat voornamelijk uit twee bouwlagen hoge winkelpanden met de rooilijn aan de straat. De westelijke gevelwand bezit drie winkelpanden, met op de hoek met de Bentinckstraat een karakteristieke klokgevel. Het 18de-eeuwse belendende pand rechts hiervan bezit een lijstgevel van drie bouwlagen en een dwars geplaatste kap. Het derde, gepleisterde pand rechts hiervan bezit een in de Wielakkerstraat meegebogen voorgevel met restanten van een oude winkelpui. De noordelijke afsluiting van 't Eiland is door het amoveren van de oorspronkelijke bebouwing sterk gewijzigd. De oostelijke gevelwand van 't Eiland bestaat uit twee panden, een markant twee bouwlagen hoog bakstenen bedrijfspand in Amsterdamse schoolstijl en een hoekpand ('t Eiland 8), waarvan de hoofdvorm en de gevelindeling nog redelijk gaaf zijn gebleven. De gevelwand ligt in het verlengde van de oostelijke wand van de Zwanenstraat en sluit hier harmonieus op aan.

GASTHUISSTRAAT > zie BEEKSTRAAT

GORTEMAKERSSTEEG > zie KORTESTRAAT

GROTE OORD > zie JANSSTRAAT

HEIJDENDAALSTEEG (huisnrs. 5-57, 67, 70)

Situering van de straat

De Heijdendaalsteeg bevindt zich in het noordelijke deel van de stadskern en heeft een noordwest-zuidoost verlopende lengteas. In het noorden sluit de straat vrijwel haaks aan op de Ruitersstraat, in het zuiden op de Ketelstraat, tegenover de aansluiting van de Zwanenstraat. Aan de westzijde sluit de Wezenstraat op de steeg aan.

Karakteristiek van de straat

De bebouwing aan de Heijdendaalsteeg bestaat voor een groot gedeelte uit de zijgevels van de panden aan de Ketelstraat, Ruitersstraat en Wezenstraat. De bouwhoogten wisselen sterk. Op de oostelijke hoek met de Ketelstraat bevindt zich een hoog drielaags pand uit het begin van de 20ste eeuw, waarop aan de achterzijde een laag huisje met een zadeldak aansluit. Dit pandje behoort tot de oudst aanwezige bebouwing in de steeg. De aansluitende gevelwand is tot aan de hoek met de Ruitersstraat recent.

De westelijke gevelwand bestaat van zuid naar noord uit de sobere gesloten zijgevels van de hoekpanden aan de Ketelstraat en de Wezenstraat. Deze gevels zijn vrij hoog. Na de aansluiting van de Wezenstraat bevindt zich nog een laag pand, dat met de voorgevel staat gericht op de Ruitersstraat. Dit pand bezit slechts één bouwlaag en een afgeplat zadeldak. Op de noordelijke hoek met de Wezenstraat bevindt zich een ommuurd perceel, dat thans als restauranttuin fungeert.

De steeg biedt vanuit de Ketelstraat een aardige doorkijk naar de bebouwing aan de Ruitersstraat.

HEMELRIJK > zie BAKKERSTRAAT

HOOGSTRAAT (huisnrs. 1-10, 12-23/doorlopend genummerd/ KORTE HOOGSTRAAT (huisnr.1)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad ten zuidwesten van de Korenmarkt. De straat verloopt in noordzuidrichting met in het noorden een lichte afbuiging naar het oosten waar zich de aansluiting met de Korenmarkt bevindt. Vanuit de Rijnstraat loopt de straat in de richting van de Korenmarkt sterk op. Het hoogteverschil tussen de Rijnstraat en de Korenmarkt bedraagt enkele meters. Aan de oostzijde sluiten twee in de oostwest richting verlopende straten aan, de Varkensstraat en de Duizelsteeg. De westelijke zijde bezit aaneengesloten bebouwing die de straat scheidt van de er parallel aan verlopende singel, het Nieuwe Plein. Bij het noordelijke einde van de straat wordt deze wand doorbroken door een korte verbingsstraat tussen de Korenmarkt en de singel, de Korte Hoogstraat.

Karakteristiek van de straat

De zuidelijke entree van de Hoogstraat wordt vooral bepaald door de forse bouwmassa met grote onderdoorgang van de Blikken Bioscoop. Ten noorden hiervan vangt in feite het oude straatbeeld aan. Het profiel van de straat heeft een voor een binnenstadsstraat gemiddelde breedte. De westelijke gevelwand bestaat uit aaneengesloten, over het algemeen sterk gewijzigde horecabebouwing, waarvan de gevelhoogten (twee tot drie bouwlagen) van de recht gesloten gevels onderling weinig verschillen. De gevelwand buigt in noordelijke richting af naar het oosten. Zowel bakstenen als gepleisterde gevels

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

komen voor, alsmede diverse kapvormen. De westelijke gevelwand sluit op de hoek met de Korte Hoogstraat af met een klein tweelaags historisch pand met gepleisterde 19de-eeuwse lijstgevels en een vroeg 20ste-eeuwse hoekpui. Het pand sluit af met een schilddak. De oostelijke gevelwand wordt op de hoek met de Varkensstraat onder meer bepaald door een markant hoog drielaags 19de-eeuws bakstenen bedrijfspand, met afgeschuinde hoek en lijstgevels met getoogde vensters met ijzeren ramen. De gevelwand zet zich na de aansluiting van de Duizelsteeg voort met een reeks merendeels gewijzigde 19de-eeuwse lijstgevels van afwisselende hoogte, zowel in baksteen als gepleisterd. De Hoogstraat sluit met de geknikte 19de-eeuwse gevel van nr. 1 aan op de Korenmarkt.

De Korte Hoogstraat wordt vooral bepaald door de 19de-eeuwse zijgevels van de bebouwing op de hoeken met de Hoogstraat, Korenmarkt en het Nieuwe Plein.

**JANSLANGSTRAAT (huisnrs. 3-10, 14-24/ doorlopend genummerd)/
JANSSTEEG (huisnrs. 5- 6, 9-17, 19-21/ doorlopend genummerd)
/DOELENSTRAAT (huisnrs. 1-9/ oneven genummerd, 6-42/ even genummerd)**

Situering en verloop van de straten

De Janslangstraat bevindt zich in het uiterste noorden van de binnenstad van Arnhem en verloopt van oudsher parallel aan de voormalige stadsmuur en stadsrand. De straat is oostwest georiënteerd en sluit in het westen haaks aan op de Jansstraat en in het oosten op de noordwestelijke hoek van het Jansplein. De noordelijke gevelwand van de straat heeft zijn visuele vervolg in de achtergevels van de panden tussen het Jansplein en het Gele Rijdersplein en vervolgens in de noordelijke gevelwand van de Doelenstraat. Opvallend element in de Janslangstraat is het zeer forse niveauverschil dat aan de oostelijke zijde middels trappen wordt overbrugd.

De Janssteeg is een elleboogvormig straatje dat het bouwblok doorkruist tussen de Jansstraat en het Jansplein, waar het zijn oostelijke ingang heeft. In het noorden sluit de straat aan op de Janslangstraat. Ook in deze straat valt het grote niveauverschil op. De Doelenstraat bevindt zich in het uiterste noorden van de binnenstad en verloopt van oudsher parallel aan de voormalige noordelijke stadsmuur. De straat is oostwest georiënteerd en sluit in het oosten aan op de Bovenbeekstraat en in het westen op de noordoostelijke hoek van het Jansplein. De noordelijke gevelwand van de straat heeft zijn visuele vervolg in de achtergevels van de panden tussen het Jansplein en het Gele Rijdersplein en vervolgens in de noordelijke gevelwand van de Janslangstraat.

Karakteristiek van de straten

Het karakter van de Janslangstraat wordt in grote mate bepaald door zeer sobere, naoorlogse gebouwen zonder bijzondere waarden. Deels ook bepalen achterbouwen van panden aan de Jansstraat, Jansplein en Willemsplein de sfeer. Een klein gedeelte van de noordelijke gevelwand bezit nog enige historische kwaliteiten door aanwezigheid van oude bouwmassa's en -vormen. Op de hoek met de Jansstraat bevindt zich de zijgevel van een vrij rijk vorm gegeven winkelpand. Aan de oostzijde sluiten hier twee kleine panden aan, die wat betreft hun bouwmassa en oriëntering met de lange gevel aan de straat, herinneren aan de oude muurhuizen, die in het verleden het beeld van de Janslangstraat bepaalden. De panden zijn overigens vrijwel geheel gewijzigd.

De Janssteeg bezit geen bebouwing ouder dan ± 1950. Het straatbeeld wordt bepaald door de gesloten achterbouwen van de winkelpanden aan de Jansstraat en de Jansplaats. Recentelijk is aan de Janssteeg en de Janslangstraat een fors appartementengebouw gerealiseerd.

In de Doelenstraat wordt de noordelijke gevelwand vooral door hoge en in de meeste gevallen vrij jonge achterbouwen van panden aan het Gele Rijdersplein. Tevens bevindt zich hier een reeks eenvoudige tweelaags bakstenen woningen met dwars gerichte daken. De zuidelijke gevelwand bezit een reeks oudere winkel- en horecapanden op vrij smalle kavels, met bakstenen en gepleisterde gevels,

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

onderbroken door een modern wooncomplex.. De bebouwing dateert van na het midden van de 19de eeuw. Daarvoor lag hier de noordelijke begrenzing van het terrein van de St. Janscommanderie.

Op de hoek met het Jansplein bevindt zich één van de panden, behorend tot de na de aanleg van dit plein één opzet gerealiseerde reeks woonhuizen. De overige panden zijn sober vormgegeven, veelal sterk gewijzigd en bezitten merendeels twee bouwlagen en een kap met de nokrichting haaks op de straat.

JANSPLAATS (huisnrs. 2-13a, 28-35/ doorlopend genummerd)/ ZANDBOERSTEEG (huisnrs. 16-27/doorlopend genummerd)

Situering van het plein

Het vrijwel rechthoekige plein is gesitueerd in het noordelijke deel van de binnenstad. In het westen sluit de Jansplaats aan op de westelijke gevelwand van de Jansstraat. De noordelijke gevelwand en de zuidelijke gevelwand bezitten een globaal oostwest verlopende lengterichting.

Bij de oostelijke gevelwand van de Zandboersteeg vernauwt het plein zich, waarnaar het zich voortzet langs het postkantoor tot aan de hoek met de Mariënburgstraat. De noordelijke gevelwand van het plein eindigt op de hoek met het Jansplein.

Karakteristiek van het plein

De westelijke gevelwand van het plein wordt gevormd door de westelijke wand van de Jansstraat (zie aldaar). Deze wand speelt een belangrijke rol in de belevingswaarde van de Jansplaats. De bebouwing rondom het plein bestaat merendeels uit winkelpanden en een enkele horecagelegenheid.

De noordelijke gevelwand bezit een wisselend karakter. Op de hoek met de Jansstraat bevindt zich een fors neoclassicistisch pand, dat met zijn wit geschilderde, hoge gevels deze hoek van het plein domineert. Het pand vormt een goede tegenhanger voor het grote hoekpand aan de zuidelijke zijde van de Jansplaats. Ter rechter zijde van het pand volgt een reeks vrij sterk gewijzigde panden op smallere kavels, die wisselende bouwhoogten en kapvormen bezitten. Het hoekpand op de hoek met het Jansplein heeft een bescheiden verschijningsvorm. De zuidelijke gevelwand van de Jansplaats bezit een aaneengesloten rij panden. Het winkelpand op de hoek van de Jansstraat heeft zijn oriëntatie op die straat en een afgeschuinde hoekgevel. De panden volgend op de lange zijgevel zijn uitgevoerd in vrij rijke neorenaissancestijl. Naar het oosten toe nemen de bouwhoogten sterk af. De gevelwand begint met een pand met drie hoge verdiepingen en eindigt aan de oostzijde met een pand met twee, veel lagere verdiepingen. Opmerkelijk is het verschijnsel dat de eerste drie panden langskappen hebben en de overige twee panden de nok loodrecht op de straat. Laatstgenoemde panden zijn van bijzonder historisch belang, beschermd als rijksmonument en gescheiden door een brede osendrop. Eén van de panden bezit een schilderachtige klokgevel.

De oostelijke gevelwand van de Jansplaats wordt in hoge mate bepaald door het uit de jaren '30 daterende hoekpand, gebouwd in opvallende op het Hollandse classicisme geïnspireerde stijl. Hierachter verrijst de imposante bouwmassa van het neogotische postkantoor.

In aansluiting op het hoekpand bevindt zich de lage bebouwing aan de Zandboersteeg, die deels ook het beeld van het plein bepaalt. Deze bebouwing bezit twee bouwlagen, sterk gewijzigde gevels en een dwars geplaatste kap. De westelijke gevelwand van de Zandboersteeg wordt bepaald door de middeleeuwse zijgevel van het hoekpand Jansplaats 28. De overige bebouwing aan deze steeg is vrij recent.

Ondanks wijzigingen en modernisering van met name de noordelijke gevelwand van de Jansplaats, bezit het plein nog een aantrekkelijk, door historische elementen bepaald karakter. Het oostelijke deel van het plein wordt in hoge mate bepaald door het zeer waardevolle en stadsbeeldbepalende neogotische postkantoor.

JANSPLEIN (huisnrs. 1- 4, 20, 37-43, 47-52b, 52d- 55a, 56-59, 60/doorlopend genummerd)

Situering van het plein

Het Jansplein is gelegen in het noordelijke deel van de binnenstad. Het plein bezit een min of meer rechthoekige plattegrond en wordt aan de noord-, west- en oostzijde omgeven door rechte gevelwanden. De noordelijke gevelwand maakt deel uit van de Doelenstraat. Aan de zuidzijde sluit het plein aan op gevelwanden, die het vervolg vormen van de bebouwing aan de Ruitersstraat en de Jansplaats. De westelijke gevelwand wordt onderbroken door de aansluiting van de Janssteeg.

Karakteristiek van het plein

Het Jansplein wordt nog grotendeels bepaald door 19de-eeuwse bebouwing (thans vooral horeca), die voor een groot deel dateert uit de ontstaansperiode van het plein. Centraal element vormt de monumentale Koepelkerk uit 1837, waarvan de ingangszijde haaks op de Mariënburgstraat is gericht. De fraai geproportioneerde kerk met zijn voor het stadsbeeld zo markante koepelbekroning wordt omgeven door een ruim plein, met karakteristieke beplanting (kastanjabomen). De westelijke gevelwand van het Jansplein, tussen de Jansplaats en de Janssteeg bestaat uit panden met een 19de-eeuwse verschijningsvorm, die naderhand sterk gewijzigd zijn. Bouwmassa's, gevelindelingen en materiaalgebruik (gepleisterde en bakstenen gevels) zijn nog traditioneel te noemen en voegen zich goed in de sfeer van het plein. Alle panden hebben een hoogte van drie verdiepingen en zijn in de loop van de 20ste eeuw gewijzigd. De bebouwing op zuidelijke hoek bevat restanten van de voormalige St. Janscommanderie, die zich hier ooit bevond.

De oostelijke straatwand van het Jansplein bestaat uit (van oorsprong) woonhuispanden die allemaal -in ieder geval op de begane grond- een horecabestemming hebben gekregen. De 19de-eeuwse panden zijn in rode baksteen gebouwd, hebben twee hoge bouwlagen, een attiek en één groot schilddak. De meeste vensteropeningen hebben nog schuiframes met 19de-eeuwse roedenverdeling. Het grote bouwblok op de hoek van de Ruitersstraat heeft in de 20ste eeuw op de begane grond een rondboogarcade gekregen. De zuidelijke gevelwand heeft nog een geheel laat 19de-eeuws karakter. De wand bezit op de hoek van de Mariënburgstraat de zijgevel van een rijk gestuct herenhuis (nr. 55), dat aan het Jansplein een soort koetshuisaanbouw bezit. Op de hoek van de Ruitersstraat een bescheiden woonhuis pand uit het midden van de 19de eeuw met een bijzonder smalle kavelbreedte, opgetrokken in baksteen met een eenvoudig schilddak. Deze straatwand vormt een sobere, traditionele en harmonieuze afsluiting van het Jansplein aan de zuidzijde. Voor het overige wordt de zuidelijke gevelwand van het Jansplein vooral in beslag genomen door het fraaie postkantoor uit 1889. Het langgerekte hoge gebouw met zijn sterk verticale geleiding vormt de dominante overgang van het Jansplein naar de Jansplaats. Ook het sobere pand er naast speelt als bouwmassa een belangrijke rol in dit geheel.

JANSSTEEG > zie JANSLANGSTRAAT

JANSSTRAAT (huisnrs. 1-43/oneven genummerd; 2-16, 18-32/ even genummerd)/GROTE OORD (huisnrs. 2-9, 10-15/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Jansstraat bevindt zich in het noordwestelijke deel van de Arnhemse binnenstad. De straat bezit globaal een noordzuid verlopende lengteas, met enige lichte krommingen. In het noorden sluit de straat

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

aan op het buiten de oude stadskern gelegen Willemsplein. Tot aan de Pauwstraat vertoont de straat een licht naar het zuidoosten neigend verloop. Ter hoogte van de Jansplaats is het verloop noordzuid gericht. Vanaf de zuidelijke hoek met de Jansplaats vervolgt het straatverloop zich onder de naam Grote Oord en wijkt dan duidelijk af in zuidoostelijke richting. In het zuiden sluit de straat haaks aan op de as Rijnstraat-Vijzelstraat. Aan de westzijde sluiten van noord naar zuid de volgende straten op de weg aan: Lombardsteeg, Pauwstraat, Rozemarijnsteeg en Varkensstraat; aan de oostzijde: Janslangstraat en Jansplaats.

Karakteristiek van de straat

Ondanks de ingrijpende wijzigingen in vooral het noordelijke deel van de straat, heeft de Jansstraat zijn karakter van oude binnenstadsstraat goed bewaard. De bebouwing, uitsluitend bestaande uit winkelpanden met bovenwoningen, vertoont een grotendeels 19de-eeuws uiterlijk maar verraadt door bouwmassa en kavelbreedte oudere structuren. Door het licht krommende verloop van de straatwanden, de wisselende profielbreedten en door enkele brede openingen in de straatwanden (Jansplaats, Pauwstraat) is een afwisselend en op sommige plaatsen sfeervol straatbeeld aanwezig.

De oostelijke gevelwand van de straat ten noorden van de Jansplaats bezit een aaneengesloten reeks gepleisterde gevels. De panden zijn met uitzondering van het hoekpand gebouwd op smalle, drie à vier traveeën brede kavels en bezitten drie bouwlagen met schilddaken. De onderpuien zijn in de meeste gevallen gemoderniseerd. Het rijksmonument Jansstraat 31 heeft in de voorgevel een kleine muurnis met een gepolychromeerd beeldje, dat "De Wildeman" voorstelt. Op de hoek met de Jansplaats bevindt zich een midden 19de-eeuws grootschalig herenhuis, dat door zijn massa en gevelindelingen de omgeving sterk beheerst. Ten noorden van Jansstraat 15 zijn alle oude panden in het recente verleden vervangen door weinig harmoniserende nieuwbouw. Ten noorden van de aansluiting van de Janslangstraat bevindt zich de karakteristieke laat 19de-eeuwse bebouwing, deel uitmakend van de singelbebouwing van het Willemsplein. Dit pand, waarvan de rooilijn ten opzichte van de overige panden licht naar voren is verschoven, bezit als visuele afsluiting van de oostelijke gevelwand voor het straatbeeld een hoge waarde. Tevens vormt het met het tegenover gelegen zeer rijk vormgegeven pand Willemsplein 38 (Riche) de monumentale noordelijke entree tot de Jansstraat.

De oostelijke gevelwand van het Grote Oord (ten zuiden van de Jansplaats) bestaat uit een reeks vrij hoge panden van diverse typen, die door hun hoogte en door het vrij smalle straatprofiel een sterk vernauwend en daardoor intiem karakter aan de straat geven. Het pand op de hoek van de Jansplaats is een aardig voorbeeld van een laat 19de-eeuwse invulling in neorenaissance stijl, die door zijn omvang (drie bouwlagen met kap) en rijke detaillering de omgeving sterk bepaalt. Ten zuiden hiervan bevindt zich een aantal hoge, merendeels sterk gewijzigde panden. Op de hoek Grote Oord/Vijzelstraat bevindt zich een zeer fors modern bouwblok met sterk gesloten gevels. Dit gebouw, dat diverse winkelpanden bevat, vormt een detonerend element in deze omgeving, waar ook de tegenover gelegen straathoeken aan weerszijden van de Weverstraat zijn verstoord.

De westelijke gevelwand van de straat bezit in hoofdzaak drielaags lijstgevels. Op de hoek Rijnstraat/Grote Oord staat het hoge Voss-pand met strak gelede natuurstenen gevels met een hoogte van vier bouwlagen en een in het blok deels opgenomen ronde hoektoren met koperen koepeldak. De wanden van Grote Oord en de Jansstraat laten vervolgens een levendige afwisseling zien van bakstenen (met speklagen) en wit gepleisterde lijstgevels, op verschillende plaatsen (Grote Oord en noordelijke deel Jansstraat) onderbroken door een bakstenen gevel uit de jaren '20/'30 van de 20ste eeuw. De panden zijn met uitzondering van het hoekpand gebouwd op smalle, drie à vier traveeën brede kavels, soms afgewisseld door stegen, straten of osendrops. De onderpuien zijn in de meeste gevallen gemoderniseerd. De bebouwing ten noorden van nr. 10 is modern.

KERKPLEIN > zie BROERENSTRAAT /TURFSTRAAT

KERKSTRAAT (huisnrs. 1-19, 23-45/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Kerkstraat bevindt zich in het hart van de stadskern en heeft een noordzuid verlopende lengteas. In het zuiden sluit de straat aan op de Broerenstraat, tegenover de noordelijke transeptarm van de St. Eusebiuskerk. In het noorden sluit de straat haaks aan op de oostwest verlopende Bentinckstraat en de Arke Noachstraat. Na deze kruising krijgt de straat zijn visuele vervolg in 't Eiland. De westelijke gevelwand van de Kerkstraat wordt in het zuidelijke deel onderbroken door de aansluiting van de Pastoorstraat.

Karakteristiek van de straat

De Kerkstraat is een lange, relatief smalle straat met vrij hoge, twee tot drie bouwlagen tellende bebouwing met de rooilijn aan de straat. De gevelwanden hebben een zeer afwisselend karakter door de grote variëteit aan gepleisterde en bakstenen gevels, gaaf bewaarde historische panden, sterk gewijzigde bebouwing en moderne invullingen. De bebouwing omvat enige winkelpanden, woningen en bedrijfspanden. De oudste panden volgen de historische verkaveling, terwijl de nieuwe invullingen meestal meer oude kavels in beslag nemen. Halverwege de westelijke straatwand bevindt zich een schilderachtig poortgebouw, dat de toegang vormt tot het grote binnenterrein tussen Kerkstraat en Bakkerstraat. Op de noordelijke hoek van de Pastoorstraat bevindt zich een markant bakstenen kantoorgebouw uit het begin van de 20ste eeuw. Ook de oostelijke gevelwand geeft een gemêleerd beeld te zien van historische panden (lijstgevels) en nieuwbouwprojecten, waarbij de jongste toevoegingen, in het noordelijke deel van de straat rekening houden met het individuele karakter van de panden en de verkavelingen in de Kerkstraat. Karakteristiek is het vrijstaande Presickhaeffshuis, dat met zijn laatmiddeleeuwse gevels en ommuurde plaats een zeer beeldbepalend element vormt in het zuidelijke deel van de Kerkstraat. Tenslotte is ook de noordgevel van de St. Eusebiuskerk van groot belang voor het straatbeeld. De kerk, waaraan de Kerkstraat de naam dankt, vormt namelijk vanuit het noorden gezien de monumentale afsluiting van een markante zichtas.

KETELSTRAAT (huisnrs. 1-15, 16-26, 27-35, 36 t/m 52/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Ketelstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een zuidwest-noordoost verlopende lengteas. In het oosten sluit de straat aan op Het Land van de Markt. Aan de westzijde gaat de straat, na de kruising met de Wielakkerstraat/Mariëburgstraat, over in de Vijzelstraat. Aan de noordzijde sluit de Heijdendaalsteeg aan op de straat. Tegenover deze aansluiting bevindt zich de entree tot de Zwanenstraat.

Karakteristiek van de straat

De Ketelstraat behoort tot de langgerekte oostwest gerichte keten van hoofdstraten door de Arnhemse binnenstad. De straat kent over het algemeen een aaneengesloten bebouwing (uitsluitend winkelpanden met bovenwoningen) met drie hoge bouwlagen met diverse kapvormen, vrijwel uitsluitend bestaande uit bakstenen of gepleisterde, twee tot vier traveeën brede traditionele lijstgevels uit de 19de eeuw, op enkele plaatsen onderbroken door in rijkere stijl uitgevoerde panden uit omstreeks 1900 (Ketelstraat 2 in Jugendstil, Ketelstraat 3 in rijke neorenaissancestijl). Veel panden bezitten een veel oudere kern. Ook

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

de historische verkavelingen bleven in grote delen van de straat behouden. In deze straat is de bebouwing van oorsprong gesitueerd op diepe kavels. De huizen waren dan ook smal en diep en voorzien van (zadel)daken met de nokrichting haaks op de voorgevel.

In de zuidelijke gevelwand wordt het traditionele gevelbeeld onderbroken door de brede dominerende nieuwbouw van het Bijenkorfcomplex. Alle historische winkelpuien in de straat zijn verdwenen. Toch bleef wat betreft de bovenverdiepingen de indruk van voorname, door aanzienlijke burgers bewoonde straat redelijk bewaard. Op enkele plaatsen verrezen reeds in het begin van de 20ste eeuw grote winkelpanden, waarvan het monumentale op de hoek van de Bovenbeekstraat gelegen nr. 26 (met opvallende hoekoplossing) en het in Amsterdamse Schoolstijl gebouwde nr. 19/21 goede voorbeelden zijn. De bebouwing van de zuidelijke gevelwand bezit door de lijstgevels, de gelijke goothoogten en kapvormen een vrij homogeen karakter, bepaald door de eerder genoemde 19de-eeuwse detaillering van de gevels.

KLARESTRAAT (huisnrs. 3-41/ oneven genummerd, 2-24/even genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Klarestraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een westoost verlopende lengteas, met een licht knik in noordoostelijke richting. In het westen sluit de straat schuin tegenover de Arke Noachstraat aan op de Koningstraat, in het oosten op de Beekstraat en heeft hier zijn visuele vervolg in de Nieuwstad. De zuidelijke gevelwand van de straat wordt onderbroken door de aansluiting van de Kromme Elleboogsteeg.

Karakteristiek van de straat

De bebouwing (winkelpanden met bovenwoningen) aan de vrij smalle Klarestraat is over het algemeen twee bouwlagen hoog en bezit wisselende kapvormen. Op de hoeken met de Koningstraat bevinden zich wat forsere panden. De kavelbreedte varieert per pand en is deels gebaseerd op historische perceelsstructuren. Aan de noordelijke zijde bevinden zich meest vrij brede panden met de nokrichting evenwijdig aan de voorgevel. Vrijwel alle panden bezitten eenvoudige lijstgevels. Er is een grote afwisseling van bakstenen, gepleisterde en geschilderde gevels aanwezig. Enkele puien bezitten nog historische elementen. Ondanks de individuele wijzigingen aan de panden is het beeld van een kleine secundaire winkelstraat met vrij intiem karakter redelijk behouden gebleven.

De bebouwing aan weerszijden van de entree tot de Kromme Elleboogsteeg is geheel vernieuwd.

KLEINE OORD > zie WEVERSTRAAT

KONINGSTRAAT (huisnrs. 1-16, 18-39, 40-66a, 68-88/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Koningstraat bevindt zich in het noordoostelijk deel van de middeleeuwse stadskern en heeft globaal een noordzuid verlopende lengteas, waarbij de straat vanaf de kruising met de Arke Noachstraat-Klarestraat een flauwe kromming maakt in noordoostelijke richting, waar ze aansluit op het Land van de Markt. Aan de zuidzijde eindigt de straat ten zuiden van het Duivelshuis bij de Markt. Aan de westzijde sluiten de Arke Noachstraat en de Broerenstraat op de Koningstraat aan, aan de oostzijde de Klarestraat en het oostelijke deel van de Broerenstraat.

Karakteristiek van de straat

De straat heeft een licht gebogen verloop. De bebouwing heeft in het algemeen twee of (meestal) drie bouwlagen met soms rijk gedetailleerde traditionele lijstgevels. Ook zeer sobere lijstgevels komen voor.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

De relatie van de (winkel)pui tot de rest van de gevel is in vele gevallen ernstig verstoord, maar hier en daar bleef een historische winkelpui bewaard. In de gevelwanden van het noordelijke deel van de straat (vanaf de Arke Noachstraat) hebben zich geen grote ingrepen voorgedaan die verstorend of schaalvergroterend werken. Met name het noordelijke deel van de straat en de westelijke gevelwand van het zuidelijke deel bieden nog een vrijwel aaneengesloten reeks panden met overwegend 19de-eeuwse kenmerken en vaak oudere kernen, gelegen in een historische, op de middeleeuwen teruggaande verkavelingsstructuur. De bebouwing vertoont ondanks de grote verschillen in vormgeving (afwisselend zeer rijke en sobere gevels, gepleisterde en bakstenen gevels, etc., nieuwe invullingen, diverse kapvormen) toch een vrij homogeen karakter. De meeste panden hebben een breedte van drie vensterassen, enkele panden vier (Koningstraat 70) of vijf vensterassen (bijv. Koningstraat 71/71a/71b). Door het ontbreken van grootschalige invullingen van grotere breedte is de markante ritmering van de gevelwand (telkens drie traveeën met telkens verschillende vensterhoogte en afwijkende detaillering) intact gebleven. In de westelijke gevelwand bevinden zich tussen de huizen diverse osendrops.

Het zuidelijke deel van de Koningstraat is wat betreft de oostelijke gevelwand, ten zuiden van nr.21 na de Tweede Wereldoorlog geheel vernieuwd, waarbij afgezien enkele panden die de historische verkaveling min of meer volgen (nrs. 22-25) een grootschalig modern complex (o.a. Openbare Bibliotheek) de oude structuur geheel negeert. Dit complex heeft een terugliggende rooilijn, waardoor de Koningstraat hier een veel breder profiel heeft als meer naar het noorden. Om dit bredere profiel enigszins de camoufleren is een reeks bomen geplant. Het deel van de Koningstraat ten zuiden van de Broerenstraat wordt aan de westzijde bepaald door een gedeelte van het Kerkplein en de monumentale koorpartij van de St. Eusebiuskerk. Aan de oostzijde bevindt zich het historische Duivelshuis, dat als enige verwijst naar de overigens geheel verdwenen oostelijke gevelwand van de Koningstraat. Het Duivelshuis sluit aan op het uit de jaren '60 van de 20ste eeuw daterende stadhuiscomplex, dat met zijn uitgesproken functionalistische architectuur en vormgeving in dit deel van het beschermde gezicht een belangrijke verwijzing vormt naar de wederopbouwperiode.

KORENMARKT (huisnrs. 1-9, 10-19, 19a-24, 25a/b, 26-41/ doorlopend genummerd)

Situering van het plein met aansluitende straten

Het nagenoeg rechthoekige plein is gelegen in de noordwest hoek van de oude stad. De vroegere aanwezigheid van de stadswallen ten noorden en ten westen van het plein is nog altijd afleesbaar aan de huidige structuur. Thans vormen immers de huizen aan de singel, die in de periode 1840-60 in de plaats kwamen van de stadsmuur en wallen, de afsluiting tussen het plein en de singels en omliggende wijken. Het plein wordt in de zuidwesthoek ontsloten door de Hoogstraat en Korte Hoogstraat, in de zuidoosthoek door de Pauwstraat en de Munterstraat. De Hoogstraat komt in de zuidwest hoek van het plein in een soort trechtervormige structuur uit op het plein. Deze vorm is veroorzaakt door het feit dat de zuidelijke gevelwand van het plein aan de westzijde afbuigt in zuidelijke richting en zich in een vloeiende lijn voortzet in de oostelijke wand van de Hoogstraat. Ook de westelijke gevelwand van het plein is iets schuin geplaatst (lichte afwijking in noordoostelijke richting. Aan de zuidzijde sluit voorts de Luthersestraat op het plein aan. In de noordoostelijke hoek komt de Korenstraat op het plein uit. De oostelijke gevelwand deze straat zet zich voort in de oostelijke pleinwand. De Molenstraat en de Duizelsteeg hebben in oorsprong gediend als achterstraten voor de kapitale bebouwing aan respectievelijk de noord- en de zuidzijde van het plein.

Karakteristiek van het plein

Door de bouw van de Korenbeurs op het plein veranderde het beeld van het plein aanzienlijk. Voorheen stond op het plein een lage galerij, die het zicht op alle gevelwanden vrij liet. De forse en gesloten

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

bouwmassa van de Korenbeurs, geplaatst op het westelijke deel van het plein, veranderde dit beeld. De oostelijke helft van de Korenmarkt bleef een pleinvormige ruimte, het westelijke deel werd een bouwblok, waarbij de ruimten rondom de beurs het karakter kregen van rondom de Korenbeurs verlopende straten. Het profiel van deze doorgangen tussen de beurs en de pleinwanden is echter zo breed, dat ze nog wel als restruimten van een plein beschouwd kunnen worden. Het beursgebouw wordt dan ook ervaren als een op een plein geplaatst bouwwerk. Het monumentale gebouw steekt niet uit boven de omliggende bebouwing, die zelf, met name aan de zuid-, west- en noordzijde een vrij fors karakter bezit. De noordelijke gevelwand van het plein heeft een gesloten karakter en bestaat uit overwegend forse panden met laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse gevels, aan weerszijden geflankeerd door een doorsteek. Het linker deel van deze gevelwand bestaat thans uit op de schaal en hoofdvorm van de oude gevels aangepaste nieuwbouw. De gevels bezitten een opbouw bestaande uit drie bouwlagen met een topgevel, of vier bouwlagen met een gootlijst (Korenmarkt 16). Een opvallend en sterk beeldbepalend onderdeel van deze gevelwand vormt de groep van drie laat 19de-eeuwse bakstenen pakhuisgevels, met afwisselend een tuitgevel en een trapgevel. De oostelijke gevelwand zet zich aan de noordzijde voort in de bebouwing aan de oostzijde van de Korenstraat. Deze panden, gevat in een aaneengesloten rij, bezitten minder representatieve en het pleinbeeld dominerende gevels. Topgevels ontbreken en met uitzondering van een enkel pand is de hoogte twee bouwlagen met een lijstgevel. Ook in materiaalgebruik en detaillering is het beeld van deze wand heterogeen. Opvallend is het feit dat het pand op de hoek met de Pauwstraat ten opzichte van de andere panden een stuk terug is geplaatst, een situatie die reeds op de 17de-eeuwse kaarten voorkomt.

In de zuidoosthoek van het plein bevindt zich tussen Munterstraat en Luthersestraat een groot drielaags kantoorgebouw in functionalistische stijl. Op de oostelijke hoek heeft dit pand afgeronde hoeken en een glazen trappenhuis. Rechts van de Luthersestraat zet de gevelwand zich voort met allereerst de tot een pakhuis (thans horeca) verbouwde 18de-eeuwse Lutherse kerk, een markant bouwwerk met een fronton en sculptuur in de voorgevel en een pilastergeleding op een hoge plint. Naast de kerk staat een fors drie bouwlagen hoog, vroeg 20ste-eeuwse voormalig hotel met wit gepleisterde voorgevel en het daarnaast gelegen, zeer gaaf bewaard gebleven laat 19de-eeuwse pakhuis, die samen een zeer markante groep bouwwerken vormen. Tussen het pakhuis en het voormalige hotel bevindt zich een steeg naar een gebouw op een achtererf (café Pavlov). De steeg is aan straatzijde afgesloten door een hekwerk. Naast het pakhuis volgt een reeks aaneengesloten panden, die een gebogen verlopende rooilijn volgen. Hiervan zijn het pand naast het pakhuis en het brede pand dat twee percelen verder staat, naoorlogse invullingen, met vlak afgesloten bakstenen drielaags gevels met ijzeren ramen. Van de panden Korenmarkt 40 en 41 zijn overigens wel oude onderdelen in de nieuwbouw opgenomen, waaronder balklagen en kelders. Ertussen en op de hoek met de Hoogstraat staan oudere panden met een neoclassicistische opbouw (twee bouwlagen met mezzanino) en wit gepleisterde gevels met klassieke detailleringen.

De hoge laat 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse reeks huizen aan de westzijde van het plein hebben drie bouwlagen, lijstgevels en een kap. Korenmarkt 2/3 heeft bovendien rechtsboven nog een tuitgevel. De forse bebouwing uiterst rechts (met tuitvormige) topgevels is vrij recent gerealiseerd.

In de belevingswaarde van de Korenmarkt spelen de vele, vaak aaneengesloten serres en overdekte terrassen, geplaatst tegen de in de pleinwanden gelegen horecagelegenheden een zeer grote rol. In sommige gevallen lijken de gevels van de panden te zweven boven deze forse glazen serres.

Samenvattend kan gesteld worden dat de Korenmarkt nog wordt gekenmerkt door een redelijk gaaf bewaard historisch stadsbeeld. Een groot deel van de historische structuur en bebouwing, overwegend van een laat 19de- en vroeg 20ste-eeuws karakter, is nog voorhanden. Met name de 19de-eeuwse pakhuizen en de Korenbeurs spelen met hun markante, zeer herkenbare architectuur, een bepalende

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

rol in het beeld van de Korenmarkt. Deze bouwwerken houden tevens de herinnering aan de historische functie (handelscentrum) van het plein levend.

KORENSTRAAT > zie MOLENSTRAAT

KORTE HOOGSTRAAT > zie HOOGSTRAAT

KORTESTRAAT (huisnrs. 7-12, 13, 17-30/doorlopend genummerd/ GORTEMAKERSSTEEG)

Situering en verloop van de straat

De Kortestraat bevindt zich in het westelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een noordzuid verlopende lengteas. In het noorden sluit de straat aan op één van de oostwest verlopende hoofdstraten, de Rijnstraat. In het zuiden sluit de bebouwing van de westelijke gevelwand haaks aan op de Oude Oeverstraat, de bebouwing van de oostelijke gevelwand eindigt bij de haaks op de straat aansluitende Gortemakerssteeg. Deze heeft zijn zuidelijke gevelwand verloren. Op de hoek van de Kortestraat en de Oude Oeverstraat bevindt zich dan ook een open ruimte, waarop de Bartokzaal werd gebouwd.

Karakteristiek van de straat

Deze vrij smalle straat bezit een over het algemeen sobere bebouwing, bestaande uit winkelpanden met bovenwoningen, aan de oostzijde overwegend drie bouwlagen en aan de westzijde sterk afwisselend drie en twee bouwlagen. Het betreft in hoofdzaak 19de- en vroeg 20ste-eeuwse bakstenen of gepleisterde lijstgevels. Aan de oostzijde bevinden zich (wat betreft de historische bebouwing) alleen bakstenen gevels. Deze historische bebouwing volgt de oude verkavelingsstructuren (ligging op de diepe, smalle kavels) en bezit in veel gevallen nog oude kernen. De gesloten, vrij harmonische gevelwanden zijn met name aan de oostzijde (noordelijke deel op hoek met Rijnstraat) danig verstoord door schaalvergrotende nieuwbouw in niet passende materialen. In het veel gaver middendeel van de straat, waar de 19de-eeuwse gevels vaak nog in het bezit zijn van de oude winkelpuien, is de oude situatie het beste bewaard gebleven. Hier geeft de Kortestraat nog een aardige indruk van een bezijden de grote hoofdstraten gelegen straatje uit de 19de eeuw, waar ook enkele winkeltjes gevestigd waren. Het historische deel van de westelijke gevelwand van de Kortestraat bestaat thans nog uit een achttal panden met een overwegend laat 19de-eeuwse of vroeg 20ste-eeuwse gevelindeling en detaillering, soms nog met de oude puien. Een enkel pand is wat ouder (Kortestraat 21 met 18de-eeuwse woonhuisgevel). Alle panden bevinden zich op diepe kavels en hebben een (schild)dak met de nokrichting haaks op de voorgevel. Sommige panden bezitten hun kap niet meer (Kortestraat 25 en 26) of hebben een plat dak (Kortestraat 20). Dit deel van de westelijke gevelwand vertoont nog een vrij homogeen en relatief gaaf karakter. Het ten noorden hierop aansluitende deel op de hoek van de Rijnstraat bestaat uit vijf nog deels bewaard gebleven historische gevels. Het zuidelijke pand van deze groep heeft een opvallende, deels in natuursteen uitgevoerde gevel in Jugendstiltrant. Binnen de hierop aan de noordzijde volgende bebouwing bleven boven eerste bouwlaagniveau twee steegstructuren herkenbaar. Het historische deel van de oostelijke gevelwand van de Kortestraat bestaat thans nog uit een vijftal panden met een overwegend laat 19de-eeuwse of vroeg 20ste-eeuwse gevelindeling en detaillering. De bakstenen zijgevel en de aansluitende achterbouwen van het hoekpand Kortestraat 12 is bepalend voor de enige gevelwand van de Gortemakerssteeg. Ten zuiden hiervan bevindt zich een pleinvormige ruimte met daarop de Bartokzaal.

KROMME ELLEBOOGSTEEG (huisnrs. 2-4, 25/ doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Kromme Elleboogsteeg bevindt zich in het oostelijke deel van de stadskern en heeft een opvallend verloop. Het noordelijke deel van de steeg heeft een noordzuid verlopende lengteas en sluit haaks aan op de Klarestraat. Na een haakse bocht verloopt de straat aan de zuidzijde naar het oosten en sluit hier aan op de Beekstraat.

Karakteristiek van de straat als geheel

De Kromme Elleboogsteeg kende over het algemeen een bebouwing met twee bescheiden bouwlagen, waarvan thans vrijwel niets resteert. De hoekpanden aan de Klarestraat en de Beekstraat spelen wel een rol in het straatbeeld maar richten zich geheel op de hoofdstraten. Verdere noemenswaardige bebouwing ontbreekt.

LAND VAN DE MARKT

Situering en verloop van het plein

Het land van de Markt bevindt zich in het noordoostelijke deel van de stadskern van Arnhem, op het kruispunt van de oostwest verlopende as Ketelstraat-Roggestraat en de noordwest-zuidoost verlopende as Bovenbeekstraat-Beekstraat, die het verloop van de voormalige Jansbeek volgt. Aan de zuidwestzijde sluit vervolgens de Koningstraat aan.

Karakteristiek van het plein

Het Land van de Markt is een grote pleinvormige ruimte, waarvan het beeld voor het grootste deel wordt bepaald door de grote hoekpanden, gelegen op de ruime hoekkavels. Deze bezitten met uitzondering van het pand Roggestraat 1 een laat 19de- of vroeg 20ste-eeuws karakter en voor deze tijd karakteristieke hoekoplossingen (afgeschuinde hoek bij Ketelstraat 28, afgeronde hoeken bij Ketelstraat 26 en Koningstraat 1 en een hoektoren bij Roggestraat 43). De architectonische kwaliteit van de in rijke materialen uitgevoerde hoekpanden Roggestraat 43, Koningstraat 1 en Ketelstraat 26 is bijzonder hoog. Ook de aansluitende gevelwanden in de diverse straten spelen een rol in het beeld van het plein. Vanaf het plein heeft men belangrijke zichten in de vijf hier samenkomende straten en in het bijzonder op de torens van de Eusebiuskerk (via Koningstraat) en Walburgskerk (via Beekstraat). De hoek Roggestraat/Bovenbeekstraat is helaas geheel verstoord door grootschalige en niet met de historische omgeving rekening houdende nieuwbouw.

LOMBARDSTEEG > zie MOLENSTRAAT

LUTHERSESTRAAT (huisnrs. 3-9, 11-14, 15-20/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad. De vrij korte en smalle straat is noordzuid georiënteerd en verbindt de Varkensstraat aan de zuidzijde met de Korenmarkt aan de noordzijde. Halverwege de Luthersestraat sluit aan de westzijde de eveneens smalle Duizelsteeg haaks op de straat aan.

Karakteristiek van de straat

De straat heeft een profiel dat wat betreft de breedte te vergelijken is met een steeg. De beide

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

gevelwanden zijn van een ten opzichte van elkaar totaal verschillend karakter. De westelijke gevelwand bestaat uit panden met overwegend laat 19de-eeuwse gevels, vooral behorend tot eenvoudige bedrijfspanden (thans horeca). Markant is de wit gepleisterde tuitgevel op de hoek met de Duizelsteeg. Rechts naast dit pand bevindt zich een oude steeg en vervolgens een drielaags pand met een bakstenen laat 19de-eeuwse gevel met een schilddak. De gevelwand sluit af met de monumentale zijgevel van de voormalige Lutherse kerk. De oostelijke zijde bestaat uit een voorplein en een hoog naoorlogs bedrijfsgebouw en in het noorden een op de straat aansluitend hoog kantoorgebouw van vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Hier bevindt zich ook een voorpleintje met bomen. Op de hoek met de Varkensstraat staat een containerachtig bouwspel, van waaruit een stalen brandtrap met bordessen naar het bedrijfspand leidt. Pas ter hoogte van de Duizelsteeg krijgt deze zijde echt het karakter van een gevelwand. Hier sluit de zijgevel van het grote kantoorpand 't Coornhuys uit 1940 aan op de straat. Deze hoge drie-laags gevel bestaat uit stroken baksteen en zich over de gehele breedte van de gevel voortzettende vensterstroken met betonnen lateien en dammen.

MARIËNBURGSTRAAT (huisnrs. 1-10, 12-13/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Mariënburgstraat is gelegen in het noordelijke deel van de middeleeuwse stadskern. De vrij korte straat heeft een noordzuidverlopende lengteas. In het noorden sluit de straat aan op het Jansplein, in het zuiden eindigt de straat haaks op de Vijzelstraat/Ketelstraat.

Karakteristiek van de straat

De Mariënburgstraat kent twee sterk van elkaar in sfeer verschillende gevelwanden. De oostelijke gevelwand bezit een aantal vrij eenvoudige panden met bakstenen of gepleisterde gevels, met wisselende kapvormen en bouwhoogten, twee tot drie/vier bouwlagen. Een gedeelte van deze gevelwand is opgevuld met een vrij detonerende moderne laagbouw (winkelpand). Ten noorden hiervan en gelegen op de hoek met het Jansplein bevindt zich een fors, rijk gedecoreerd 19de-eeuws herenhuis. De westelijke gevelwand bezit vanaf de hoek van de Ketelstraat naar het noorden gezien de hoge zijgevel van het winkelpand in Art Nouveaustijl Vijzelstraat 12. Rechts daarvan een indrukwekkend patriciërshuis uit de 18de eeuw. Vóór de ingang van dit pand is de hardstenen stoep nog aanwezig. Tussen deze beide panden bevindt zich een toogvormige poort met groen geschilderde deuren, behorende bij het 18de-eeuwse woonhuis. Deze straatwand maakt een voorname indruk. Verder naar het noorden bevindt zich de hoge bouwmassa van het laat 19de-eeuwse hoofdpostkantoor, in neogotische stijl gebouwd en bekroond met topgevels waarop pinakels zijn aangebracht. Opmerkelijk is dat de rooilijn bij dit gebouw in westelijke richting wijkt. Dit heeft als bijzonder ruimtelijk effect dat hierdoor een fraai gezicht op de Koepelkerk ontstaat. De kleine achthoekige lantaarn met het bolvormige koperen dak is precies in de lengteas van deze straat te zien.

MARKT (huisnrs. 1-37/ doorlopend genummerd)/ PRINSENHOF / PARADIJS

Situering van het plein

De Markt is gesitueerd ten zuiden van de Eusebiuskerk en de as Turfstraat-Walburgstraat. Het betreft een groot, min of meer rechthoekig langgerekt plein, dat zich in zuidelijke richting uitstrekt tot aan het Provinciehuis, dat de zuidzijde van het plein afsluit. In de zuidwestelijke hoek eindigt de Ariën Verhoeffstraat op het plein. De gevelwand aan de oostzijde wordt halverwege onderbroken door de aansluiting van het Prinsenhof. In de zuidoostelijke hoek bevindt zich een ruime doorgang tussen de gebouwen van het Rijksarchief en het Provinciehuis.

Karakteristiek van het plein

De Markt is een grote rechthoekige stedelijke ruimte, die bestaat uit een geheel bestraat centraal plein (in gebruik als parkeerplaats), dat aan alle zijden wordt omgeven door langs de omsluitende gevelwanden lopende rijbanen. Aan de noordzijde wordt het plein geflankeerd door de doorgaande as Turfstraat-Walburgstraat. Aan de oostzijde bevindt zich op de scheiding tussen parkeerplaats en rijbaan een enkelvoudige reeks perken met lindes. Aan de westzijde wordt de rijbanen aan weerszijden geflankeerd door een reeks lindes.

De grote ruimte wordt aan de noordzijde bepaald door de grootse bouwmassa van de middeleeuwse Eusebiuskerk, waarvan het zuidtransept haaks op het plein staat. Ten oosten hiervan opent zich de entree van de Koningstraat met het 16de-eeuwse Duivelshuis. Monumentale tegenhanger van de kerk is aan de zuidzijde van de Markt het Provinciehuis uit de jaren '50. De imposante bouwmassa en de rijk uitgewerkte voorgevel met poort en de vrijstaande zuilen vormen aan deze zijde een dominant gegeven. Het gebouw met zijn op de Rijn gerichte zuidgevel is echter ook vanuit het zuiden een belangrijk ijkpunt in Arnheems stadsbeeld. In Provinciehuis en Eusebiuskerk weerspiegelen zich fraai de oude machtsblokken religie en bestuur, die het plein in evenwicht houden. Ten westen van het Provinciehuis bevindt zich de middeleeuwse Sabelspoort, een rijksmonument, met doorgang naar het Eusebiusplein.

De oostelijke gevelwand wordt geheel bepaald door een aaneengesloten reeks in functionalistische trant uitgevoerde overheidsgebouwen: van noord naar zuid het Paleis van Justitie (1960-1966) en het Rijksarchief (1963-1967) en een jongere uitbreiding van het Provinciehuis. Deze bebouwing heeft door de brede opzet, de vier bouwlagen en de platte daken een sterk horizontaliserend karakter. De gevels worden bepaald door een rasterwerk van wit geschilderde betonnen stijlen en regels en grote vensteropeningen. Het Rijksarchief heeft drie bronzen gevelreliëfs. De doorgang naar het Prinsenhof wordt gevormd door een overbouwde poort op kolommen en een gekanteelde daklijst. Bij de noordwestelijke hoek van het Paleis van Justitie bevindt zich een op een hoge kolom geplaatste bronzen sculptuur, voorstellende het Salomonsonderdeel, in 1958 vervaardigd door André Schaller.

De westelijke gevelwand kent een geheel ander karakter. Hier wordt het pleinbeeld bepaald door een aangesloten reeks individueel opgezette panden uit de wederopbouwperiode. In de wisselende kavelbreedten, goot- en nokhoogten en kapvormen, het deels traditionele materiaalgebruik (baksteen en natuursteen, keramische dakbedekkingen) en de travee-indelingen van de voorgevels wordt hier de herinnering aan de verwoeste pleinbebouwing levend gehouden. De bebouwing telt drie tot vier bouwlagen en bezit schild- en zadeldaken met wisselende nokrichtingen. De gevelreeks eindigt aan de noordzijde met het 18de-eeuwse waaggebouw, een hoog vierkant bakstenen gebouw met fors schilddak met leidekking. Op de achtererven van de bebouwing aan de westzijde van de Markt sluiten eenvoudige, lage bedrijfs- en opslaggebouwen aan. Deze worden ontsloten door een voor het Arnhemse wederopbouwplan kenmerkende expeditieweg (Paradijs).

MOLENSTRAAT (huisnrs. 2-9, 12, 15/ doorlopend genummerd)/ KORENSTRAAT (huisnrs. 1-3, 5-8/doorlopend genummerd)/ LOMBARDSTEEG (huisnr. 4, 6)

Situering en verloop van de straten en steeg

Het gespaard gebleven gedeelte van de Hooge Molenstraat heet thans Molenstraat en is gelegen ten noorden van de Korenmarkt in de noordwesthoek van de oude binnenstad. De straat verloopt parallel aan het tracé van de voormalige stadsmuur en buigt in het westen in zuidelijke richting af naar de Korenmarkt, die aanzienlijk lager ligt. Aan de oostzijde sluit de Molenstraat aan op de Korenstraat. Deze Korenstraat sluit in het zuiden aan op de noordoost hoek van de noordzuid verlopende Korenmarkt en in het noorden op het Willemsplein. Ook deze straat loopt op vanuit de Korenmarkt naar de singel. De Lombardsteeg, het oostelijke restant van de voormalige Hooge Molenstraat, is een in westelijke richting verlopende zijsteeg van de Jansstraat, vlak voor de aansluiting van deze straat op het Willemsplein.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Deze smalle steeg loopt dood op achterbouwen van de singelbebouwing en de Korenstraat.

Karakteristiek van de straten

De Molenstraat heeft een geringe breedte en wordt vooral bepaald door sobere achtergevels. De zuidelijke gevelwand bestaat uit de zijgevel van het hoekpand aan de Korenstraat en verder de gepleisterde en bakstenen achtergevels van de bebouwing aan de Korenmarkt. Van deze gevels zijn de eerste zes nog historisch, de gevels in het westelijke deel zijn zeer recent gerealiseerd. De eerste drie gevels hebben een rechte afsluiting met een gootlijst. Dan volgt een aantal oude en moderne gevels met eenvoudige tuitvormige beëindigingen. De eerste twee gevels (gezien vanuit de Korenstraat) zijn twee bouwlagen hoog, met nog deels 19de-eeuwse vensters. Daarop volgt een hoge vierlaags bakstenen gevel. Het groepje van drie achtergevels van historische pakhuizen aan de Korenmarkt bestaat uit twee bakstenen gevels met getoogde vensters en daartussen een lagere gepleisterde gevel met 19de-eeuwse details. De noordelijke wand is van een totaal ander, zeer verbrokken karakter. Op de hoek met de Korenstraat vangt deze wand aan met de achtergevel van een lagere achterbouw van het midden 20ste-eeuwse gebouw aan het Willemsplein. Dit pand heeft een gedrukte topgevel met een overstekend zadeldak, uitgevoerd in gele baksteen met gekoppelde rechthoekige vensters met ijzeren ramen. Hierop volgt een reeks van tuinmuren, garages en schuren, uitgevoerd in verschillende materialen en verschillende bouwhoogten. Van enige architectonische kwaliteit is (met uitzondering van het hoekpand met de Korenstraat) geen sprake.

De Lombardsteeg bezit in zowel stedenbouwkundig als architectonisch opzicht weinig waarde en is derhalve niet beschreven. Het is thans gewoon een doorgang naar zijgevels en achtergevels, zonder enige architectonische vormgeving van betekenis. Als relict van het middeleeuwse stratenpatroon in deze omgeving is de steeg wel van belang.

De Korenstraat heeft een aanmerkelijk breder profiel dan de Molenstraat. De oostelijke gevelwand vormt een vervolg van de oostwand van de Korenmarkt en bestaat uit een breed naoorlogs pand met daarin een ondergebracht een drietal woningen en winkels, met drielaags bakstenen gevel uit 1938 in sobere Delftse Schoolstijl, afgesloten door een gootlijst. Hierop sluit een éénlaags achterbouw aan van het hoekpand met het Willemsplein. De westelijke gevelwand bestaat uit twee delen, onderbroken door de Molenstraat. Het zuidelijke deel bestaat uit een bakstenen drielaags zijgevel van het hoekpand met de Korenmarkt (naoorlogs) en een gepleisterde voorgevel (twee bouwlagen en mezzaninoverdieping met verhoogde borstwering) met onder een symmetrische 19de-eeuwse winkelpui en daarboven drie vensterassen met ten dele nog 19de-eeuwse vensterdetaileringen.

MUNTERSTRAAT (huisnrs. 1-7/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad. De vrij korte en smalle straat is noordzuid georiënteerd en verbindt de Varkensstraat aan de zuidzijde met de Pauwstraat en Korenmarkt aan de noordzijde. Halverwege de straat sluit aan de oostzijde de smalle Rozemarijnsteeg haaks op de straat aan.

Karakteristiek van de straat

De straat is in feite een steeg met een vrij smal profiel. De zichtas van de straat wordt in zuidelijke richting afgesloten door het zeer markante pakhuis met afgeplatte topgevel en ronde vensters aan de Varkensstraat (nr. 34). In noordelijke richting kijkt men op de tweelaags zijgevel met schilddak van het teruggeplaatste café aan de Korenmarkt op de hoek met de Pauwstraat. De westelijke gevelwand wordt geheel in beslag genomen door een drie tot vier bouwlagen hoge ononderbroken in functionele trant vormgegeven gevelwand van het hoge kantoorpand van Brück met daarop aansluitend een naoorlogs

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

bedrijfspan. De oostelijke zijde heeft een gedifferentieerd gevelbeeld, onderbroken door de aansluiting van de Rozemarijnsteeg. De hoeken met de Varkensstraat en de Pauwstraat bestaan uit zijgevels van panden gericht naar deze straten. Daartussen staan lagere gepleisterde gevels van oudere panden met een 19de-eeuwse verschijningsvorm, thans sterk gewijzigd. De drielaags zijgevel van het naoorlogse hoekpand aan de Pauwstraat is uitgevoerd in baksteen.

MUNTSTEEG > zie BROERENSTRAAT

NIEUWSTAD (huisnrs. 1-53, 59-87/oneven genummerd, 2-52a, 56-70, even genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Nieuwstad bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een zuidwest-noordoost verlopende lengteas. In het westen sluit de straat aan op de Beekstraat en heeft hier zijn visuele vervolg in de Klarestraat. Aan de oostzijde kruist de straat de Walstraat en eindigt tenslotte bij de Velperbinnensingel. Het gedeelte tussen Walstraat en Velperbinnensingel ligt buiten de middeleeuwse kern.

Karakteristiek van de straat

De Nieuwstad kent over het algemeen een bebouwing (eenvoudige winkelpanden met bovenwoningen, enkele cafés) met overwegend twee bouwlagen, afgewisseld door een enkel drie bouwlagen hoog pand. De kavelbreedte varieert per pand. Met name in het westelijke deel (dat vroegere binnen de middeleeuwse stadsmuren lag) bleven elementen van de historische verkavelingsstructuren bewaard. Vrijwel alle panden bezitten eenvoudige lijstgevels met de rooilijn aan de straat. Een overheersende kapvorm of nokrichting van de daken is niet aan te geven. Er is een grote afwisseling van bakstenen, geschilderde en gepleisterde (lijst)gevels aanwezig. De meeste winkelpuien zijn modern, maar een aantal panden heeft nog zijn historische pui-indeling bewaard. Ondanks de wijzigingen die de meeste panden hebben ondergaan, is het beeld van een kleine secundaire winkelstraat met een vrij intiem karakter redelijk bewaard gebleven, mede doordat in het westelijke deel grootschalige invullingen ontbreken. De noordelijke gevelwand van het oostelijke deel van de straat is geheel vernieuwd. Hier verrezen een forse kantoor- en appartementengebouw.

Op de zuidoostelijke hoek met de Velperbinnensingel wordt het beeld bepaald door een uit het midden van de 19de eeuw daterend gepleisterd hoog blokvormig hoekpand, dat deel uitmaakt van de monumentale singelbebouwing aan de Velperbinnensingel.

OUDE OEVERSTRAAT (huisnrs. 3-12, 44-72/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het westelijke deel van de oude binnenstad, ten zuiden van de belangrijke oostwestas Rijnstraat. De straat sluit in het oosten aan op de in de noordzuidrichting verlopende Kortestraat en op de in het verlengde van de Oude Oeverstraat gelegen Kleine Oord (vroeger ook Oeverstraat geheten). Op dit punt komt ook de ten zuiden van de Oude Oeverstraat gelegen Nieuwe Oeverstraat uit. In het westen sluit de Oude Oeverstraat aan op de belangrijke oostwestas, de Rijnstraat. Vanaf de aansluiting met de Kortestraat (het zuidoostelijk einde van de straat) verloopt de Oude Oeverstraat in noordwestelijke richting naar de Rijnstraat. Vlak voor de aansluiting op de Rijnstraat maakt de straat een bocht en verloopt vervolgens in noordelijke richting naar de Rijnstraat.

Karakteristiek van de straat als geheel

Vroeger was de Oeverstraat nog een aan beide zijden aaneengesloten bebouwde middeleeuwse straat, overwegend bebouwd met smalle diepe huizen, die in de 19de eeuw waren voorzien van drielaags lijstgevels. Door de oorlogsverwoestingen en latere saneringen verdween de bebouwing aan de zuidzijde geheel. Tussen de Nieuwe- en de Oude Oeverstraat creëerde men een langwerpige in grondvlak driehoekig plein, deels in gebruik als parkeerterrein. In het recente verleden kreeg de straat in het uiterste westen aan de zuidelijke zijde weer bebouwing in de vorm van een grootschalig flatgebouw, dat in deze omgeving in schaal, hoofdvorm en materiaalgebruik volkomen detoneert. Doordat thans alleen de noordelijke zijde van de straat bebouwd is met nog deels oude bebouwing, op onregelmatig gevormde percelen, ervaart men de straat als een soort singel die de zuidelijke rand van de oude binnenstad omgeeft. Het besloten karakter van de straat is dus geheel verdwenen. De noordelijke gevelwand kent daarnaast ook een aantal (deels historische) onderbrekingen. Het korte in de noordzuid richting verlopende straatgedeelte bij de aansluiting op de Rijnstraat heeft een intiemer karakter met aan beide zijden (deels nieuwe) bebouwing. Vanuit de Rijnstraat gezien is het beeld van de korte einde van de straat echter veel minder fraai, vanwege de ligging van de kolossaal werkende flat in de bocht van de straat. De bebouwing aan de noordelijke zijde van de straat is relatief hoog (drie bouwlagen met kap) en deels oud. Zowel (geschilderde) bakstenen als gepleisterde gevels komen voor. Op de hoek met de Kortestraat staat een rijk uitgevoerd laat 19de-eeuws drielaags hoekpand met authentieke winkelpuien met stucornamentiek en een schuin geplaatste hoekgevel. Op dit pand volgt een groot, breed enige jaren geleden gerealiseerd woningenblok, met drie bouwlagen. In het blok is een doorgang opgenomen naar de achtererven. Dit blok heeft een knik in de voorgevel, waardoor het linkerdeel van de voorgevel schuin op de straatas staat. Daarnaast staat, enigszins teruggeplaatst ten opzichte van de straat, het schuin geplaatste twee-en-eenhalf-laags achterhuis van het Petersgasthuis, met er links naast een binnenplaats, van de straat gescheiden door een hoge, in grondvlak bijna winkelhaakvormige tuinmuur met een grote brede poort. Hierop sluit vervolgens een blok van twee forse drielaags bedrijfspanden aan met 19de-eeuwse voorgevels. Links van het linker pand bevindt zich een smalle steeg naar de achtererven. Links op de steeg sluit een smal drielaags, laat 19de-eeuws pand met winkelpui aan met daarnaast een brede moderne drielaags voorgevel met traditionele indeling. Hierop sluit vervolgens een drielaags hoekpand aan met een vierassige 19de-eeuwse lijstgevel met links een smalle schuin geplaatste hoekgevel. De gevelwand aan de oostelijke zijde van het op de Rijnstraat aansluitende gedeelte van de straat is slechts zeer smal. Tussen het eerder genoemde pand met de schuin geplaatste hoekgevel (slechts één vensteras breed!) en het hoekpand bij de Rijnstraat bevindt zich slechts één pand, met een gevel uit de jaren '50, ingeklemd tussen de hoge hoekpanden. Het laat 19de-eeuwse hoekpand bij de aansluiting met de Rijnstraat heeft ook drie bouwlagen, maar is aanmerkelijk hoger. Dit pand heeft op de hoek een karakteristieke schuin geplaatste hoekgevel, benadrukt door een hangende, vijfzijdige erker met koepeldak. Een vergelijkbaar pand, eveneens uit de late 19de eeuw met drie bouwlagen en een schuin geplaatste hoekgevel, benadrukt door een hangende erker staat op de tegenovergelegen straathoek, waardoor de Oude Oeverstraat vanuit de Rijnstraat gezien een monumentale entree heeft.

PAPEGAAIGANG > zie BAKKERSTRAAT/WEVERSTRAAT

PARADIJS > zie MARKT

PASTOORSTRAAT (huisnrs. 1-12, 17-18/ doorlopend genummerd)

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Situering en verloop van de straat

De straat vormt de oostwestgerichte verbinding tussen de Bakkerstraat in het oosten en de Kerkstraat in het westen. De Pastoorstraat sluit op beide straten haaks aan.

Karakteristiek van de straat

De zuidelijke gevelwand van de straat is op de grote midden 19de-eeuwse synagoge na geheel vernieuwd na de oorlogsverwoestingen en sloop van de overleefde bebouwing. De nieuwe bebouwing is zeer sober van uitvoering en draagt nauwelijks in positieve zin mee aan het straatbeeld. Op de zuidwestelijke hoek met de Kerkstraat bevindt zich zelfs vrij storende bebouwing met sterk van de traditionele bebouwing afwijkende massa en gevelindelingen.

De noordelijke gevelwand heeft zijn oorspronkelijke kleinschalige karakter daarentegen vrij goed weten te bewaren. De historische verkaveling is er nog grotendeels intact. Men vindt er nog een aaneengesloten reeks historische winkelpanden met wisselende bouwhoogten (merendeels twee tot drie bouwlagen) en kwaliteiten. De lijstgevels zijn in veel gevallen voorzien van eenvoudige laat 19de- of vroeg 20ste-eeuwse winkelpuien. Ook bleven er twee woonhuispuien bewaard. Vrijwel alle panden bezitten een dak met de nokrichting evenwijdig aan de straat.

Op de beide straathoeken bevinden zich grote hoekpanden, die voor de straatwand een goede visuele afsluiting vormen. Op de westelijke hoek met de Bakkerstraat is dit de zijgevel van het gerestaureerde hoekpand Bakkerstraat 25/26, op de oostelijke hoek de opvallende vroeg 20ste-eeuwse architectuur van het bankgebouw Pastoorstraat 12/Kerkstraat 23.

PAUWSTRAAT (huisnrs. 1-8a, 8b-17/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad en heeft een verloop in de oostwestrichting. Van oost naar west wordt de straat geleidelijk aan iets breder, terwijl de straat tevens licht oploopt. Aan de oostzijde sluit de straat haaks op de Jansstraat aan. In het westen sluit aan de zuidzijde de Munterstraat haaks op de Pauwstraat aan. De westelijke gevelwand van de Munterstraat loopt echter nog een stuk door tot halverwege de straat, waardoor het in zakelijke stijl gebouwde kantoorpand aan de Munterstraat vanuit het oosten het westelijke einde van de Pauwstraat in visueel opzicht afsluit. De noordelijke straathelft loopt echter voor dit kantoorpand langs en komt uit bij de zuidoosthoek van de Korenmarkt. In het oosten sluiten twee panden van de oostelijke gevelwand van de Jansstraat de zichtas van de Pauwstraat vanuit het westen gezien af.

Karakteristiek van de straat

Allereerst valt het brede profiel van de straat op. De bebouwing sluit op dit brede profiel door haar behoorlijke afmetingen (de meeste panden bezitten drie bouwlagen, een enkele zelfs vier) goed aan. De bebouwing, merendeels horecapanden met bovenwoningen, staat met de gevel aan de straat. Er zijn diverse kapvormen aanwezig. De gevels zijn met uitzondering van enkele neorenaissance panden zeer sober vormgegeven (vlakke bakstenen of gepleisterde lijstgevels) en vertonen een merendeels 19de-eeuwse detaillering. Inwendig zijn ook oudere elementen aangetroffen. Historische winkelpuien zijn niet meer aanwezig. Een opvallend element vormt de bommenrij, geplaatst iets ten noorden van de weg. Het middengedeelte van de noordelijke straathelft is tevens door middel van paaltjes afgescheiden van de rest van de straat en heeft een terrasfunctie.

De noordelijke gevelwand begint gezien vanaf de Jansstraat met een 19de-eeuws bakstenen hoekpand met lijstgevels, een schuin geplaatste smalle hoekgevel met balkon en een opbouw van twee bouwlagen en een mezzaninoverdieping. Op dit pand sluit een zeer breed (7 vensterassen) en vier bouwlagen hoog pand aan met een wit gepleisterde lijstgevel en rechthoekige vensters met 19de-

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

eeuwse detailleringen (voormalig hotel De Pauw). Hierop sluit een veel smaller en iets lager langshuis aan met een gepleisterde lijstgevel (drie bouwlagen). In de detaillering is het pand sterk verstoord. Op dit pand sluit vervolgens een veel lager tweelaags dwarshuis, met een gepleisterde 19de-eeuwse lijstgevel en een zeer steil zadeldak tussen topgevels boven de zijgevels. Op dit pand sluit een drielaags dwarshuis aan met een opvallende neorenaissance bakstenen voorgevel en een schilddak met markante dakkapel. Op het neorenaissancepand volgt een smalle en lagere naoorlogse gevel en tenslotte de zijgevel van het tweelaags, in hoofdzaak 19de-eeuws gedetailleerde hoekpand met de Korenmarkt, met gepleisterde gevels.

PELIKAANGANG > zie BEEKSTRAAT

PRINSENHOF > zie MARKT

RIJNSTRAAT (huisnr's. 4-15, 17-36, 38-50, 52-79, 80/ doorlopend genummerd/ DRIEHARINGENPLAATS/ TULLEKENSTEEG (huisnr's. 2-11/ doorlopend genummerd, 26-27)

Situering en verloop van de straat

De Rijnstraat bevindt zich in het westelijke deel van de middeleeuwse stadskern van Arnhem en heeft een oostwest verlopende lengteas. In het westen sluit de straat aan op het Nieuwe Plein. In het oosten krijgt de Rijnstraat vanaf de kruising met het Grote Oord en de Weverstraat haar vervolg in de Vijzelstraat. Aan de noordzijde van de straat sluiten geheel in het westen de Hoogstraat en ongeveer halverwege de Tullekensteeg aan. Aan de zuidzijde wordt de gevelwand van west naar oost achtereenvolgens onderbroken door de aansluitingen van de Oude Oeverstraat, Drieharingenplaats, de Kortestraat en een steegdoorgang naar Rijnstraat 42.

Karakteristiek van de straat

De Rijnstraat kent over het algemeen een bebouwing (winkelpanden en enkele horecapanden met bovenwoningen) met drie hoge bouwlagen, veelal voorzien van traditionele bakstenen of gepleisterde lijstgevels van drie traveeën breed. Hier en daar wordt het uniforme beeld van de vele lijstgevels onderbroken door een topgevel. De gevels zijn afwisselend sober of vrij rijk vormgegeven. Door de vrij hoge panden maakt de straat een tamelijk smalle indruk. De meeste panden zijn gesitueerd op smalle diepe kavels, maar ook komen hier en daar bredere kavels voor, waarboven zich dwars geplaatste huizen verheffen. Op een enkele plaats is de straatwand verstoord door dominerende nieuwbouw (hoeken Hoogstraat, oostelijke hoek Kortestraat, westelijke hoek Weverstraat). De meeste historische puien zijn vervangen door zeer brede glazen openingen. Van de oude bebouwing zijn de bovenliggende bouwlagen in de meeste gevallen vrij goed bewaard gebleven. Het gaat hier om zowel grotendeels nieuwe 19de- of vroeg 20ste-eeuwse invullingen als om jongere gevels voor panden met in vele gevallen een veel oudere (middeleeuwse) kern. De oude verkavelingsstructuren bleven afgezien van de genoemde grootschalige invullingen goed intact, hetgeen onder meer ook tot uitdrukking komt in de aanwezigheid van aaneengesloten reeksen grote middeleeuwse kelders. De omvang van deze kelders en de in de boven gelegen huizen aangetroffen bouwrestanten wijzen er op, dat reeds in de middeleeuwen in de Rijnstraat sprake was van een aanzienlijke, in steen uitgevoerde bebouwing. Op sommige plaatsen zijn relictten van osendropstructuren of stegen binnen de bebouwing aangetroffen.

Kenmerkend voor de zuidelijke gevelwand tussen Oude Oeverstraat en Kortestraat is de zeer afwisselende hoogte, indeling en detaillering van de voorgevels. De gevelwand wordt ongeveer halverwege, tussen de panden nr. 58 en 67, onderbroken door een steeg (Drieharingenplaats), die loodrecht eindigt

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

op de zijgevel van een voormalig bedrijfspand aan de Kortestraat. De bebouwing van de oostelijke wand van deze steeg bestaat uit de zijgevels van het diepe voorhuis van Rijnstraat 58 en de twee achterhuizen van dit pand. De westelijke zijde van deze steeg bezit bebouwing bestaande uit drie bedrijfsmatige panden, die met de voorgevel naar de steeg zijn gericht en de zijgevel met eigen ingang van het pand Rijnstraat 67. De panden aan de Drieharingenplaats zijn genummerd aan de Rijnstraat (Rijnstraat 59-66).

Door de nogal afwijkende bouwhoogten en gevelvormen wisselt de goothoogte af en toe sterk. De twee dwarspanden met hun neogotische rijk gedetailleerde voorgevels en de middeleeuwse gevel met topgevel van het Petersgasthuis zijn het hoogst en vormen zeer markante punten in het straatbeeld. Ook het links naast het Petersgasthuis gelegen pand met topgevel en hangende erker valt in dit kader meteen op. De overige panden bezitten drielaags lijstgevels, die onderling weinig in hoogte verschillen.

Voor de noordelijke gevelwand (gelegen tussen Grote Oord en de Hoogstraat), gelden dezelfde kenmerken als voor de zuidelijke gevelwand; de zeer afwisselende hoogte, indeling en detaillering van de voorgevels. Dit straatgedeelte bevat in hoofdzaak oude gevels, daterend van uit verschillende perioden van de architectuurgeschiedenis (van de 18de tot aan de vroege 20ste eeuw). De meeste gevels dateren uit de 19de eeuw en de vroege 20ste eeuw. Sommige gevels bezitten nog hun 19de-eeuwse vorm en indeling, maar hebben een moderne gevelbekleding gekregen. De gevelwand wordt ongeveer halverwege, tussen de panden nr. 15 en 17/18, onderbroken door een steeg (de Tullekensteeg), die de Rijnstraat op deze plaats verbindt met de er parallel aan verlopende Varkensstraat. De bebouwing van de beide gevelwanden van deze steeg bestaat uit de (hoofdzakelijk gepleisterde) sobere zijgevels van de aan de Varkensstraat en de Rijnstraat gelegen huizen met hun achterhuizen. Het is een echte verbindingssteeg. Door de nogal afwijkende bouwhoogten en gevelvormen (de lijstgevel overheerst echter het gevelbeeld) wisselt de goothoogte af en toe sterk. Het forse vierlaags monumentale hoekpand met hoektoren op de hoek met Grote Oord is aanmerkelijk hoger dan de erop aansluitende reeks drielaags panden. Deze reeks drielaags panden verschillen onderling minder sterk in hoogte, een situatie die zich tot aan de aansluiting van de Tullekensteeg voortzet.

Kenmerkend voor het oostelijke deel van de zuidelijke gevelwand, gelegen tussen de Kortestraat en de Weverstraat, is de afwisselende hoogte, indeling en detaillering van de voorgevels. De beide hoeken bevatten zeer grootschalige moderne invullingen, die verscheidene oude kavels in beslag nemen en de gevelreeks ernstig hebben verstoord. De vrij gave reeks van vijf panden tussen beide hoekdelen bestaat uit telkens drie traveeën brede gevels. De gevelwand wordt ongeveer halverwege, tussen de panden nr. 41 en 43, onderbroken door een steeg, die loodrecht eindigt op een ver teruggelegen pand met een rijke laat 19de-eeuwse topgevel (voormalig logegebouw, Rijnstraat 42). Door de nogal afwijkende bouwhoogten en gevelvormen wisselt de goothoogte af en toe sterk. De moderne hoekpanden zijn het hoogst. De lijstgevel van het rijksmonument nr. 40 is vier bouwlagen hoog en net als de ernaast gelegen 17de-eeuwse topgevel vrij hoog. Nr. 43 heeft drie bouwlagen en is derhalve een stuk lager. Ook de nrs. 44 en 45 hebben drie, weliswaar hoge bouwlagen, zodat deze weer domineren ten opzichte van nr. 43. De panden hebben schild- of zadeldaken met de nokrichting haaks op de voorgevel. De grote moderne panden hebben een plat dak.

ROGGESTRAAT 1-12, 13-16, 16a-17, 28-30, 31-43/ doorlopend genummerd

Situering en verloop van de straat

De Roggestraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en een heeft een zuidwest-noordoost verlopende lengteas. In het westen sluit de straat aan op het Land van de Markt, aan de oostzijde op het Velperplein. De noordelijke gevelwand wordt onderbroken door de aansluitingen van de Velperpoortslangstraat en de Looierstraat, de zuidelijke gevelwand door de

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Walstraat (tegenover de Velperpoortslangstraat).

Karakteristiek van de straat

De Roggestraat kende over het algemeen een bebouwing, bestaande uit vrij smalle, diepe en hoge huizen (drie bouwlagen met kap), gesitueerd op smalle diepe kavels. Hiervan zijn temidden van enkele grote recentelijk gerealiseerde winkelpanden enige restanten behouden gebleven. Thans bevinden zich in de Roggestraat vrijwel uitsluitend winkelpanden. De hoge bebouwing geeft de straat een vrij nauw karakter. De oudere bebouwing heeft hoge bakstenen of gepleisterde traditionele lijstgevels met 19de-eeuwse details. Soms zijn nog oude daken aanwezig, herkenbaar aan hun steile helling. Inwendig bezit deze bebouwing vaak nog oudere elementen. Op de hoeken van de kruising Roggestraat/Velperpoortslangstraat/Walstraat bevinden zich enkele markante bakstenen zakenpanden uit de eerste helft van de 20ste eeuw, waarvan het in Amsterdamse schooltrant uitgevoerde Roggestraat 41 door de torenvormige hoekbekroning het meest in het oog springt. Op de hoek van de Beekstraat verrees in het begin van de 20ste eeuw een monumentaal winkelpand met hoektoren (nr.43), die voor de entree van de Roggestraat en het Land van de Markt van grote stedenbouwkundige betekenis is.

Het meest oostelijke deel van de Roggestraat is door oorlogsgeweld zijn oude bebouwing kwijtgeraakt. Aan de zuidzijde verrees uiteindelijk een groot nieuw winkelcomplex van de V&D, die zich al sinds het begin van de 20ste eeuw op deze lokatie bevindt. Aan de noordzijde werd de situatie in de wederopbouwperiode sterk gewijzigd door de aanleg van de Looierstraat en de bouw van de Nillmijflat op de hoek met het Velperplein. Deze flat vormt in deze omgeving een markante entree tot de Roggestraat en het binnenstadsgebied.

ROZEMARIJNSTEEG (huisnrs. 2-9/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de steeg

De steeg is gelegen in het noordwestelijke deel van de oude binnenstad en heeft een verloop in de oostwest richting. Aan de oostzijde komt de steeg uit op de Jansstraat en Jansplaats en aan de westzijde sluit de steeg haaks op de Munterstraat aan. De westelijke gevelwand van de Munterstraat sluit de zichtas vanuit het oosten af. Vanuit het westen heeft men door de steeg een doorkijkje over de Jansplaats tot aan het postkantoor van aan het Jansplein.

Karakteristiek van de steeg en de steegwanden

Het straatje ademt door zijn smalle profiel en de sobere, gepleisterde bebouwing met veelal gesloten gevels nog de sfeer van een oude steeg. Met name aan de zijde van de Jansstraat wordt het beeld bepaald door de hoge zijgevels van de hoekpanden aan de Jansstraat. Ongeveer halverwege de steeg is de bebouwing aan beide zijden onderling verbonden door een gemetselde boog. De gepleisterde zijgevel van het rijksmonument op de zuidelijke hoek met de Jansstraat bezit twee hoge bouwlagen en een verhoogde borstwering met restanten van een middeleeuwse bloktandlijst. Het pand heeft een steil zadeldak met een dakschild boven de voorgevel. Hierop volgt een nagenoeg blinde bakstenen gevel van het achterhuis met een schilddak en vervolgens zeer lage éénlaags bakstenen bouwsels en een bakstenen tuinmuur. Na de boog over de steeg volgt een laag gepleisterd sober bouwsel en vervolgens het hoge gepleisterde pakhuis met afgeplatte topgevel, steil zadeldak met wolfeind en in de gevel een groot aantal luikopeningen met luiken. Op dit pand sluit vervolgens de gepleisterde tweelaags zijgevel van het hoekpand aan de Munterstraat aan.

De noordelijke wand bestaat gezien vanaf de Jansplaats allereerst uit een hoge drielaags bakstenen zijgevel van het laat 19de-eeuwse hoekpand aan de Jansplaats. Hierop volgt een iets lager achterhuis met eveneens een bakstenen gevel en 19de-eeuwse vensters. Op dit achterhuis sluit een smalle steeg

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

aan, aan straatzijde afgesloten door een sobere poort. Deze steeg verloopt in noordoostelijke richting, waardoor de achtergevel van het achterhuis schuin geplaatst staat. Op deze steeg volgt een vrij hoog uit de 19de eeuw daterend pakhuis met een zadeldak tussen topgevels, in de detaillering sterk verstoord. De overige bebouwing is zeer sober van karakter, deels gewijzigd en bestaat uit een gepleisterd grotendeels blinde gevel van een tweelaags bedrijfspand, voorts een hoge geschilderde bakstenen muur met brede bedrijfsdeuropeningen en een hogere gevel met topgevel van een gepleisterd 20ste-eeuws pand, met thans geblindeerde vensters en deur. Hierop sluit vervolgens de gepleisterde zijgevel van een eveneens in de detaillering verstoord hoekpand aan de Munterstraat aan.

RUITERSTRAAT (huisnrs. 2-17, 35-43/doorlopend genummerd/WEZENSTRAAT (huisnrs.1- 5a, 6-11/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Ruitersstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de binnenstad. De straat bezit een oostwestverlopende lengteas en zich licht krommende gevelwanden. Nabij de aansluiting van de Heijndendaalsteeg wijkt de zuidelijke gevelwand licht terug. In het oosten sluit de straat aan op de Bovenbeekstraat, in het westen op het Jansplein.

De Wezenstraat is een elleboogvormig straatje, gesitueerd in het bouwblok, ingeklemd door de Ruitersstraat, Heijndendaalsteeg, Ketelstraat en Mariënburgstraat. De noordelijke ingang van de straat bevindt zich aan de Ruitersstraat, de oostelijke ingang bevindt zich aan de Heijndendaalsteeg.

Karakteristiek van de straat

De Ruitersstraat bezit straatwanden van een vrij wisselend karakter, maar bleef desondanks de indruk van een bescheiden secundaire binnenstadsstraat behouden. De noordelijke gevelwand wordt bij de entree aan de Bovenbeekstraat zijde gedomineerd door een fraai vroeg 20ste-eeuws hoekpand (café, bovenwoning en bedrijfsruimte), gebouwd in sobere Jugendstil. De bebouwing (winkel- en horecapanden) aan deze zijde van de straat bezit merendeels twee tot drie bouwlagen, verschillende kapvormen en gevelbeëindigingen. De gevelwand kent enige recentelijk vernieuwde panden, die wat betreft volume, indeling en vormgeving sterk detoneren (Ruitersstraat 2-4). Op de hoek met het Jansplein bevindt zich een groot vroeg 19de-eeuws pand met vernieuwde onderbouw, dat een belangrijk afsluitend element vormt voor deze gevelwand. Het pand Ruitersstraat 5-6 bezit nog een aardige gevel, in de as gelegen van de zuidelijk gelegen Heijndendaalsteeg.

De zuidelijke gevelwand is wat betreft het gedeelte ten oosten van de Heijndendaalsteeg geheel op grootschalige wijze vernieuwd. De gevelwand ten westen van de Heijndendaalsteeg heeft nog enigszins zijn 19de-eeuwse karakter weten te behouden. Hier bevindt zich na het karakteristieke lage hoekpand op de hoek van de Heijndendaalsteeg een reeks oude panden met drie bouwlagen (derde bouwlaag in de meeste gevallen naderhand toegevoegd, waarbij de oorspronkelijke daken verdwenen), traditionele gevelindelingen en aardige houten winkelpuien. Hoewel de architectonische kwaliteiten van deze panden niet bijzonder hoog zijn, vormen zij tezamen toch een markant, vrij uniform straatbeeld, dat goed aansluit bij de bebouwing van de zuidelijke gevelwand van het Jansplein.

De Wezenstraat bezit wat betreft de westelijke en de zuidelijke gevelwand nog een goeddeels 19de- of

Beschermde stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

vroeg 20ste-eeuws karakter, bepaald door gepleisterde en bakstenen pakhuizen en in de zuidelijke gevelwand een klein blok woonhuizen met bakstenen lijstgevel. Opvallendste element is het karakteristieke vroeg 20ste-eeuwse pakhuis op de hoek met de Heijdendaalsteeg. De oostelijke en noordelijke gevelwand zijn op het sobere 19de-eeuwse pand op de hoek van de Ruitersstraat na vrij modern.

TULLEKENSTEEG > zie RIJNSTRAAT

TURFSTRAAT (huisnr. 1) /WALBURGSTRAAT (huisnrs. 1-3, 2)/ST. WALBURGISPLEIN (huisnrs. 1-26, doorlopend genummerd)/KERKPLEIN

Situering en verloop van de straat

De Turfstraat bevindt zich langs de zuidflank van het beschermde stadsgezicht en vormt hier met het in het verlengde gelegen tracé van de Walburgstraat voor een groot deel de zuidelijke begrenzing van het gezicht. De Turfstraat vangt in het westen ter hoogte van de Rodenburgstraat aan en loopt dan met een flauwe curve in oostelijke richting langs de St.Eusebiuskerk en het stadhuis tot aan de entree van de Beekstraat. Hier krijgt de straat haar visuele gevolg in de Walburgstraat, die in het oosten aansluit op het Airborneplein.

Aan de zuidzijde sluit de Markt aan op de Turfstraat. Het westelijke deel van de Turfstraat grenst tevens aan het Kerkplein.

Karakteristiek van de straat

De bebouwing aan de zuidzijde van de Turfstraat en de Walburgstraat valt grotendeels buiten het beschermde gezicht. Het betreft in de wederopbouwperiode gerealiseerde blokken winkels met bovenwoningen. Op de westelijke hoek van de Markt staat het 18de-eeuwse waaggebouw, op de oostelijke hoek van de Markt en de Walburgstraat het uit de jaren '60 daterende Paleis van Justitie (zie Markt). Aan de noordzijde wordt het beeld van de Turfstraat vooral bepaald door van west naar het oost het driehoekige Kerkplein, de monumentale bouwmassa van de St. Eusebiuskerk, het Duivelshuis en het stadhuiscomplex met vijfverpartij.

Het straatbeeld van de Walburgstraat wordt aan de noordzijde bepaald door de uit de jaren '50 daterende en recentelijk deels vernieuwde tweelaags bakstenen woningblokken van de Kohlmannstichting, geschaard rondom de Walburgskerk. Beide kerken zijn binnen het straatbeeld van de as Turfstraat-Walburgstraat zeer monumentale aspecten.

VALEPOORT (huisnrs.1-7/doorlopend genummerd)/ BEIJERPLAATS (huisnrs. 3, 10-14)

Situering en verloop van de straat

De Valepoort en de Beijerplaats bevinden zich in het oostelijke deel van de stadskern en vormen de zuidwest-noordoost verlopende verbinding tussen de Beekstraat en de Walstraat. De Valepoort ligt wat noordelijker en sluit met een scherpe hoek aan op de Beijerplaats.

Karakteristiek van de straat

De straat kent een bebouwing met overwegend twee bouwlagen. De noordelijke gevelwand van de Valepoort dateert uit het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw. De zeer eenvoudige bebouwing bezit gepleisterde en bakstenen gevels en kappen met de nokrichting evenwijdig aan de straat. Het grote laat 19de-eeuwse gebouw aan de noordelijke zijde van de Beijerplaats is geheel gewijzigd en ligt in de as van de Valepoort. Als gevolg van de wijzigingen van straatprofielen en het

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

vervangen van de bebouwing aan de zuidelijke zijde is een groot deel van het oorspronkelijke karakter van beide straatjes verloren gegaan.

VARKENSSTRAAT (huisnrs. 1-11, 13, 17-22, 24-35, 41-50/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gelegen in het noordwestelijke deel van de Arnhemse binnenstad. De straat verloopt in de oostwest richting, parallel aan de er ten zuiden van gelegen Rijnstraat en sluit in het westen aan op de Hoogstraat en in het oosten op Grote Oord/Jansstraat. Ongeveer halverwege de straat sluit aan de zuidzijde een smalle steeg aan op de straat (Tullekensteeg). Deze steeg verbindt de Varkensstraat met de Rijnstraat. In het noorden eindigen twee smalle straatjes op de Varkensstraat: de Luthersestraat (in het verlengde van de Tullekensteeg) en meer oostwaarts de Munterstraat. Deze smalle straten verbinden de Varkensstraat met de Korenmarkt en Pauwstraat. Het straatniveau loopt in westelijke richting ligt op naar de Hoogstraat. Het verloop van de straat is niet geheel recht. Ter hoogte van de aansluiting van de Tullekensteeg maakt de straat een lichte knik, waardoor men staande in het oostelijke deel van de straat, in westelijke richting in de zichtas van de straat de zuidelijke gevelwand van het westelijke deel van de straat ziet liggen.

Karakteristiek van de straat

Het profiel van de Varkensstraat wordt bepaald door een vrij geringe breedte in combinatie met vrij forse bebouwing. Veel panden (veel horecagelegenheden) bezitten drie- of vierlaags gevels, waardoor de gevelwanden in verhouding tot de straatbreedte op sommige punten massaal overkomen. Door de restanten van bedrijfsmatige bebouwing, de vrij sobere en veelal op niet al te fraaie wijze gewijzigde gevels vertoont de straat ook thans nog een secundair karakter van de straat en wordt ze ervaren als een achterstraat.

De lijstgevel (veelal drielaags en soms vierlaags) overheerst het beeld van beide gevelwanden. De nieuwbouw in de straat (met uitzondering van die aan de zuidzijde van de straat bij de Tullekensteeg) is van een zuiver utilitair karakter en beeldverstorend te noemen.

Toch kent de straat ook markante beeldbepalende panden (grote nog grotendeels gave laat 19de-eeuwse bedrijfspanden op de hoek met de Hoogstraat en de Luthersestraat) en monumenten (pakhuis Varkensstraat 34 en het rijksmonument op de hoek met Grote Oord). Op diverse plaatsen bleven historische perceelstructuren bewaard. Diverse gebouwen bezitten inwendig oudere elementen, dan de voorgevels doen vermoeden.

De zuidelijke gevelwand bestaat uit twee delen, van elkaar gescheiden door de aansluiting van de Tullekensteeg. Het gevelwandgedeelte ten oosten van de Tullekensteeg bestaat uit onderling sterk in hoogte verschillende panden, waaronder voormalige bedrijfsgebouwen, pakhuizen, enkele (moderne) woon/winkelpanden. Zowel bakstenen als gepleisterde gevels komen voor. Op de hoek met Grote Oord staat een diep tweelaags langhuis, dat dus met de lange, wit gepleisterde zijgevel gericht staat naar de Varkensstraat. In de as van de Munterstraat bevindt zich een fors 19de-eeuws bakstenen bedrijfspand met drie bouwlagen en een topgevel (nr. 34). Opvallend zijn de grote ronde vensters in deze gevel. Op het pakhuis sluiten drie vroeg 20ste-eeuwse bakstenen bedrijfspanden aan. De gevelhoogten hiervan lopen trapsgewijs af. Westelijke van de steeg zet het sterk wisselende beeld van geheel vernieuwde of zeer sterk gewijzigde panden met (geschilderde) bakstenen en gepleisterde gevels zich voort tot aan de Hoogstraat. Oostelijk van nr. 50 bevindt zich een smalle, door een deur afgesloten steeg. De Blikken Bioscoop bepaald tenslotte het straatbeeld op de meest westelijke hoek.

De noordelijke gevelwand kent een even gemêleerd beeld van bakstenen, gepleisterde of wit geschilderde gevels met diverse breedten, hoogten en kapvormen aan als de zuidzijde. Het oostelijke

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

deel tussen Jansstraat en Munterstraat vangt net als het oostelijke deel van de er tegenover gelegen gevelwand aan met de lange zijgevel van een aan de Jansstraat gelegen langshuis. Het vrij korte middengedeelte tussen de aansluitingen van de Munterstraat en de Luthersestraat, bestaat thans uit een hoog nieuwbouwgedeelte en links daarvan een open ruimte met daarop een containerachtig bouwdeel.

Het westelijke deel van de noordelijke gevelwand bezit ook een zeer gedifferentieerd karakter. De gevelwand vangt aan met een fors drielaags vroeg 20ste-eeuws bedrijfspand met een brede bakstenen drielaags gevel met een markante afgeschuinde hoek en grote door segmentbogen afgesloten vensteropeningen. Hierop volgt een iets hoger, eveneens vroeg 20ste-eeuws vierlaags bedrijfspand, met een donkergrijs geschilderde bakstenen gevel, geleed door lisenen. Na dit pand raakt de samenhang van het historische gevelbeeld zoek door de invulling van aanmerkelijk lagere tweelaags moderne invullingen, welke nog deels gebruik maken van oudere bouwonderdelen. Op deze moderne invulling volgt een smalle, twee traveeën brede, vroeg 19de-eeuwse lijstgevel (twee bouwlagen met mezzanino) met nog een deels laat 19de-eeuwse pui en vervolgens twee laat 19de-eeuwse bakstenen bedrijfspanden met drielaags lijstgevels met getoogde vensters en een wit geschilderde eerste bouwlaag. Het hoekpand heeft een voor die periode gebruikelijke hoekoplossing in de vorm van een afgeschuinde hoek.

VELPERPOORTSLANGSTRAAT (huisnrs. 11-15, 25-73, 79-119, 123/ oneven genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Velperpoortslangstraat bevindt zich in het noordelijke deel van de stadskern en verloopt evenwijdig aan de oude stadswal van het noordwesten naar het zuidoosten. Nabij de aansluiting op de Roggestraat versmalt de straat zich enigszins. Nabij de noordelijke aansluiting op de Bovenbeekstraat bezit de straat een opvallende bocht in westelijke richting.

Karakteristiek van de straat

Door de bouw van verschillende grootschalige objecten (hoek Velperpoortslangstraat/Gele Rijdersplein, zuidelijke gevelwand) en de sloop van nagenoeg alle historische bebouwing, is het oorspronkelijke karakter van de straat sterk aangetast. Slechts nabij de straathoeken van de Roggestraat en de Bovenbeekstraat bevinden zich nog enkele oude twee bouwlagen hoge panden, waaronder een aardig pakhuisje (nr. 15) en de achtergevels van de panden Bovenbeekstraat 1-6. De noordelijke entree tot de straat wordt aan de linker zijde sterk bepaald door het karakteristieke café "De Wacht", dat met zijn afgeronde hoekgevel bepalend is voor zowel de Bovenbeekstraat als de Velperpoortslangstraat. Op de tegenoverliggende hoek wordt thans een grootschalig nieuwbouwproject gerealiseerd, dat ten opzichte van de omgeving sterk domineert.

VIJZELSTRAAT (huisnrs. 1-11, 14-16, 18-26/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Vijzelstraat bevindt zich in het hart van de middeleeuwse stadskern en heeft globaal een oostwest verlopende lengte as. In het westen sluit de straat aan op het belangrijke knooppunt, mede gevormd door Rijnstraat, Weverstraat en Grote Oord. In het oosten sluit de straat aan op de Ketelstraat, die het vervolg van de straat vormt naar het oosten. De noordelijke gevelwand van de straat eindigt in het oosten op de hoek van de Mariënburgstraat. De zuidelijke gevelwand wordt onderbroken door de

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

aansluiting van de Bakkerstraat en eindigt op de hoek van Wielakkerstraat.

Karakteristiek van de straat

De Vijzelstraat heeft ondanks de wijzigingen van vrijwel alle winkelpuien en de grootschalige vernieuwingen op de straathoeken aan de westzijde zijn historische karakter redelijk weten te bewaren. Dit is te danken aan het eeuwenlang handhaven van de oude straatprofielen, verspringingen in de gevelwanden, de oude bouwmassa's en de veelal nog historische bovengevels. De panden zijn smal en hoog en geplaatst op diepe kavels. Uitzondering hierop vormt het grote neoclassicistische pand Vijzelstraat 19, dat een grote breedte bezit. Vele panden verbergen achter hun 19de-eeuwse ogende gevels veel oudere restanten.

De straatwand tussen de Grote Oord en de Mariënburgstraat is een aaneengesloten gevelwand met op de hoek van Grote Oord een storend grootschalig modern gebouw. De eerste vijf panden hebben alle bakstenen lijstgevels. De kappen zijn, ondanks het royale straatprofiel, nauwelijks zichtbaar. De kavelbreedte loopt van twee tot vier traveeën op. Alle gevels zijn vlak, zeer sober en traditioneel gebouwd met rechtgesloten vensteropeningen. Na dit rijtje panden springt de rooilijn ongeveer één meter naar voren waardoor een fysieke en visuele vernauwing optreedt. De straatwand hier tegenover verloopt daarentegen, zij het met af en toe kleine richtingverdraaiingen, vrijwel in een rechte lijn in oostelijke richting. De volgende vier panden, waarvan de linker twee belangrijke rijksmonumenten zijn, hebben drie hoge verdiepingen en het linker een duidelijk zichtbaar steil zadeldak. Op de hoek van de Mariënburgstraat is heel sterk terugspringend in de rooilijn een groot winkelpand in Jugendstiltrant gebouwd. Het deel van de zuidelijke gevelwand van de Vijzelstraat, gelegen tussen de Wielakkerstraat en de Bakkerstraat bestaat slechts uit drie panden. Deze aaneengesloten gevelwand bevat twee hoekpanden met een hoogte van drie verdiepingen afgesloten door lijstgevels en met hoge kappen. Tussen deze twee panden bevindt zich een veel lager pand met een uitzonderlijk steile kap. Op de hoek van de Bakkerstraat een wit gepleisterde gevel met een afgeronde hoek en een dito rondgaande gootlijst. Het winkelpand op de hoek van de Wielakkerstraat heeft nog een -althans wat de omlijsting betreft- gave 19de-eeuwse winkelpui. Deze korte straatwand vormt de bescheiden tegenhanger van de tegenovergelegen veel voornamere bebouwing.

De zuidelijke gevelwand tussen de Weverstraat en de Bakkerstraat is wat betreft de aansluiting op de Weverstraat zijn oorspronkelijke identiteit kwijtgeraakt. De gevelwand is aaneengesloten en wordt - helaas juist in het midden- verstoord door een winkelpand met een gevelbekleding en detaillering die detoneert in dit stadsbeeld. De overige panden hebben een gevelbreedte van twee of drie traveeën. Lijstgevels in rode baksteen, uit het midden van de 19de eeuw. Er zijn op het fraaie pand Vijzelstraat 23 na geen oorspronkelijke winkelpuien meer. Na het verstorende pand in het midden van de straatwand volgt een drietal panden die een schaalvergroting laten zien. Vooral het rijk gedecoreerde patriciërshuis is een goed voorbeeld van een 19de-eeuws woonhuis gebouwd in een periode waarin de binnenstad door zeer welgestelden nog als zeer aantrekkelijke woonomgeving werd beschouwd. Deze gevelrij wordt op de hoek van de Bakkerstraat afgesloten door een 19de-eeuws pand met een sobere verschijningsvorm.

VISSTEEG > zie WIELAKKERSTRAAT

ST. WALBURGISPLEIN > zie TURFSTRAAT

WALBURGSTRAAT > zie TURFSTRAAT

WALSTRAAT (huisnrs. 1-15, 23-32, 45-53, 55-79, 80-91/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Walstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de stadskern en verloopt evenwijdig aan de oude stadswal van het noordwesten naar het zuidoosten. In het noorden sluit de straat aan op de Roggestraat en heeft hier zijn vervolg in de Velperpoortslangstraat. In het zuiden sluit de Walstraat aan op het Koningsplein. Het zuidelijke deel van de straat wordt doorsneden door de Nieuwstad. In het noordelijke deel sluit de Brouwerstraat op de westelijke zijde aan. Het straatprofiel verbreedt zich naar het noorden toe geleidelijk aan, waarna het zich vanaf de achtergevel van Roggestraat 30 sterk versmalt.

Karakteristiek van de straat

De straat kent een bebouwing met twee tot drie bouwlagen. De oostelijke gevelwand is op het hoekpand met de Roggestraat en het deel ten zuiden van de Nieuwstad na modern. Aan de westelijke zijde bevinden zich oudere, zij het in veel gevallen sterk verwaarloosde panden met wisselende kapvormen. De gevels, daterend uit het einde van de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw zijn hier twee tot drie traveeën breed en afwisselend gepleisterd of van baksteen. De goothoogten zijn eveneens sterk wisselend. Slechts een enkel pand is redelijk gaaf gebleven (Walstraat 59, 89/90, 91). De panden op de noordelijke straathoeken van de Brouwerstraat en de Nieuwstad bezitten markante afgeschuinde hoekoplossingen. De entree tot de Brouwerstraat is wat betreft de zuidelijke zijde verstoord door de sloop van de hoekbebouwing. In aansluiting op de noordgevel van het hoekpandje Walstraat 80/80a bevindt zich de lange, zeer storende gesloten gevelwand van het winkelpand Roggestraat 33. Door de sterk wisselende bouwhoogten, de vele verstoringen en de nieuwbouw is een wat rommelig straatbeeld ontstaan, dat slechts in het uiterste noorden rond de aansluiting op de Roggestraat een wat sterker karakter draagt. Hier bevindt zich een aantal waardevolle en vrij rijk uitgevoerde gevels (Walstraat 88, 89/90, 91, zijgevel Roggestraat 30).

WEVERSTRAAT (huisnrs. 4-17d, 19-42/doorlopend genummerd/KLEINE OORD (huisnrs. 60-71, 75, 76-88/doorlopend genummerd/ PAPEGAAIGANG)

Situering en verloop van de straat

De Weverstraat bevindt zich in het zuidwestelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een (globaal) noordzuid verlopende lengteas. In het noorden sluit de straat aan op de kruising Rijnstraat/Vijzelstraat en Grote Oord. In het zuiden gaat de bebouwing van de westelijke gevelwand na nr. 19 over in het hoekpand Kleine Oord 75. De oostelijke gevelwand buigt aan de zuidzijde in oostelijke richting af en heet na Weverstraat 18 Kleine Oord. De westelijke gevelwand buigt in het zuiden af naar het westen. De straat maakt over de gehele lengte een lichte S-curve. Aan de oostzijde sluiten op de straat enkele smalle stegen en gangen aan, waarvan de Papegaaigang tussen nr. 4 en 5 de belangrijkste is.

Karakteristiek van de straat

De over de gehele straatlengte licht gebogen Weverstraat kent een vrij afwisselende bebouwing, bestaande uit panden van sterk uiteenlopende formaten, bestemmingen en kwaliteiten. De meeste panden zijn in gebruik als winkel (met bovenwoning). De bebouwing telt over het algemeen twee of drie hoge bouwlagen en is veelal voorzien van traditionele bakstenen of gepleisterde lijstgevels van drie traveeën breed, maar ook zeer smalle of breed opgezette gevels komen voor. De gevels zijn vrij sober vorm gegeven en bezitten soms nog hun originele 19de-eeuwse winkelpuien. Van de oude bebouwing zijn de bovenliggende bouwlagen in de meeste gevallen vrij goed bewaard gebleven. Op verschillende plaatsen is de straatwand voorzien van moderne invullingen, die in het geheel nauwelijks als storend

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

aangemerkt kunnen worden. Dit is wel het geval bij de grootschalige moderne hoekpanden op de noordelijke straathoeken. Het noordelijke deel van de straat maakt door de ver terugliggende rooilijn van de als conservatorium/dansacademie in gebruik zijnde panden nrs. 39 en 40 een zeer ruime en open indruk. Het voorplein van nr. 40 wordt aan de straatzijde afgesloten door een monumentaal hekwerk. Met uitzondering van deze panden bezitten alle huizen hun rooilijn aan de straat.

Op veel plaatsen zijn de historische verkavelingsstructuren behouden gebleven. Zowel smalle diepe kavels komen voor als brede, met de bijbehorende langs- en dwarshuizen. Vele panden hebben achter hun relatief jonge voorgevel een veel oudere, tot de middeleeuwen teruggaande kern.

In het midden van de oostelijke straatwand wordt de aaneengesloten reeks huizen onderbroken door een pleintje met een fraai smeedijzeren hek, dat toegang geeft tot de sterk teruggeplaatste voormalige Doopsgezinde kerk, een laat 19de-eeuws kerkgebouw, met bijbehorende pastorie die wel met de voorgevel aan de straat is geplaatst. In het zuiden heeft deze gevelwand zijn vervolg in de korte noordelijke gevelwand van Kleine Oord. Hier bevindt zich nog een achttal smalle bouwkavels, met daarop nog deels historische bebouwing. Deze korte gevelwand maakt wat betreft de rooilijn een lichte S-curve. Door het abrupt eindigen van de westelijke gevelwand van de Weverstraat is een smalle pleinvormige ruimte ontstaan, die alleen aan de noordelijke zijde (de gevelwand van Kleine Oord) nog enige historische karakteristieken bezit. De diverse smalle steegdoorgangen, waarvan één zelfs afgesloten door een schilderachtig gepleisterd poortje, vormen binnen de gevelwand en de historische verkavelingsstructuur belangrijke elementen.

WEZENSTRAAT > zie RUITERSTRAAT

WIELAKKERSTRAAT (huisnrs 1-7/ oneven genummerd, 2-30, 34-42 /even genummerd)/VISSTEEG (huisnrs. 5-19/ oneven genummerd, 6-14/even genummerd)

Situering en verloop van de straat

De straat is gesitueerd in het hart van de middeleeuwse stad en sluit aan de noordzijde haaks aan op de Ketelstraat, die hier naar het westen toe haar vervolg krijgt in de Vijzelstraat. Tegenover de Wielakkerstraat bevindt zich de Mariënburgstraat. Het verloop van de Wielakkerstraat bezit een duidelijke curve naar het zuidoosten, waar de straat aansluit op de pleinvormige ruimte van 't Eiland, waar ook de Zwanenstraat eindigt.

De Vissteeg is een doodlopend steegje, gelegen in het bouwblok tussen de Wielakkerstraat en de Bakkerstraat. De entree tot het straatje bevindt zich ten noorden van het pand Wielakkerstraat 34-36. De steeg verloopt eerst een klein stuk in zuidwestelijke richting en wijkt vervolgens naar het westen.

Karakteristiek van de straat

Ondanks de grootscheepse wijzigingen van de oostelijke gevelwand van de straat, waar de historische bebouwing geheel verdween, geeft de Wielakkerstraat nog steeds een goed beeld van een kleinschalige binnenstadsstraat van secundair belang. Dit is vooral te danken aan de nog in vrij gave staat bewaarde gebogen westelijke gevelwand, waar zich een reeks kleinschalige (winkel)panden bevindt, voorzien van twee bouwlagen en wisselende kapvormen. De panden bezitten over het algemeen laat 19de-eeuwse bakstenen en gepleisterde voorgevels, in enkele gevallen geplaatst voor oudere panden, waarvan achtergevels en kelders bewaard bleven. De panden bezitten eenvoudige (gereconstrueerde) traditionele winkelpuien. De westelijke gevelwand wordt ten noorden van de Vissteeg onderbroken door een door sloop vrijgekomen kavel, thans in gebruik als tuin en van de straat afgesloten door een tuinmuur.

Ook de Vissteeg bezit, ondanks de latere modernisering, nog een laat 19de-eeuws karakter. De

noordelijke gevelwand bestaat uit twee eenvoudige bouwblokken uit de late 19de eeuw, met lijstgevels. Het bouwblok dat aan de Wielakkerstraat grenst heeft een gepleisterde gevel en nog een aardig laat 19de-eeuws puitje met smalle houten kroonlijst. Beide tegenover elkaar gelegen gevelwanden vertonen in het midden een knik in noordelijke richting.

De aaneengesloten zuidelijke gevelwand van de Vissteeg bestaat uit bouwblokken van twee verdiepingen hoog. Het eerste blok, op de hoek van de Wielakkerstraat, bestaat uit de sobere 19de-eeuwse zijgevel van het kleine winkelpand aan de Wielakkerstraat en uit een langgerekt wit gepleisterd bouwblok met een tweetal kleine topgevels die door de gootlijst heen steken, de frontjes van twee dakkapellen.

ZANDBOERSTEEG > zie JANSPLAATS

ZWANENSTRAAT (huisnr. 3-23, 27/doorlopend genummerd)

Situering en verloop van de straat

De Zwanenstraat bevindt zich in het noordoostelijke deel van de middeleeuwse stadskern en heeft een noordzuid verlopende lengteas. In het noorden sluit de straat aan op de Ketelstraat, in het zuiden gaat de bebouwing (van de oostelijke gevelwand) over in de bebouwing van 't Eiland, de korte gaffelvormige straat die de Zwanenstraat en de Wielakkerstraat in het zuiden beëindigt. Het verloop van de straat wordt gekenmerkt door een lichte curve, die zich over de gehele straat uitstrekt.

Karakteristiek van de straat

De vrij smalle in noordelijke richting hol gebogen Zwanenstraat kent een over het algemeen kleinschalige bebouwing met voornamelijk twee tot drie bouwlagen, waarbij de twee bouwlagen hoge panden duidelijk in aantal overheersen. De meeste panden hebben een bakstenen of een gepleisterde voorgevel uit de 19de of het begin van de 20ste eeuw; sommige huizen hebben echter een veel oudere kern. Dit is te zien aan de oude, boven de zadeldaken uitstekende brandmuren en de markante steile kappen van enkele panden. In dit straatdeel heeft de in oorsprong oude bebouwing meestal dwars geplaatste zadeldaken, de 19de-eeuwse invullingen hebben een dak met de nokrichting haaks op de voorgevel. De bebouwing van de oostelijke gevelwand bezit ondanks de soms sterk wisselende goothoogten, gevelbreedten en kapvormen een vrij homogeen karakter, bepaald door de eerder genoemde traditionele 19de-eeuwse indeling en detaillering van de gevels. Alle panden van de oostelijke gevelwand van de Zwanenstraat bezitten hun rooilijn aan de straat. De kavelbreedte varieert per pand. De panden zijn twee tot vier traveeën breed. Door het ontbreken van grootschalige invullingen van grotere breedte is de traditionele ritmering van de panden met steeds twee, drie of vier vensterassen intact gebleven. Alle panden zijn twee tot drie bouwlagen hoog en sluiten zonder uitzondering af met een (kroon)lijst. Globaal gezien neemt het aantal bouwlagen en daarmee de gothoogte van de panden van noord naar zuid af. Slechts het hoekpand Ketelstraat 35 en de panden Zwanenstraat 4 en 5 bezitten drie bouwlagen. Deze laatste panden sluiten dan ook aan bij de hoge bebouwing van Arnheems voornaamste straten, terwijl de overige, twee bouwlagen hoge bebouwing van de Zwanenstraat karakteristiek is voor de minder voornamelijk zij- en achterstraten. Ook de bebouwing met twee bouwlagen kent een zeer variabele gothoogte. In de straat bevinden zich vooral winkelpanden met bovenwoningen, maar ook geheel als woning in gebruik zijden huizen komen voor.

De westelijke gevelwand is door de grootschalige uitbreiding van het warenhuiscomplex aan de Ketelstraat geheel verstoord. De kleinschaligheid en pluriformiteit van deze wand is niet meer aanwezig. Slechts het noordelijke deel van deze gevelwand, bestaande uit de zijgevel van het hoekpand Ketelstraat 36 en een hierop aansluitend pand (nr. 27), herinnert aan de oude situatie. De bebouwing in het

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

zuidelijke deel van de westelijke gevelwand is in aansluiting op 't Eiland gesloopt. Kenmerkend voor de oostelijke gevelwand is ten eerste de aaneengesloten bebouwing, die over de gehele gevelwand een lichte curve maakt. Deze gebogen straatwand draagt bij aan het speelse karakter van de straat.

Wat betreft de rooilijn, de verkaveling, de bouwhoogte en de kapvormen heeft de oostelijke gevelwand van de straat een groot deel van haar historische karakter van kleine zijstraat weten te behouden. Individueel loopt de kwaliteit van de gevels van de onderzochte panden echter sterk uiteen.

3.3 Korte karakteristiek gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein

3.3.1 Situering van het gebied

De Looierstraat en het Gele Rijdersplein bevinden zich aan de noordzijde van het binnenstadsgebied en liggen ingeklemd tussen middeleeuwse stad en het singelgebied van de Janssingel en het Velperplein.

De Looierstraat heeft een globaal zuidoost-noordwest verloop en bezit ter hoogte van de aansluiting van de Bastionstraat een knik in westelijke richting. Hier sluit de straat uiteindelijk aan op het Gele Rijdersplein. De noordelijke gevelwand van de Looierstraat gaat westelijk van nr.58 over in de noordwand van het Gele Rijdersplein. Aan de zuidoostzijde sluit de Looierstraat met een hoek in noordoostelijke richting aan op het Velperplein/Roggestraat. Aan de noordzijde sluit op de straat de Bastionstraat en de Telefoonstraat aan. Deze laatste straat vormt een verbinding tussen Looierstraat en Velperplein.

Het Gele Rijdersplein heeft een min of meer rechthoekige plattegrond en vernauwt zich in oostelijke richting. In de noordoosthoek vindt de aansluiting op de Looierstraat plaats. In de zuidoostelijke hoek bevindt zich een brede doorgang naar de aansluiting van Velperpoortslangstraat, Beekstraat en Doelenstraat. De brede westelijke zijde opent zich naar het Willemsplein. Aan de noordzijde bevindt zich de westelijke entree tot de Bastionstraat en het Jan Domeringpad.

3.3.2 Karakteristiek van het gebied (zie ook afb. 37-40)

Het gebied van de Looierstraat en het Gele Rijdersplein wordt thans nog steeds in sterke mate bepaald door de stedenbouwkundige structuur en de architectuur van de wederopbouwperiode. Ook in functioneel opzicht (winkel- en zakenpanden met bovenwoningen, bankgebouwen, het traject als extra verkeersverbinding tussen Willemsplein en Velperplein) is er weinig veranderd. De Bastionstraat is een eenvoudige achterstraatstructuur, waaraan de weinig monumentale achterbouwen (schuren, kleine bedrijfsgebouwen) van de bebouwing aan de Looierstraat, Gele Rijdersplein en de Jansbinnensingel grenst.

3.3.3 Karakteristiek van de straten en pleinen

LOOIERSTRAAT (huisnrs. 1-45/ oneven genummerd, 2-8, 10-24, 26-58/even genummerd/ BASTIONSTRAAT/ TELEFOONSTRAAT (huisnrs. 2-3)

Aanleg en bebouwing van de Looierstraat dateren in hun geheel uit de jaren '50 en begin jaren '60 van de 20ste eeuw en zijn een resultaat van het wederopbouwplan van Arnhem. De Looierstraat heeft een duidelijk gebogen verloop, waarbij een knik te zien is ter hoogte van de aansluiting van de Bastionstraat aan de noordzijde. De straat volgt hiermee het bestaande gebogen verloop van de noordelijk gelegen Jansbinnensingel. De straat heeft een vrij breed profiel, bestaande uit een dubbele rijbaan met aan weerszijden een breed trottoir en de op één rooilijn geplaatste winkelpanden. Aan de noordzijde bevindt zich een vrij jonge beplanting.

De bebouwing bestaat uit winkelpanden met bovenwoningen, waarbij zowel zeer breed opgezette blokken zijn gerealiseerd als vrij smalle, sterk individuele panden, van slechts twee of drie venstertraveeën breed. De bebouwing telt over het algemeen vier bouwlagen en is voorzien van platte daken. Een drietal naast elkaar gelegen panden aan de noordzijde van de straat heeft drie bouwlagen en een schild- of zadeldak. De sterk uiteenlopende gevelontwerpen in diverse voor de wederopbouwperiode kenmerkende architectuurstromingen (verschillende varianten van het naoorlogse traditionalisme, "shake-hands"-architectuur, functionalisme) illustreren het feit, dat diverse architecten aan het project hebben deelgehad. Het materiaalgebruik (baksteen, wit geschilderd beton (of

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

combinaties daarvan), houten of stalen ramen, tegel- of pleisterwerk) sluit bij deze diversiteit aan.

De entree van de Looierstraat aan de oostzijde wordt sterk bepaald door de Nillmijflat, die met zijn tweelaags winkelpartij en daarboven hoog oprijzende, negen etages tellende woontoren een belangrijke accentfunctie vervult voor de Looierstraat, de Roggestraat en het Velperplein. Het op de hoek met de Roggestraat gelegen winkelpand telt drie bouwlagen en een zadeldak, waarmee het aansluit op de traditionele bebouwing aan de Roggestraat.

GELE RIJDERSPLEIN (huisnrs. 1-13, 15, 16-33, 35-41/ doorlopend genummerd/ JAN DOMERINGPAD)

Op het Gele Rijdersplein is de relatie met het oude centrum van Arnhem beter zichtbaar door de aanwezigheid van nog deels 19de-eeuwse bebouwing aan de zuidzijde van het plein. Het rechthoekige plein versmalt zich naar het oosten toe licht tot zij trechtervormig aansluit op de Looierstraat, die aan de noordoostzijde op het plein aantakt. Het westelijke deel van het plein wordt bepaald door de aanwezigheid van een rechthoekige vijver (met sculptuur) en een oostelijk hierop aansluitende overdekte terrasruimte. Op het oostelijke deel van het plein bevindt zich een parkeerterrein. Langs de zuidelijke gevelwand van het Gele Rijdersplein bevindt zich een trottoir en een rijbaan, aan de noordzijde (met uitzondering van het westelijke deel, waar zich een breed trottoir bevindt) is een smal trottoir aanwezig, met zuidelijk hiervan parkeerhavens en de hoofdonthoudingsweg van de parkeerplaats. Op het parkeerterrein staan diverse platanen en linden.

De bebouwing aan de noordzijde van het plein bestaat merendeels uit winkelpanden met bovenwoningen, waarbij zowel zeer breed opgezette blokken zijn gerealiseerd als vrij smalle, sterk individuele panden van slechts twee of drie venstertraveeën breed. De bebouwing heeft over het algemeen vier bouwlagen en is voorzien van platte daken. In stijl en materiaalgebruik sluit de bebouwing verder aan op Looierstraat. Aan de zuidzijde van het plein bevindt zich nog bebouwing uit de late 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw. Deze varieert sterk in bouwhoogte (twee tot zes bouwlagen). De gevelwand wordt sterk gedomineerd door een fors bedrijfspand (Gele Rijdersplein 1-1a) in zakelijke stijl (tweede kwart 20ste eeuw). De uit de jaren '50 daterende Gemeentespaarbank (later SNS) op de hoek met de Bovenbeekstraat is in het recente verleden zeer ingrijpend vernieuwd. Ook het andere bankgebouw (voormalige Rotterdamse Bank) die in de wederopbouwperiode aan het plein werd gerealiseerd (hoek Looierstraat) bestaat niet meer in zijn oude vorm. Het werd vervangen door een modern bankgebouw van zes bouwlagen en een plat dak.

Het Jan Domeringpad is een smalle doorgang naar de Bastionstraat, bepaald door de zijgevels van de panden aan het Gele Rijdersplein en de Looierstraat.

3.4 Korte karakteristiek Singelgebied

3.4.1 Situering van het gebied

Het singelgebied omgeeft de oude stadskern van Arnhem aan de westelijke, noordelijke en oostelijke zijde. Aan de westelijke zijde van de stadskern bevindt zich het Roermondsplein, dat aan de noordzijde aansluit op het Nieuweplein. Dit sluit aan de noordzijde aan op het Willemsplein, dat zich in oostelijke richting uitstrekt en zich bij de aansluiting van de Zypendaalseweg ook naar het noorden toe verbreedt. Tussen de Jansstraat en de Roggestraat bestrijkt het singelgebied een omvangrijker stadsdeel. De Jansbinnen- en buitensingel worden van de oude stad gescheiden door een breed bouwblok en het Gele Rijdersplein, dat zich aan de westelijke zijde opent naar het Willemsplein en aan de oostelijke zijde versmalt tot de Looierstraat, die uiteindelijk parallel verlopend aan de Jansbinnensingel eindigt in de Roggestraat (zie karakteristiek Looierstraat/Gele Rijdersplein). Het bouwblok tussen singels en Gele Rijdersplein/Looierstraat wordt doorsneden door de Bastionstraat (oostwest) en de Telefoonstraat. Gele Rijdersplein en aanpalende straten zijn tot stand gekomen na de Tweede Wereldoorlog. De Janssingel sluit aan de oostzijde aan op het Velperplein.

Ten zuiden van de as Roggestraat-Steenstraat bevindt zich de Velperbinnen- en buitensingel, die het Muis Sacrum flankeren. Deze singels gaan ten zuiden van de aansluiting van de Spijkerstraat over in de Eusebiussingels. Deze lopen aan weerszijden van het Airborneplein door tot aan de Westervoortsedijk-/Oranjewachtstraat.

Het gebied tussen de Velper- en Eusebiusbinnensingel en de Walstraat behoort eveneens tot het gebied, dat in het midden van de 19de eeuw in gebruik werd genomen. Hier bevinden zich nog de haaks op de singels aansluitende Nieuwstad en het Koningsplein. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen daar nog de Spinschoolstraat en de Damstraat bij.

3.4.2 Karakteristiek van het gebied (zie ook afb.41-47)

Het Arnhemse singelgebied wordt gekenmerkt door een gordel van langgerekte, gebogen singelparken en grote pleinen, die aan beide zijden worden geflankeerd door meest aaneengesloten gevelwanden, bestaande uit reeksen historische herenhuizen, moderne kantoor- en/of winkelpanden en andere bebouwing. In het gebied wordt het beeld tevens bepaald door diverse, op prominente locaties gelegen monumentale gebouwen. De singels en pleinen hebben de functie van belangrijke verkeersader, die als een grote ringweg uitvalswegen naar alle windrichtingen met elkaar in verbinding stelt.

3.4.3 Karakteristiek van straten en pleinen

In de karakteristieken van straten en pleinen is ook aandacht besteed aan voor het beschermde stadsgezicht in monumentaal en stedenbouwkundig opzicht belangrijke gevelwanden, die behoren tot het aangrenzende rijksbeschermd stadsgezicht Spijkerkwartier-Boulevardkwartier en/of buiten het bestemmingsplangebied binnenstad/singels vallen (bijvoorbeeld omgeving Steenstraat-Martinuskerk). Deze gevelwanden –cursief vermeld in de hoofdjes- vallen dus **buiten** het beschermde stadsgezicht Binnenstad-Singels.

NIEUWE PLEIN (huisnr. 8-22a, 24-36/ even genummerd/ WILLEMSPLEIN huisnr. 1-6a, 7-21, 27-34, 35a-38, 39-45, 46/ doorlopend genummerd/ OUDE STATIONSSTRAAT 1)

Het uitgestrekte singelgebied heeft sinds de ontwikkeling in de vroege 19de eeuw zeer veel veranderingen ondergaan. Op geen enkele plaats is de situatie uit de eerste helft van de 19de eeuw bewaard gebleven. Uit het midden van de 19de eeuw bleven wel onderdelen van de bebouwing

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

bewaard. Zo dateren de panden aan de stadszijde van het Nieuwe Plein en Willemsplein in kern nog uit de eerste grootscheepse bouwperiode (± 1840), al is de uiterlijke verschijningsvorm door laat 19de-eeuwse en recente verbouwingen slechts met moeite herkenbaar. Deze markante gebogen gevelwand geeft nog een redelijk aaneengesloten, zij het in detail gewijzigd beeld te zien van een reeks voormalige villa's uit de 19de eeuw. De villa's bezitten alle gepleisterde of wit geschilderde lijstgevels, drie bouwlagen en schilddaken. Ze zijn thans in gebruik als horecagelegenheid of kantoor.

De westelijke gevelwand van het Nieuwe Plein bezit door de oorlogsverwoestingen vrijwel geen historische bebouwing meer. De destijds gespaarde neogotische kleine Eusebiuskerk, die het stadsbeeld sterk bepaalde, werd enige jaren geleden alsnog gesloopt. Thans bevindt zich op deze plaats nog steeds een braakliggend terrein. Deze gevelwand valt buiten het beschermde gezicht.

In aansluiting op de oostelijke gevelwand van het Nieuwe Plein bezit de zuidelijke gevelwand van het Willemsplein waardevolle voorbeelden van 19de-eeuwse singelbebouwing, echter afgewisseld door latere grootschalige invullingen. Markant zijn de rijk vormgegeven hoekpanden op de hoeken van Willemsplein en Jansstraat en de belangrijke reeks rijksmonumenten Willemsplein 40-44, die het historische stadsbeeld sterk bepalen door hun opvallende bouwmassa en bouwdelen met grote frontons. De noordelijke gevelwand van het Willemsplein bezit eveneens een aantal grote, voormalige gepleisterde herenhuizen uit het derde kwart van de 19de eeuw, gekenmerkt door lijstgevels, gestucte ornamenten en schilddaken (Willemsplein 1-4, 11-21). De in de 19de-eeuwse neostijlen vormgegeven voormalige herenhuizen worden afgewisseld door grote gebouwen in sterk afwijkende bouwstijlen, waardoor sprake is van een gedifferentieerd, levendig stadsbeeld. Tot de markantste gebouwen behoren het grote neoclassicistische gemeentelijke monument Willemsplein 20-21, het uit 1915 daterende Luxortheater (art-deco), het in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid vormgegeven gebouw der voormalige Nederlanden van 1945 (nr.5-6) en het grote hoekpand Willemsplein 7-9/Oude Stationsstraat 1, waarvan de forse gevels omhoekt in de Oude Stationsstraat, die aan de noordzijde op het Willemsplein aansluit. De noordelijke gevelwand van het Willemsplein hoekt in het oostelijke deel om naar het noorden, waar zij aansluiting vindt bij de Zypsepoort. Hier bevindt zich een reeks monumentale voormalige 19de-eeuwse herenhuizen met lijstgevels en schilddaken, alle beschermd als gemeentelijk monument.

Het op de westelijke kop van de Jansbinnensingel en het Gele Rijdersplein gelegen naoorlogse bankgebouw (oorspronkelijk een restaurant) sluit aan deze zijde het Willemsplein visueel af. Aan de noordoostzijde wordt dit bewerkstelligd door het imposante Vestagebouw, gelegen aan het aan het Willemsplein grenzende deel van de Jansbuitensingel.

De openbare ruimte van Nieuwe Plein en Willemsplein is grotendeels opgeofferd aan het verkeer. Restanten van de vroeger aanwezige parkruimten zijn herkenbaar in de monumentale bomen op het Willemsplein ter hoogte van de Jansstraat en op het plantsoen tussen Willemsplein en de aansluiting van de Janssingels. Hier bevindt zich ook een monumentale sculptuur (Le Grand Cerf van de Franse beeldhouwer F. Pompon).

JANSBINNENSINGEL (huisnrs. 1-19, 19a-31/doorlopend genummerd/ JANSBUITENSINGEL (huisnrs. 5-33/ doorlopend genummerd)

De Jansbuitensingel bezit op het monumentale Vesta-gebouw na geen historische bebouwing meer. Afgezien van enige direct na de Tweede Wereldoorlog in traditionele stijl opgetrokken kantoorpanden, die de schaal van de oude villabebouwing aanhouden, wordt het beeld thans sterk bepaald door grootschalige en in moderne bouwmaterialen opgetrokken kantoorgebouwen. De Jansbinnensingel

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

heeft een heel ander karakter. Deze gevelwand geeft wat betreft bouwvolumes en verkavelingen nog de 19de-eeuwse situatie weer. Vrijwel alle panden (oorspronkelijke grote villa's) zijn sterk gewijzigd ten behoeve van latere functiewijzigingen. Jongere invullingen respecteren de traditionele bouwhoogten en gevelbreedten. Zowel gepleisterde als bakstenen gevels komen voor, in de meeste gevallen met sterk gewijzigde winkelpuien en bovengevels met traditionele indelingen. Thans vindt men hier veel winkels. De voormalige villa's zijn voorzien van moderne, brede en soms hoog opgetrokken glaspuien.

Het singelpark aan de Janssingels

De beide Janssingels worden gescheiden door een vrij gaaf bewaard singelpark, dat in de huidige aanleg dateert uit omstreeks 1885. Het smalle, langgerekte park is aangelegd in een symmetrische, geometrische stijl. Langs de parkflanken bevinden zich lange wandelpaden, begeleid door reeksen (naoorlogse) bomen, die het verloop van de singels volgen. Deze paden worden op een aantal plaatsen met elkaar verbonden door rechte dwarspaden. De tussen de paden gelegen vakken zijn ingeplant met gras en voorzien van lage buxushagen en smalle borders met bloemen en bescheiden bloemperken. Centraal in de aanleg bevindt zich een cirkelvormig plantsoen met daarin een fraaie geornamenteerde natuurstenen siervaas. De in het oosten en westen hierop aansluitende vakken bezitten gebogen zijden, daar waar zij op het cirkelvormige gedeelte aansluiten. Centraal in deze vakken staan monumentale klassieke figuren. In het oosten en westen sluiten op deze vakken brede rechthoekige plantsoenen aan, waarin zich langgerekte waterbassins bevinden. Deze bassins, met bijbehorende monumentale fonteynen werden in 1885 in het park geplaatst en worden omgeven door rozenstruiken en lage hagen, die aan de korte zijden in een ingesnoerde boogvorm zijn geplant. Geheel oostelijk bevindt zich een nog een plantsoen met daarin een klassiek beeld van Poseidon. Het parkgedeelte aan de westzijde, nabij het Willemsplein, is grotendeels gewijzigd tot parkeerplaats. Hier bevindt zich nog enig geboomte (naoorlogs).

VELPERPLEIN (huisnrs. 1-2, 8-9, 16-21, 22-25/ doorlopend genummerd/ oneven genummerd), 2-2a / VELPERBINNENSINGEL (huisnrs. 2-2a, 2b-10/ doorlopend genummerd/ VELPERBUITENSINGEL (huisnrs. 1-21/ doorlopend genummerd)

Het Velperplein heeft na de verwoesting aan het einde van de Tweede Wereldoorlog veel wijzigingen ondergaan. Gehandhaafd bleef het weidse karakter en het pleinbeeld beheersende Muis Sacrum, dat is gesitueerd op de noordelijke kop van het tussen de Velperbinnen- en buitensingel ingeklemde singelpark. Het stadsbeeld wordt hier in sterke mate bepaald door het monumentale en schilderachtige silhouet van dit gebouw. Dezelfde betekenis heeft de St.Martinuskerk aan de Steenstraat. Deze kerk is vanuit verschillende richtingen in het singelgebied een belangrijk focuspunt en behoort, hoewel gelegen aan de Steenstraat, in visueel opzicht tot het stadsbeeld van het Velperplein. De entree van de Steenstraat en de Martinuskerk liggen buiten de begrenzing van het beschermde stadsgezicht.

Van de oorspronkelijke villabebouwing aan het plein bleven slechts enkele tot kantoor verbouwde herenhuizen bewaard, zoals Velperplein 8-9. Aan de noordoostzijde van het plein bevindt zich nog een markante reeks wit gepleisterde 19de-eeuwse herenhuizen (thans winkel- en kantoorpanden), die op karakteristieke wijze ombuigt in de hier aansluitende Steenstraat (Velperplein 17-21/Steenstraat 1-5), vallende buitende begrenzing van het beschermde stadsgezicht. Door de terugliggende gevelwand van de Velperbuitensingel maakt deze korte gevelwand aan de Steenstraat tevens deel uit van het Velperplein.

Aan de noordoostzijde van het plein werd de oorspronkelijke situatie drastisch gewijzigd door het verdwijnen van het zeer markante Telegraafkantoor en belendende bebouwing, de bouw van het Rembrandttheater en de aanleg van de brede Ir. J.P. van Muijlwijkstraat.

Rond de entree tot de Roggestraat aan de westzijde van het plein, sinds de aanleg in het midden van de

Beschermde stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

19de eeuw in de vorm van een rechthoekige, pleinvormige ruimte, bevinden zich thans grote moderne winkelgebouwen, die in schaal en vormgeving sterk afwijken van de verwoeste oude bebouwing, die zij vervangen.

Van de vroegere parkaanleg van het Velperplein is een middenplantsoen met enkele monumentale bomen bewaard, thans aan alle zijden omgeven door brede verkeerswegen.

Ter hoogte van het Musis Sacrum bevinden zich de Velperbinnen- en buitensingel. De Velperbinnensingel heeft tussen Velperplein en de aansluiting van de Nieuwstad haar historische bebouwing geheel verloren. Hier bevinden zich thans onder meer een parkeergarage en een kantoorgebouw. Het ten zuiden van de Nieuwstad gelegen deel van de Velperbinnensingel bezit daarentegen nog een reeks karakteristieke wit gepleisterde voormalige herenhuizen, die, weliswaar in de loop der tijd gewijzigd, nog een vrij goed beeld geven van de 19de-eeuwse situatie. Deze panden bezitten gepleisterde of geschilderde lijstgevels, zijn meest drie bouwlagen hoog en voorzien van schilddaken. De oorspronkelijke gevelindelingen zijn nog intact.

De terugliggende gevelwand van de Velperbuitensingel bezit eveneens nog diverse markante panden, waaronder enkele 19de-eeuwse herenhuizen met lijstgevels, een markant bakstenen kantoorgebouw uit het tweede kwart van de 20ste eeuw en de forse bebouwing van de voormalige PBNA. Deze gevelwand bezit uiteindelijk op de hoek met de Spijkerstraat een wit gepleisterd hoekpand met afgeschuinde hoekgevel. De gevelwand van de Velperbuitensingel behoort niet tot het beschermde stadsgezicht binnenstad/singels maar tot het rijksbeschermde stadsgezicht Spijkerkwartier-Boulevardkwartier.

EUSEBIUSBINNENSINGEL (huisnrs. 3-10/ doorlopend genummerd/ EUSEBIUSBUITENSINGEL (huisnrs. 1-9, 10-41/ doorlopend genummerd/ PARKSTRAAT 2-4/ SINGELSTRAAT (huisnrs. 4-12/even genummerd)/ KONINGSPLEIN (huisnrs. 1-7, 12-15/ doorlopend genummerd)/ DAMSTRAAT 9/ AIRBORNEPLEIN

De gevelwanden van de Eusebiusbuiten- en binnensingel bezitten sterk wisselende kwaliteiten. Het zuidelijke deel van deze singels ging geheel verloren bij de verwoestingen in september 1944. Het noordelijke gedeelte bleef echter veel beter bewaard en vertoont nog vele markante elementen, die herinneren aan de oorspronkelijke 19de-eeuwse situatie.

Ten zuiden van de Spijkerstraat bevindt zich aan de buitensingel de best bewaarde aaneengesloten reeks (voormalige) herenhuizen van het gehele singelgebied. Het betreft hier een aanzienlijke rij fraaie rijksmonumenten (nrs. 1-9), die een goed beeld geeft van de oorspronkelijke zeer rijke singelbebouwing uit het derde kwart van de 19de eeuw. Het betreft grote, blokvormige herenhuizen met twee tot drie bouwlagen en met pannen gedekte schilddaken. De wit gepleisterde en symmetrisch ingedeelde lijstgevels zijn rijk gedecoreerd met stucwerkelementen. Het gevelbeeld wordt verlevendigd door risalerende geveldelen, rijk geornamenteerde balkons en de vele donker geschilderde persiënnes bij de vensters.

Ook de ten zuiden van deze reeks gelegen gevelwand (ten zuiden van de Parkstraat/Singelstraat, waarvan de entree tot het beschermde gezicht behoort) van de Eusebiusbuitensingel bevat een aantal 19de-eeuwse herenhuizen met gepleisterde lijstgevels, afgewisseld door sterk gewijzigde of geheel vernieuwde panden. Slechts enkele panden bezitten nog een vrijwel ongewijzigde voorgevel. Bij de moderne invullingen heeft men alleen in de bouwhoogte aansluiting gezocht bij de historische bebouwing. Toch is het beeld hier nog redelijk intact te noemen. Opvallend is de hoge bakstenen gevel van de voormalige M.U.L.O, die door de gehanteerde bouwstijl (mengvorm van neogotiek en neorenaissance)

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

sance) afwijkt van de overwegend neoclassicistische lijstgevelarchitectuur van de omringende woonhuizen.

Een markante hoek bevindt zich bij de aansluiting van de Parkstraat op de singel. Hier bevindt zich op de zuidelijke hoek een vrij gaaf hoekpand met afgeschuinde hoekgevel.

De Parkstraat splitst zich aan het begin gaffelvormig in een rechtdoorgaand deel en een naar rechts afbuigend deel (Singelstraat). Op het hoekkavel tussen deze straten is een groot hoekpand geplaatst met een karakteristieke hoofdvorm. Dit pand speelt door zijn markante situering ook een rol in het beeld van de singels.

De historische gevelwand van de Eusebiusbuitensingel eindigt aan de zuidzijde bij de Boulevard Heuvelink op een grootschalig modern complex met winkels en appartementen. De bovenbeschreven gevelwand valt binnen het rijksbeschermd stadsgezicht Spijkerkwartier-Boulevardkwartier.

Aan het noordelijke deel van de Eusebiusbinnensingel staat de Stadsschouwburg, opvallend door zijn karakteristieke bouwmassa en materiaalgebruik. Het gebouw dateert nog grotendeels uit het tweede kwart van de 20ste eeuw. Ten noorden van dit grote, dominerende gebouw bevindt zich aan het Koningsplein nog een aantal markante, zij het verbouwde voormalige 19de-eeuwse herenhuizen. De bebouwing ten zuiden van de Stadsschouwburg dateert uit de wederopbouwperiode en richt zich meer op de zijstraten dan op de singel. Op de hoek met de Walburgstraat bevindt zich het karakteristieke complex van de Kohlmannstichting, bestaande uit tweelaags bakstenen gebouwen met schilddaken, geschaard rond de monumentale 14de-eeuwse Walburgskerk, die met de koorpartij naar de singels staat gericht.

Het singelpark langs Velper- en Eusebiussingels

Het stadspark, dat de Eusebiusbinnen- en buitensingel ter hoogte van de Stadsschouwburg scheidt, herinnert in aanleg en aankleding aan de 19de-eeuwse situatie. Het langgerekte, licht gebogen wandelpark, gelegen tussen de rijbanen van de Velperbinnensingel en Eusebiusbinnensingel (westzijde) en Velperbuitensingel en Eusebiusbuitensingel (oostzijde), is aangelegd in een romantische, landschappelijke stijl, waarbij het sierlijke gebogen verloop van de Lauwersgracht het hoofduitgangspunt vormt. Deze forse sterk gecurvde waterpartij, van oorsprong een restant van de oude 17de-eeuwse Lauwersgracht, bezit bochtige, deels glooiende oevers. Oevers en overige parkdelen zijn hoofdzakelijk ingeplant met gras. In het brede zuidelijke deel van de waterpartij bevindt zich een klein rond, kunstmatig eiland.

De openbare ruimte wordt doorsneden door langgerekte of sterk krommende geasfalteerde paden, die gedeeltelijk het verloop van de waterpartij volgen. Ook langs de parkflanken bevinden zich paden. Op diverse plaatsen bevinden zich perken met lage struiken of bloemen, omgeven door lage geschoren hagen. Op prominente plaatsen zijn, naast een enkele recente sculptuur, monumentale klassieke tuinbeelden geplaatst. Tot de meest in het oog springende elementen in het park behoren de vele monumentale bomen, deels als solitair geplaatst, deels in kleine groepen (zogenaamde "clumps"). Diverse solitair en boomgroepen zijn zodanig geplaatst, dat schilderachtige doorzichten op de singelbebouwing worden gecreëerd.

Het zich naar het zuiden toe versmallende zuidelijke deel van het park bestaat slechts uit een grasveld, waarin diverse grote loofbomen zijn geplaatst. De beide hoofdrijbanen van de Eusebiusbinnen- en buitensingel buigen hier naar binnen om elkaar bij de aansluiting op het Airborneplein dicht te naderen. Tussen deze sterk ingebogen hoofdrijbanen en de langs de bebouwing van de singels verlopende parallelwegen bevinden zich eveneens ruime, met gras ingezaaide plantsoenen, met daarin merendeels solitair loofhout.

De fraaie meanderende waterpartijen, restanten van de vroegere Lauwersgracht, de golvende gazons,

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

monumentaal geboomte en de verschillende klassieke tuinbeelden geven een goed beeld van het oorspronkelijke karakter van de Arnhemse singelparken. Aangezien hier op veel plaatsen ook de oude singelbebouwing nog bewaard is (Velperbinnensingel, Eusebiusbinnen- en buitensingel), kan hier worden gesproken van het gaafst bewaarde deel van de Arnhemse singels.

Airborneplein en omgeving

Ter hoogte van het Airborneplein wordt het stadsbeeld van de Eusebiussingels in westelijke richting vooral bepaald door de bouwmassa en het karakteristieke silhouet van de Walburgskerk. Rond de kerk, die met de koorpartij naar het plein staat gericht, bevindt zich de lage traditionele bebouwing van de Kohlmannstichting. Het complex wordt omgeven door plantsoenen met hagen en bomen.

Het Airborneplein bezit een cirkelvormig verzonken middendeel, waarop de onder de singels lopende fiets- en wandelpaden aansluiten. Op het middenplantsoen van dit naoorlogse plein is een zuil geplaatst van het verwoeste Paleis van Justitie aan de Markt.

De zuidelijke delen van de Eusebiusbinnen- en buitensingel, gelegen ten zuiden van resp. de Marktstraat en de Boulevard Heuvelink, bezitten geen historische bebouwing. Dit gebied, dat in de Tweede Wereldoorlog geheel werd verwoest, wordt thans bepaald door het nieuwe verkeersplein en de opgang tot de John Frostbrug. Langs de voormalige singels bevinden zich grootschalige, moderne kantoor- en bedrijfsgebouwen, van het brugtalud gescheiden door parallelwegen en plantsoenen. Het Airborneplein en de zuidelijke delen van de Eusebiusbinnen- en buitensingel vallen buiten het beschermde stadsgezicht.

4 SAMENVATTING: EEN OVERZICHT VAN DE WAARDEVOLLE KARAKTERISTIEKEN, PER HOOFDCATEGORIE

Hieronder volgt een overzicht van de waardevolle karakteristieken van respectievelijk het binnenstadsgebied, het gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein en het singelgebied, die tezamen de belangrijke bestanddelen vormen van het beschermde stadsgezicht.

4.1 HET BINNENSTADSGEBIED

VAN BELANG ZIJN:

Algemeen

- ▶ De contouren van het middeleeuwse stadsgebied aan de noordwest-, noord- en oostzijde, gevormd door een reeks van langs de voormalige muren lopende straten of restanten daarvan, die tevens bepalend zijn geweest voor de situering van de binnenste ring singelpanden.
- ▶ Het tracé van de Oude Oeverstraat als herinnering aan een oudere begrenzing van de middeleeuwse stad en de vroegere infrastructuur.
- ▶ De Markt en omgeving: historisch plein dat zijn huidige aanzien verkreeg in de wederopbouwperiode.
- ▶ Het compacte, sterk stedelijke karakter van de binnenstad van Arnhem, gekenmerkt door een dicht netwerk aan relatief smalle, dichtbebouwde straten, stegen en pleinen, met plaatselijk zeer dicht bebouwde bouwblokken.
- ▶ Zichtassen en doorzichten op markante gebouwen en straatwanden, al dan niet bewust gecreëerd door de specifieke plaatsing van bijzondere gebouwen (met name vanaf het midden van de 19de eeuw) en stedenbouwkundige ontwikkelingen in de periode van de 19de eeuw tot en met de wederopbouwperiode na 1945. Veel zichtassen zijn echter ook een gevolg van op de middeleeuwse structuur teruggrijpende situaties als sterk gebogen gevelwanden, bijzondere hoeksituaties en de situering van belangrijke gebouwen.

Bodemarchief

- ▶ Het redelijk tot zeer goed bewaarde bodemarchief, waarin gegevens liggen opgeslagen over het ontstaan en de ontwikkeling van de stad, maar ook over pre-stedelijke bewoningssporen. Zie Cultuurhistorische Waardenkaart.

Straten, stegen, gangen en pleinen

- ▶ Alle in het gebied aanwezige straten, stegen, gangen, pleinen en andere openbare ruimten, waarvan de oorsprong is terug te voeren op de periode van de middeleeuwen, waarin de huidige binnenstad van Arnhem in verschillende fasen gestalte kreeg. Sommige structuren kunnen zelfs dateren uit de préstedelijke periode van de Arnhem. Voorts alle na de middeleeuwen aan de middeleeuwse structuren toegevoegde infrastructurele bestanddelen, de 19de-eeuwse toevoegingen en wijzigingen en tenslotte de in de wederopbouwperiode na 1945 toegevoegde en/of gewijzigde structuren, met name die langs de zuidelijke rand van het gebied (omgeving Eusebiuskerk, stadhuis, Walburgskerk, Markt). Het gebied tussen Menthenstraat en Koningsplein is van minder betekenis, maar kent archeologisch gezien wel een hoge verwachting.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

- ▶ Het gecompliceerde patroon van hoofd- en secundaire straten, stegen en pleinen, waarin vele oostwest- en noordzuidgerichte assen zijn waar te nemen.
- ▶ De diverse wijzen waarop straten, stegen, gangen en pleinen op elkaar aansluiten, waarbij in Arnhem de loodrechte aansluiting de overhand heeft; in relatie hiermee de vorm van bouwblokken.
- ▶ Diversiteit van straten en stegen van uiteenlopende grootte en breedte, veelal gerelateerd aan vroegere functies en infrastructurele ontwikkelingen.
- ▶ Relicten van vroegere straten, stegen en pleinen, veelal bewaard gebleven in specifieke verkavelingspatronen, bebouwingskenmerken of bouwhistorische aanwijzingen (ligging en ontsluiting van kelders, middeleeuwse bouwmuren, etc).
- ▶ Het specifieke profiel van straten, stegen en pleinen, onder meer gerelateerd aan de vroegere betekenis en functie ervan, tot uitdrukking komend in een grote variatie aan straatbreedtes en bouwhoogten.
- ▶ Overige bijzondere situaties binnen het verloop en het profiel van straten, stegen, pleinen, etc. zoals merkwaardige curven, vernauwingen of verbredingen, afgeschuinde hoeken, etc.

Achtererven

- ▶ Achtererfstructuren en open binnenruimten in de grote bouwblokken tussen Kortestraat en Weverstraat, Weverstraat en Bakkerstraat, Bakkerstraat en Kerkstraat en in mindere mate Kerkstraat en Koningstraat. Het ruime, open karakter van deze binnenerfstructuren, bepaald door een grote afwisseling van diep en minder diep in de achtererven stekende, vaak historische achterhuisstructuren, het zicht op de vele in hoogte en kapvormen wisselende oude huizen en de resten van stadstuinen en open erven.
- ▶ Zeer intensief bebouwde bouwblokken in het noordelijke en oostelijke deel van de binnenstad.

Verkavelingsstructuren

- ▶ De binnen vele bouwblokken grotendeels of gedeeltelijk behouden gebleven historische verkavelingsstructuren, die in aanleg teruggaan tot de middeleeuwen, met per straat of straatdeel kenmerkende percelingswijzen (smalle diepe kavels, brede kavels, gegroepeerd of afwisselend).
- ▶ De soms alleen in kelderstructuren behouden gebleven historische verkavelingsstructuren, bijvoorbeeld binnen bovengronds vernieuwde grootschalige complexen of gesloopte panden
- ▶ De in de verkavelingsstructuren herkenbaar gebleven relictten van overbouwde stegen, oudere stadsgrenzen en overige relictten van oudere stedenbouwkundige structuren.
- ▶ De in de verkavelingsstructuren (en bebouwing) zichtbaar gebleven brandgangen en osendrops of (deels) dichtgezette of overbouwde relictten hiervan.
- ▶ De jongere verkavelingsstructuren, bijvoorbeeld verwijzend naar 19de-eeuwse en jongere ontwikkelingen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Bouwkundige en andere objecten

- ▶ Alle bouwkundige objecten, die in hoofdvorm, detaillering of kern verwijzen naar vroegere fasen in de functionele en ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het beschermde gezicht. Hierin onderscheidt men:
 - ▶ Rijks- en gemeentelijke monumenten, waaronder tal van (voormalige) religieuze gebouwen, openbare gebouwen, (voormalige) woonhuizen, pakhuizen, bedrijfsgebouwen en winkelpanden of onderdelen hiervan. (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).
 - ▶ Beeldbepalende panden (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).
 - ▶ Overige historische, maar niet monumentale bebouwing met naar vroegere functies en ontwikkelingen verwijzende verschijningsvorm.
- ▶ De specifieke verspreiding en situering van de bouwkundige objecten in het gebied, bepaald door historisch-functionele ontwikkelingen:
 - ▶ Veelal forse winkel- en voormalige woonhuizen aan de grote hoofdstraten, in grootte en vaak ook in vormgeving aangepast aan de belangrijke betekenis van deze straten. Op belangrijke straathoeken in het winkelgebied bevinden zich vaak markante hoekpanden (winkelpanden) met uitgesproken architectonische details.
 - ▶ (Voormalige) woonhuizen en winkelpanden van bescheiden omvang in meer secundaire straten.
 - ▶ Zeer sobere, veelal in oorsprong bedrijfsmatige bebouwing aan stegen.
 - ▶ Situering van religieuze, openbare gebouwen en overige objecten met een bijzondere functie, bijvoorbeeld aan de Markt.
 - ▶ Concentratie van pakhuizen en andere aan de handel gerelateerde gebouwen in het Korenmarktgebied, tussen Molenstraat en Varkensstraat.
- ▶ De situering van het merendeel van de binnenstadspanden in aaneengesloten reeksen, met de voorgevel aan de straat. Slechts in uitzonderlijke situaties zijn gebouwen ten opzichte van de straat meer naar achteren geplaatst of zelfs op een binnenerf gesitueerd. Het betreft dan in de meeste gevallen gebouwen met een bijzondere betekenis.
- ▶ De grote variatie aan bouwvormen, bouwstijlen, hoofd- en kapvormen, sterk uiteenlopende leeftijden, materiaalgebruik, etc.etc.
- ▶ De aanwezige bouwhistorische kwaliteiten. Veel binnenstadspanden bezitten achter hun vrij jonge voorgevel een veel oudere, vaak tot de middeleeuwen teruggaande kern, die informatie verschaft over de bewoningsgeschiedenis van de stad.
- ▶ De merendeels sterk individuele gevelbehandeling, de gevelbreedte en –opbouw tot uitdrukking komende verwijzingen naar historische verkavelingsstructuren: dwz. het individuele karakter van de gevels, bepaald door de specifieke travee-indeling, duidelijk aanwezige zijbeëindigingen, soms osendrops, individueel materiaal- en kleurgebruik, wisselende goot- en nokhoogten, etc.
- ▶ Wisselende goot- en nokhoogten, veelal gerelateerd aan de grootte en betekenis van de straten waarin de panden gelegen zijn. Dwz. in de hoofdstraten panden met een aanzienlijker goot- en nokhoogte dan in de secundaire straten. Karakteristiek, met name in het winkelgebied, de naar de straathoeken sterk oplopende goot- en nokhoogten door de aanwezigheid van forse, veelal laat 19de- of vroeg 20ste-eeuwse hoekwinkelpanden met extra bouwkundige accenten als

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

hoektorentjes, hoge kappen etc.

Groenelementen

- ▶ Voor grote delen van de openbare ruimte in de binnenstad van Arnhem is het ontbreken van groenelementen karakteristiek.
- ▶ Pleinbeplantingen op de Korenmarkt, het Jansplein, rond de Eusebiuskerk en op de Markt. Groenelementen rond de Walburgskerk en op het voorterrein van Weverstraat 39 en 40.
- ▶ Open achtererfstructuren met relictten van stadstuinen, met name in het zuidelijke deel van het beschermde gezicht.

Archeologie

Omdat het bodemarchief niet in zijn geheel bekend is, is de opsomming die hierna volgt, niet volledig, maar slechts indicatief.

Ten oosten van de Jansbeek:

- ▶ Bewoningssporen uit de IJzertijd
- ▶ Bewoningssporen uit de vroege middeleeuwen
- ▶ Grafelijk gebied
- ▶ Kloosterterreinen: Agnietenklooster/Catharina gasthuis
- ▶ Walburgskerk en omgeving
- ▶ Oostelijke begrenzing van de stad: middeleeuwse wal en stadsmuur met bijbehorende gracht(en) , 16e/17e/18e-eeuwse vestingwerken
- ▶ Loop van de Jansbeek
- ▶ Oude bebouwing en percelering
- ▶ Tracé straten en stegen
- ▶ Uitbreiding van de middeleeuwse stad: Nieuwstad

Noordwest en midden:

- ▶ Grafelijk gebied
- ▶ Middeleeuwse marktplein Korenmarkt
- ▶ Westelijke begrenzing van de stad: middeleeuwse wal en stadsmuur met bijbehorende gracht(en)
- ▶ Oude bebouwing en percelering
- ▶ Rijnstraat/Vijzelstraat/Ketelstraat/Roggestraat als belangrijke ader in de stad
- ▶ Tracé andere straten en stegen
- ▶ Janskerk en omgeving
- ▶ Nicolaaskerk
- ▶ Handel en nijverheid
- ▶ Bewoningssporen uit de IJzertijd

Zuid:

- ▶ Sint Maartenskerk
- ▶ Eusebiuskerk en omgeving(kerkhof)
- ▶ vroegmiddeleeuwse Arnhem
- ▶ Oude rivierloop

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

- ▶ Jansbeek
- ▶ Handel, nijverheid en industrie
- ▶ Zuidelijke begrenzing van de stad

4.2 Gebied Looierstraat/Gele Rijdersplein

VAN BELANG ZIJN:

Algemeen

- ▶ Het geheel door voor de wederopbouwperiode typerende stedenbouwkundige structuren en bebouwing bepaalde karakter van dit gebied.

Bodemarchief

- ▶ Het matig tot redelijk bewaarde bodemarchief, waarin gegevens liggen opgeslagen over het ontstaan en de ontwikkeling van de stad, maar ook over pre-stedelijke bewoningssporen. Zie Cultuurhistorische Waardenkaart.

Straten en pleinen

- ▶ Het in de wederopbouwperiode gecreëerde stratenpatroon in het Looierstraatgebied (Looierstraat, Gele Rijdersplein, Bastionstraat, Telefoonstraat), ingeklemd tussen het singelgebied en het noordelijke binnenstadsgebied. Karakteristiek is het brede straatprofiel van de Looierstraat, met breed opgezette trottoirs en het ruim opgezette Gele Rijdersplein met open aansluiting op het Willemsplein aan de westzijde.

Bouwkundige objecten

- ▶ Alle in hoofdvorm naar vroegere fasen in de functionele en ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het beschermde gezicht verwijzende bouwkundige objecten of relictten daarvan. Hierin onderscheidt men:
 - ▶ Rijks- en gemeentelijke monumenten (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).
 - ▶ Beeldbepalende panden (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).
 - ▶ Overige historische, maar niet monumentale bebouwing met naar vroegere functies en ontwikkelingen verwijzende verschijningsvorm. In dit gebied betreft het vooral winkelpanden met bovenwoningen uit de wederopbouwperiode aan de Looierstraat en het Gele Rijdersplein, vormgegeven in traditionele of zakelijke stijl of mengvormen hiervan.
- ▶ De specifieke verspreiding en situering van de bouwkundige objecten in het gebied, bepaald door historisch-functionele ontwikkelingen:
 - ▶ Reeksen geschakelde winkelpanden met bovenwoningen, omvattende meerdere bouwlagen en platte daken aan de Looierstraat en de noordzijde van het Gele Rijdersplein. Grote kantoorpanden (bankgebouwen) op de meest prominente locaties (kop Looierstraat-Velperpoortslangstraat, kop Gele Rijdersplein-Doelenstraat). Dit is een historische situatie, de bankgebouwen zijn echter geheel gemoderniseerd. Oudere bebouwing met wisselende bestemmingen en karakter aan de zuidzijde van het Gele Rijdersplein. Situering van de Nillmijflat als nadrukkelijk aanwezig entreegebouw voor de oostelijke zijde van de Looierstraat en het oostelijke binnenstadsgebied.
- ▶ De voor de wederopbouwperiode (ca. 1950) kenmerkende bouwvormen, bouwstijlen, hoofd- en kapvormen en materiaalgebruik, die het gehele Looierstraat/ Gele Rijderspleingebied als een typisch midden 20ste-eeuws fenomeen bestemmen,

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

deeluitmakend van het Basisplan van 1947.

Het betreft een aaneengesloten reeks winkelpanden met bovenwoningen aan de Looierstraat en de noordelijke zijde van het Gele Rijdersplein, uitgevoerd in traditionele of zakelijke stijl of mengvormen hiervan, met vrij uniform gehouden bouwhoogten, platte daken en veelal zakelijk, maar ook traditioneel materiaalgebruik (beton, glas, staal, baksteen) en eenvoudige detailleringen.

Groenelementen

- ▶ De straatbeplanting van de Looierstraat en de beplanting van het Gele Rijdersplein.

Archeologie

Omdat het bodemarchief niet in zijn geheel bekend is, is de opsomming die hierna volgt, niet volledig, maar slechts indicatief.

- ▶ middeleeuwse en later stadsverdediging(aarden wal, muren, torens, poorten, gracht
- ▶ (vroeg)middeleeuwse bewoningssporen
- ▶ bewoningssporen uit IJzertijd

4.3 Singelgebied

VAN BELANG ZIJN:

Algemeen

- ▶ Het voorname, ruim opgezette stedelijke karakter van het singelgebied van Arnhem, gekenmerkt door een rond het westelijke, noordelijke en oostelijke binnenstadsgebied gelegen gordel van singels, parken en pleinen, omgeven door aaneengesloten reeksen panden van sterk wisselende betekenis.
- ▶ De vele zichtassen en doorzichten op markante gebouwen en straatwanden, al dan niet bewust gecreëerd door de specifieke plaatsing van bijzondere gebouwen en gevelwanden uit de periode vanaf het midden van de 19de eeuw tot en met de wederopbouwperiode na 1945.

Bodemarchief

- ▶ Het matig tot redelijk bewaarde bodemarchief, waarin gegevens liggen opgeslagen over het ontstaan en de ontwikkeling van de stad, maar ook over pre-stedelijke bewoningssporen. Zie Cultuurhistorische Waardenkaart.

Singels en pleinen, straten

- ▶ De in het gebied aanwezige in aanleg 19de-eeuwse gordel van singels, bestaande uit singelparken met aan weerszijden rijbanen en singelbebouwing, aansluitend op grote pleinvormige ruimten (Nieuwe Plein, Willemsplein, Velperplein). Voorts de in de wederopbouwperiode na 1945 toegevoegde en/of gewijzigde structuren, bijvoorbeeld het Airborneplein.
- ▶ Het aaneengesloten doorgaande karakter van de singelstructuur, versterkt door de vloeiend rond het gehele westelijke, noordelijke en oostelijke binnenstadsgebied gebogen gevelwanden en parken.
- ▶ Het consequent voortgezette brede profiel van deze singels, bestaande uit centraal gelegen brede parkachtige structuren, aan weerszijden begeleid door brede rijbanen en licht gebogen gevelwanden. Dit profiel zet zich ook voort in de pleinvormige onderbrekingen en in de markante knik op de aansluiting van de Janssingels op het Willemsplein.

Verkavelingsstructuren

- ▶ De op de singelparken gerichte 19de-eeuwse verkavelingsstructuren, die binnen grote delen van de aanpalende gevelwanden behouden zijn gebleven (delen Nieuweplein, Willemsplein, Jansbinnensingel, Velperbinnensingel, Velperbuitensingel, Eusebiusbuitensingel).

Bouwkundige objecten

- ▶ Alle in hoofdvorm naar vroegere fasen in de functionele en ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van het beschermde gezicht verwijzende bouwkundige objecten of relicten daarvan. Hierin onderscheidt men:
 - ▶ Rijks- en gemeentelijke monumenten, waaronder vooral (voormalige) blokvormige herenhuizen uit vooral de 19de eeuw, voorts vele panden met een bijzondere functie (kantoorgebouwen, horecagelegenheden, culturele gebouwen, een kerk, een school, etc.etc.). (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).
 - ▶ Beeldbepalende panden (zie hiervoor de als bijlage toegevoegde adreslijst).

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

- ▶ Overige historische, maar niet monumentale bebouwing met naar vroegere functies en ontwikkelingen verwijzende verschijningsvorm.
- ▶ De specifieke verspreiding en situering van de bouwkundige objecten in het gebied, bepaald door historisch-functionele ontwikkelingen:
 - ▶ Reeksen blokvormige, geschakelde herenhuizen of relictten daarvan langs delen van het Nieuweplein, Willemsplein, Jansbinnensingel, Velperplein, Velperbinnen- en Velperbuitensingel en Eusebiusbuitensingel. Op prominente locaties gelegen historische horecapanden, uitgaansgelegenheden, monumentale zakenpanden en overige panden met een bijzondere functie, vaak op hoekkavels of zelfs centraal in de parkstrook (Muis Sacrum). Kerkgebouwen op belangrijke locaties langs de randen van het gebied (Walburgskerk en Martinuskerk).
- ▶ De voor de periode vanaf het midden van de 19de eeuw kenmerkende bouwvormen, bouwstijlen, hoofd- en kapvormen, die het gehele singelgebied als een typisch 19de-eeuws fenomeen bestemmen. In eerste instantie betreft het talloze blokvormige, meest wit gepleisterde herenhuizen in eclectische trant, met twee tot drie bouwlagen en schilddaken in de gevelwanden aan Nieuweplein, Willemsplein, Jansbinnensingel, Velperplein, Velperbuitensingel, Velperbinnensingel en de Eusebiusbuitensingel. Daarnaast treft men vooral bij de jongere bebouwing een grote variatie aan bouwstijlen en bouwvormen aan, die in de 19de en 20ste eeuw gangbaar waren.

Groenelementen

- ▶ De in aanleg 19de-eeuwse singelparken met hun diverse monumentale groenelementen, waterpartijen, padenstructuren en objecten. De Lauwersgracht in het park aan de Eusebiussingels is een herinnering aan de vroegere vestinggracht.
- ▶ Voorts de naar vroeger aanwezige parkstructuren verwijzende groenelementen (monumentale bomen en plantsoenen) aan bijvoorbeeld het Willemsplein en het Nieuwe Plein.
- ▶ Restanten van vroegere villatuinen en zich daarin bevindende groenelementen achter de voormalige villabebouwing langs vooral de buitenzijde van de singels (Willemsplein, Jansbuitensingel, Eusebiusbuitensingel, Velperbinnensingel).

Archeologie

Omdat het bodemarchief niet in zijn geheel bekend is, is de opsomming die hierna volgt, niet volledig, maar slechts indicatief.

- ▶ 17^e en 18^e-eeuwse stadsverdediging

5 BIJLAGEN

5.1 Literatuur/bronnen

- W. Jappe Alberts, *Arnhem. Het leven in een middeleeuwse stad*, Dieren 1983.
- R. Borman, *Archeologie in Gelderland*, Zutphen 1981.
- R. Borman, *Arnhem onder de grond*, Historische Reeks Arnhem, deel 3, Utrecht 1993.
- A. Bosch, *De Korenmarkt*, Arnhem 1981.
- L. Companjen, J. Jenner, F. Reitsma (red.), *Beelden in Arnhem. Een overzicht*, Arnhem 1994.
- R.S. Dalman, *Arnhem in oude ansichten*, delen 1 en 2, Zaltbommel 1971 en 1978,
- C.J.B.P. Frank en F.A.C. Haans, *De binnenstad. Duizend jaar wonen in Arnhem tussen Singels en Rijn*, Arnhemse Monumenten Reeks, Arnhem/Utrecht 1996.
- W.A. van Es, e.a., *Het Bodemarchief Bedreigd. Archeologie en planologie in de binnensteden van Nederland*, Amersfoort's-Gravenhage 1982.
- A.J.M.ten Hoedt, De ligging en ontwikkeling van Arnhem in relatie tot de Rijn, in: *Arnhem, de Genoegelijkste*, jrg. 14. nr.2, 1994
- A.J.M.ten Hoedt, De landschappelijke positie van de St. Walburgskerk te Arnhem, in: *Arnhem, de Genoegelijkste*, jrg. 14. nr.7, 1994
- W.M.M. Huetink, *Arnhem, Haagje van het oosten*, Historische Reeks Arnhem, Arnhem 1991.
- A.P.J. Jeurissen, *Arnhem zo was het*, deel 2, Hoogeveen 1999.
- W. Knap, *Arnhem 1233-1933 Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het zevende eeuwfeest van Arnhem's stedelijk bestaan*, Arnhem 1933.
- W. Lavooij, *Gebouwd in Arnhem. Jongere Bouwkunst vanaf 1840*, Zutphen 1990.
- W. Lavooij, *Twee eeuwen bouwen aan Arnhem. De stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad*, Zutphen 1990.
- G.B. Leppink, *Uit de geschiedenis van de Drie Gasthuizen in Arnhem*, Arnhem 1983.
- A. Markus, *Arnhem omstreeks het midden der vorige eeuw*, Arnhem 1907.
- I.M.C. Nuijten & H.C.J. Visscher, *Gemeente Arnhem: verkennend archeologisch onderzoek projectplan Weverstraat-Kortestraat en Roggestraat- Nieuwstad*, RAAP-rapport 142, Amsterdam 1995.
- C.S. Oldenburger-Ebbers, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel oost en midden, Gelderland en Utrecht*, Rotterdam 1996, p. 89-90.
- C. van der Peet en G. Steenmeijer (red.), *De Rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers*, Rotterdam 1995.
- A.W. te Riele e.a., *100 jaar werk in uitvoering 1887-1987. Gedenkboek Gemeentewerken-Arnhem*, Arnhem 1987.
- A. Schulte, "Kerken in Arnhem binnen de veste. Een overzicht tot 1850", in: *Bulletin van de Stichting Oude Gelderse Kerken*, Jaargang XI, 1985, aflevering 21, p.1-52.
- K. Schaap en A.S. Stempfer, *Arnhem omstreeks 1865*, Arnhem 1989.
- A.S. Stempfer, *Arnhem zo was het*, Almere Haven, z.j. (1995).
- A.S. Stempfer, *Sjouwen door oud Arnhem*, Arnhem 1976.
- A.S. Stempfer, *Nog's sjouwen door oud Arnhem*, Arnhem 1969.
- H.E. Stenfert Kroese en D.W. Neijenesch, *Arnhem en zijn toekomstige ontwikkeling*, Arnhem 1919.
- C.L. Verkerk, "Arnhem, van koningsgoed tot stad", in: *Gelre. Bijdragen en mededelingen*, deel LXXIV, 1983, p.1-40.
- H.C.J. Visscher & I.M.C. Nuijten, *Gemeente Arnhem, Project Arnhem Centraal*;

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

- beleidsadvieskaart archeologische en bouwkundige waarden*, RAAP-rapport 198, Amsterdam 1996.
- R.H.J. Wander, *Kerken. Duizend jaar religieuze bouwkunst in Arnhem*, Arnhemse Monumenten Reeks, deel 2, Arnhem/Utrecht 1997.
 - *Ach Lieve Tijd*, diverse delen, Zwolle 1983.
 - *Arnhems stadsplan. Rapport van de studiegcommissie voor het stadsplan Arnhem*, in opdracht van het gemeentebestuur uitgegeven, Arnhem 1953.
 - *Gemeente Arnhem. Inventarisatie en waardebeoaling*, inventarisatierapporten voor diverse deelgebieden in het binnenstads- en singelgebied, Nijmegen/Grave/Arnhem 1991-1994.
 - *Kadastrale Atlas van Gelderland 1832. Arnhem*, Arnhem 1982.
 - *Monumentenlijst. Lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden. Gemeente Arnhem, deelgebied 1.2*, november 1989 (historisch overzicht en inleiding).
 - Historisch kaartmateriaal

5.2 Straten en huisnummers in het beschermde stadsgezicht

NB. In cursief zijn die straatwanden vermeld die vanwege hun belang voor het stadsbeeld wel in de bovenstaande beschrijving zijn opgenomen maar buiten het beschermde stadsgezicht Binnenstad-Singels vallen.

Airborneplein

Arke Noachstraat (huisnrs. 1-3a, 4-8/ doorlopend genummerd)

Bakkerstraat (huisnrs. 1-32, 50-76/ doorlopend genummerd)

Bastionstraat

Beekstraat (huisnrs. 1-40, 62-119/ doorlopend genummerd)

Beijerplaats (huisnrs. 3, 10-14)

Bentinckstraat (huisnrs. 1-39, 50-74/ doorlopend genummerd)

Bovenbeekstraat (huisnrs. 1-17, 17a-29/ doorlopend genummerd)

Broerenstraat (huisnrs. 7-25, 27-39, 41, 45-53/ oneven genummerd)

Brouwerstraat (huisnrs. 2-42)

St.-Catharinaplaats (huisnrs. 10,11-28/ doorlopend genummerd)

Damstraat (huisnr. 9)

Doelenstraat (huisnrs. 1-9/ oneven genummerd, 6-42/ even genummerd)

Jan Dommeringpad (huisnr.1)

Drieharingenplaats

Duizelsteeg (huisnrs. 2-13, 14-24/ doorlopend genummerd)

't Eiland (huisnrs. 1-4a/ doorlopend genummerd)

Eusebiusbinnensingel (huisnrs. 3-10/ doorlopend genummerd)

Eusebiusbuitensingel (huisnrs. 1-9, 10-41/ doorlopend genummerd)

Gasthuisstraat (huisnr. 1)

Gele Rijdersplein (huisnrs. 1-13, 15, 16-33, 35-41/ doorlopend genummerd)

Gortemakerssteeg

Grote Oord (huisnrs. 2-9, 10-15/ doorlopend genummerd)

Heijdendaalsteeg (huisnrs. 5-57, 67, 70)

Hemelrijk (huisnrs. 2-11, 45-58/ doorlopend genummerd)

Hoogstraat (huisnrs. 1-10, 12-23/ doorlopend genummerd)

Jansbinnensingel (huisnrs. 1-19, 19a-31/ doorlopend genummerd)

Jansbuitensingel (huisnrs. 5-33/ doorlopend genummerd)

Janslangstraat (huisnrs. 3-10, 14-24/ doorlopend genummerd)

Jansplaats (huisnrs. 2-13a, 28-35/ doorlopend genummerd)

Jansplein (huisnrs. 1-4, 20, 37-43, 47-52b, 52d-55a, 56-59, 60/ doorlopend genummerd)

Janssteeg (huisnrs. 5-6, 9-17, 19-21/ doorlopend genummerd)

Jansstraat (huisnrs. 1-43/ oneven genummerd, 2-16, 18-32/ even genummerd)

Kerkplein 1

Kerkstraat (huisnrs. 1-19, 23-45/ doorlopend genummerd)

Ketelstraat (huisnrs. 1-15, 16-26, 27-35, 36-52/ doorlopend genummerd)

Klarestraat (huisnrs. 3-41/ oneven genummerd, 2-24/ even genummerd)

Koningsplein (huisnrs. 1-7, 12-15/ doorlopend genummerd)

Koningstraat (huisnrs. 1-16, 18-39, 40-66a, 68-88/ doorlopend genummerd)

Korenmarkt (huisnrs. 1-9, 10-19, 19a-24, 25a-b, 26-41/ doorlopend genummerd)

Korenstraat (huisnrs. 1-3, 5-8/ doorlopend genummerd)

Korte Hoogstraat (huisnr. 1)

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Kortestraat (huisnrs. 7-12, 13, 17-30/ doorlopend genummerd)
Kromme Elleboogsteeg (2-4, 25/ doorlopend genummerd)
Kleine Oord 60-71, 75, 76-88/ doorlopend genummerd)
Land van de Markt
Looierstraat (huisnrs. 1-45/ oneven genummerd, 2-8, 10-24, 26-58/ even genummerd)
Lombardsteeg (huisnr. 4, 6/ even genummerd)
Luthersestraat (huisnrs. 3-9, 11-14, 15-20/ doorlopend genummerd)
Mariëburgstraat (huisnrs. 1-10, 12-13/ doorlopend genummerd)
Markt (huisnrs. 1-37/ doorlopend genummerd)
Menthenstraat (huisnrs. 1-9/ oneven nummers)
Molenstraat (huisnrs. 2-9, 12, 15/ doorlopend genummerd)
Munterstraat (huisnrs. 1-7/ doorlopend genummerd)
Muntsteeg (huisnrs. 3-5/ oneven genummerd)
Nieuwe Plein (huisnrs. 8-22a, 24-36/ even genummerd)
Nieuwstad (huisnrs. 1-53, 59-87/ oneven genummerd, 2-52a, 56-70/ even genummerd)
Oude Oeverstraat (huisnrs. 3-12, 44-72/ doorlopend genummerd)
Oude Stationsstraat (huisnr. 1)
Papegaaiengang
Paradijs (huisnrs. 6-12, doorlopend genummerd)
Parkstraat (huisnrs. 2-4/ even genummerd)
Pastoorstraat (huisnrs. 1-12, 17-18/ doorlopend genummerd)
Pauwstraat (huisnrs. 1-8a, 8b-17/ doorlopend genummerd)
Pelikaangang
Prinsenhof
Rijnstraat (huisnrs. 4-15, 17-36, 38-50, 52-79, 80/ doorlopend genummerd)
Roggestraat (huisnrs. 1-12, 13-16, 16a-17, 28-30, 31-43/ doorlopend genummerd)
Rozemarijnsteeg (huisnrs. 2-9/ doorlopend genummerd)
Ruitenstraat (huisnrs. 2-17, 35-43/ doorlopend genummerd)
Singelstraat (huisnrs. 1-3/ oneven genummerd, 4-12/ even genummerd)
Steenstraat (huisnrs. 1-7/ oneven genummerd, 2/even genummerd)
Telefoonstraat (huisnrs. 2-3)
Tullekensteeg (huisnrs. 2-11/ doorlopend genummerd, 26-27)
Turfstraat (huisnrs. 1)
Valepoort (huisnrs. 1-7/ doorlopend genummerd)
Varkensstraat (huisnrs. 1-11, 13, 17-22, 24-35, 41-50 (doorlopend genummerd)
Velperbinnensingel (huisnrs. 2-2a, 2b-10/ doorlopend genummerd)
Velperbuitensingel (huisnrs. 1-21/ doorlopend genummerd)
Velperplein (huisnrs. 1-2, 8-9, 16-21, 22-25/ doorlopend genummerd)
Velperpoortslangstraat (huisnrs. 11-15, 25-73, 79-119, 123/ oneven genummerd)
Vijzelstraat (huisnrs. 1-11, 14-16, 18-26/ doorlopend genummerd)
Vissteeg (huisnrs. 5-19/ oneven genummerd, 6-14/even genummerd)
Walburgisplein (1-26/ doorlopend genummerd)
Walburgstraat (huisnrs. 1-3/ oneven genummerd, 2/even genummerd)
Walstraat (huisnrs. 1-15, 23-32, 45-53, 55-79, 80-91/ doorlopend genummerd)
Weverstraat (huisnrs. 4-17d, 19-42/ doorlopend genummerd)
Wezenstraat (huisnrs. 1-5a, 6-11/ doorlopend genummerd)
Wielakkerstraat (huisnrs. 1-7/ oneven genummerd, 2-30, 34-42/ even genummerd)
Willemsplein (huisnrs. 1-6a, 7-21, 27-34, 35a-38, 39-45, 46/ doorlopend genummerd)

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Zandboersteeg (huisnrs. 16-27/ doorlopend genummerd)

Zwanenstraat (huisnrs. 3-23, 27/ doorlopend genummerd)

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 1: De Rijnstraat in westelijke richting. Onderdeel van de oostwestgerichte hoofdas in de binnenstad. In deze straat een boeiende afwisseling van smalle diepe huizen en brede dwarshuizen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 2: De Vijzelstraat in oostelijke richting.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 3: De Ketelstraat in oostelijke richting, onderdeel van de oostwestgerichte hoofdas in de binnenstad.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 4: De Ketelstraat in oostelijke richting, onderdeel van de oostwestgerichte hoofdas in de binnenstad.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 5: Bakkerstraat, oostelijke gevelwand naar het noorden. Achter 18de- en 19de-eeuwse gevels gaan veelal veel oudere huizen schuil.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 6: Bakkerstraat, noordelijke deel.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 7: Jansstraat in zuidelijke richting. Winkelstraat met afwisseling van wederopbouwarchitectuur en historische bebouwing met vaak nog middeleeuwse kernen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 8: Pauwstraat, in oostelijke richting. Op de achtergrond de Jansstraat.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 9: In de Bovenbeekstraat herinnert het bochtige verloop aan de vroegere aanwezigheid van de Jansbeek.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 10: De Zwanenstraat is één van de vele secundaire straatjes binnen het stramien van hoofdassen. Aan de oostelijke zijde bleef het historische straatbeeld gaaf bewaard.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 11: De Janslangstraat maakt deel uit van een aaneengesloten reeks straten langs de voormalige middeleeuwse stadsmuren. De bebouwing links stond ooit tegen de stadsmuur.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 12: Het Kerkplein met de St.Eusebiuskerk.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 13: De Jansplaats sluit aan de oostzijde aan op het Jansplein. De pleinvormige ruimten bieden diverse zichtassen op markante historische gebouwen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 14: De zuidelijke gevelwand van de Korenmarkt. Hier vindt men een boeiende afwisseling van zeer uiteenlopende gevels, verwijzend naar de vroegere functies: kantoor, kerk, hotel, pakhuys, woonhuis. Thans vormt horeca de hoofdfunctie van het plein.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 15: De Tullekenssteeg, de verbinding tussen de Rijnstraat en de Varkensstraat, is een smalle steeg tussen middeleeuwse percelen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 16: Steegje met monumentaal poortje in de Weverstraat.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 17: De historische bebouwing van de oostelijke gevelwand van de Bakkerstraat gaat in kernterug tot de middeleeuwen. Bouwmassa's, kapvormen, steegjes en osendrops herinneren aan eeuwenoude bouw- en verkavelingsstructuren.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 18: Een osendrop in de Ketelstraat.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 19: Smalle gang tussen twee huizen aan de Jansplaats, met zicht op de middeleeuwse zijgevel van het linker pand.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 20: De Mariënburgstraat biedt een fraaie zichtas op de Janskerk op het Jansplein.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 21: Het Land van de Markt met monumentaal hoekpand en zichtassen via de Beekstraat op de Walburgskerk en via de Koningstraat op de Eusebiuskerk.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 22: De Kerkstraat in zuidelijke richting met als focuspunt de Eusebiuskerk.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 23: Historische gevelwand in de Bakkerstraat, met merendeels dwarsgeplaatste huizen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 24: Diepe huizen aan de Rijnstraat (nrs. 40, 41).

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 25: De westelijke gevelwand van de Kortestraat naar het noorden: een aaneengesloten historische gevelreeks met oude winkel- en woonhuispuien.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 26: Gevelwand in de Weverstraat.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 39: Functionalistische architectuur in de Looierstraat.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 40: Bebouwing op de kop van het Gele Rijdersplein en de Jansbinnensingel.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 41: Aaneengesloten 19de-eeuwse herenhuisbebouwing aan het Willemsplein en Nieuwe Plein, een Arnhems stadsbeeld bij uitstek.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 42: Het Willemsplein in zuidoostelijke richting. Het plein wordt bepaald door monumentale bebouwing en forse bomen.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 43: De aansluiting van de Jansbinnensingel op het Velperplein. Op de achtergrond de Martinuskerk (Steenstraat) en het Musis Sacrum.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 44: Janssingels met singelpark in westelijke richting. De zuidelijke gevelwand is nog grotendeels authentiek ingevuld, de noordelijk ingrijpend vernieuwd.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 45: Het Velperplein wordt vooral bepaald door de monumentale bouwmassa's van de Martinuskerk en het Musis Sacrum.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 46: Aaneengesloten historische herenhuisbebouwing aan de Eusebiusbuitensingel . Rechts het singelpark met monumentale beplanting.

Beschermd stadsgezicht binnenstad/singels Arnhem

Afbeelding 47: Het singelpark tussen de Eusebiusbuitensingel en de de Velperbinnensingel.

